

160781

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FİYAT İSTİKRARI BAKIMINDAN BÜTÇE DİSİPLİNİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1980-2004)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cem CİNGİ

ANABİLİM DALI : İKTİSAT
PROGRAMI : İKTİSAT POLİTİKASI

TEZ DANIŞMANI: Doç. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN

KOCAELİ, 2005

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FİYAT İSTİKRARI BAKIMINDAN BÜTÇE DİSİPLİNİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1980 – 2004)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

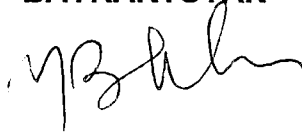
Tezi Hazırlayan : Cem CİNGİ

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Kurulu Tarihi ve No: 12.10.2005 2005/21

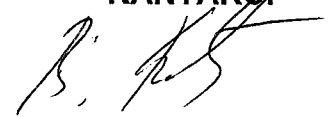
Prof. Dr. Recep TARI

Doç. Dr. Yusuf
BAYRAKTUTAN

Yrd. Doç. Dr. Hasan Bülent
KANTARCI

KOCAELİ-2005

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
TABLolar LİSTESİ.....	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**FİYAT İSTİKRARI: ENFLASYON VE ENFLASYON TEORİLERİ**

1. Fiyat İstikrarı.....	4
1.1. Enflasyon	5
1.2. Enflasyonun Türleri	8
1.2.1. Fiyatların Artış -Oranına Göre Enflasyon Türleri.....	9
1.2.1.1. İlimli Enflasyon.....	9
1.2.1.2. Yüksek Enflasyon	10
1.2.1.3. Hiperenflasyon.....	10
1.2.1.4. Kronik Enflasyon	12
1.2.2. Enflasyonun Nedenlerine Göre Türleri	13

1.2.2.1. Talep Enflasyonu	13
1.2.2.2. Arz Enflasyonu.....	13
1.3. Enflasyonun Etkileri	15
1.3.1. Enflasyonun Olumlu Etkileri.....	16
1.3.2. Enflasyonun Olumsuz Etkileri	17
1.4. Enflasyonun Ölçülmesi.....	19
1.5. Enflasyon Teorileri	22
1.5.1.Klasik Teori.....	22
1.5.2. Keynezyen Yaklaşım.....	25
1.5.3. Monetarist Yaklaşım	27
1.5.4. Yeni Klasik Yaklaşım.....	30
1.5.5. Yapısalcı Yaklaşım.....	31
1.6. Enflasyonun Nedenleri	34
1.6.1. Talep Yönlü Baskılar.....	34
1.6.2. Para Arzı Artışları	34
1.6.3. Maliyet Yönlü Baskılar	36
1.6.4. Yapısal Nedenler	37
1.6.5. Ücret Artışları.....	38
1.6.6 Bütçe Açıkları.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIKLARI VE BÜTÇE TEORİLERİNE YAKLAŞIMLAR

2. Kamu Kesimi Dengesi, Bütçe ve Bütçe Disiplini	40
2.1. Konsolide Bütçe	43
2.1.1. Genel Bütçe	43
2.1.2. Katma Bütçe	44
2.2. Konsolide Bütçe Harcamaları	44
2.3. Konsolide Bütçe Gelirleri	47
2.4. Bütçe Dengesi ve Nakit Dengesi	49
2.5. Bütçe Açığı	51
2.6. Bütçe Açıklarının Finansman Yöntemleri	53
2.7. Bütçe Açığı Hakkında Teorik Yaklaşımlar	58
2.7.1. Klasik Bütçe Teorisi	58
2.7.2. Keynezyen Bütçe Teorisi	60
2.7.2.1. Devri (Konjonktürel) Bütçe Teorisi	62
2.7.2.2. Telafi Edici Bütçe Teorisi	63
2.7.3. Monetarist Bütçe Teorisi	63
2.7.4. Yeni Klasik Bütçe Teorisi	65
2.7.5. Ricardocu Denklik Teoremi	66
2.7.6. Kamu Tercih Okulu'nun Bütçe Teorisi	67

2.8. Bütçe Açıklarının Nedenleri	69
2.8.1. İktisadi Gelişme Düzeyi	69
2.8.1.1. Harcama Baskıları	69
2.8.1.2. Özel Kesim Tasarruflarının Azlığı	70
2.8.1.3. Devlet Gelirlerinin Yeterli Düzeyde Olmaması	71
2.8.2. Kamu Gelirlerinin Artış Hızı ve Kamu Gelirlerinin İstikrarsızlığı	72
2.8.3. Kamu Harcamalarının Denetimi	74
2.8.4. Kamunun Ekonomi İçindeki Payı	75
2.8.5. Kayıt Dışı Ekonominin Büyümesi	75
2.8.6. Bütçe Prosedürü ve Bütçenin Hazırlanması	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE BÜTÇE AÇIĞI ENFLASYON İLİŞKİSİ

3.1. 1980 Sonrası Dönemde Türkiye'de Enflasyon	78
3.2. 1980 Sonrası Türkiye'de Bütçe Açıkları	82
3.3. IMF Programlarında Bütçe Disiplini, Faiz Dışı Fazla Olgusu	89
3.4. 1980 Sonrası Dönemi İçin Bütçe Açığı Enflasyon İlişkisinin Analizi	95
3.4.1. Bütçe Açığı-İç Borçlanma-Enflasyon	97
3.4.2. Bütçe Açığı-Dış Borçlanma-Enflasyon İlişkisi	102
3.4.3. Bütçe Açığı-Para Arzı-Enflasyon	106

3.5. Türkiye İçin Bazı Öneriler.....	112
SONUÇ	114
KAYNAKÇA.....	118

ÖZET

1980 sonrası dönemde hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklığı ve enflasyonlu ekonomilerin sayısında artış yaşanmıştır. Türkiye'nin de bütçe açıklığı ve enflasyon ile yirmi yılı aşkın bir süredir yaşıyor olmasından dolayı bütçe disiplini ve enflasyon arasındaki ilişkinin geçerliliği bu çalışmaya konu olmuştur.

Fiyat istikrarı ve bütçe disiplinine ilişkin teorik çerçeveyi takiben, Türkiye için bütçe açıklığı-enflasyon ilişkisinin analizi, açıkların geleneksel finansman yöntemleri olarak kabul edilen, iç borçlanma, dış borçlanma ve para arzı verileri kullanılarak bu konudaki tartışmalara teknik bir bakış amaçlanmıştır.

2000'li yıllara gelirken birçok ülke ve uluslararası kuruluşlar bütçe disiplini ve fiyat istikrarını sağlamayı temel hedef olarak belirlerken, Türkiye de bu hedefe ulaşmak için farklı defalar istikrar programları uygulamıştır. Araştırma sonuçları, Türkiye'de bütçe açıklarının finansmanında enflasyon ile iç borçlanma ve para arzı arasında güçlü bir ilişki, dış borçlanma ile zayıf bir ilişki bulunduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye için 1980'lerden bu yana önemli bir sorun teşkil eden bütçe açıkları ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemek ve fiyat istikrarı açısından bütçe disiplininin rolünü ortaya koymaktır.

ABSTRACT

In the post 1980 era, in both the developed and the developing countries, there has been an increase in the number of economies with high inflation and budget deficits. Due to the fact that Turkey has been living with high inflation and budget deficit for more than 20 years, the validity of relationships between inflation and budget discipline has been the subject of this study.

Following the framework of the theory of price stability and budget discipline, a technical approach has been aimed for arguments related to the analysis of relationship between budget deficit and inflation for Turkey and by using the data of internal loans, foreign loans and money supply data of deficits considered as traditional finance methods. As we enter a new millenium, many countries and international institutions are establishing the basic target to achieve budget discipline and price stability, Turkey has implemented stability programmes at different times to reach this goal.

The results of the research show that there is a strong relationship between inflation and internal loans in finance and money supply while this relationship is weak with the foreign loans.

The main purpose of this study is to analyse the relationships between inflation and the budget deficit which has been a big problem since the 1980's in Turkey and to emphasize the important role of budget discipline from the point of view of stability.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Enflasyon.....	82
Tablo 2: Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Konsolide Bütçe Dengesi.....	86
Tablo 3: Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Konsolide Bütçe Dengesi (%).....	88
Tablo 4: Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Faiz Dışı Açık/Fazla	94
Tablo 5: Türkiye’de Bütçe Açığı-İç Borçlanma-Enflasyon Verileri (1980–2004).....	101
Tablo 6: Türkiye’de Dış Borçlanma-Bütçe Açığı-Enflasyon Verileri (1980-2004).....	105
Tablo 7: Türkiye’de Bütçe Açığı-Emisyon-Enflasyon Verileri (Milyar TL).....	110
Tablo 8: Türkiye’de Parasal Büyüklükler/GSMH Oranı.....	111

GİRİŞ

Bütçe açıkları 1980'lerden bu yana gerek gelişmiş, gerekse azgelişmiş ülkelerin gündemini işgal etmiş ve kamu maliyesinin en önemli konuları arasında yerini almıştır. 1929 Büyük Bunalımı'na kadar klasik iktisadın da etkisiyle denk bütçenin sağlanması ülkelerin temel hedefi olmuş, bütçe denkliliği ilkesi temel bir ilke olarak benimsenmiştir. Ancak, klasik iktisadın 1929 Krizi'ni açıklamakta yetersiz kalmasıyla birlikte bütçe disiplinine kuşku ile bakılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Büyük Bunalım'ın temel nedeni olarak efektif talep yetersizliğini gösteren Keynezyen iktisadın politika önerilerinin bunalımdan çıkmakta başarılı olması, bütçe açıklı ekonomilerin yolunu açmıştır. 1960'lı yıllara gelinceye kadar Keynezyen iktisat politikaları ve İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle kamu harcamaları sürekli artmıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde ise, petrol şokunun etkisiyle, bütçe açıkları normal bir olgu olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu durumda petrol fiyatlarındaki yükselmeden dolayı ekonomik dengelerin bozulmasının rolü büyüktür.

Hem gelişmiş ülkelerde, hem de gelişmekte olan ülkelerde iktisadi şartlardaki bozulmanın etkisiyle açık finansman olgusu ortaya çıkmıştır. Ancak gelişmekte olan ülkelerdeki yapısal sorunlar, bu ülkelerde açıkların daha tehlikeli bir boyuta çıkmasına neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde iktisadi gelişme düzeyiyle ilintili olarak ortaya çıkan harcama baskısı, özel kesim tasarruflarının azlığı, devlet gelirlerinin yeterli düzeyde olmamasına ilave olarak kamunun gelirlerinin istikrarsızlığı, kamu harcamalarının denetimi, kamunun ekonomi içindeki artan ağırlığı ve kayıt dışı ekonominin büyümesi gibi nedenlerden dolayı bütçe açıkları büyümüş ve süreklilik arz etmiştir. Büyüyen ve süreklilik arz eden bütçe açıkları, gelişmekte olan ülkeleri bu açıkların finansmanı problemi ile karşı karşıya getirmiştir. Bütçe açıkları, teorik olarak, geleneksel finansman yöntemleri olan iç borçlanma, dış borçlanma, merkez bankası kaynaklarına ilaveten bazı maliyecilerin finansman kaynakları arasında kabul ettikleri bütçe ihtiyatları, dış rezerv kullanımı ve özelleştirme gelirleriyle finanse edilmektedir. Ancak pratikte bütçe açıkları geleneksel finansman yöntemleri ile finanse edilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde, hem bütçe açıklarının, hem enflasyonun önemli bir sorun teşkil etmesi, birçok çalışmaların bütçe disiplini ile enflasyon arasındaki

ilişkinin analizine yönelmesine neden olmuştur. Gerçekten de bütçe açıklarının artışına paralel olarak ortaya çıkan enflasyon olgusu gündemi uzunca bir süre işgal etmiştir.

En temel tanımıyla fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışlar olarak kabul edilen enflasyon, tüm dünyada tek bir biçimde ve tek bir nedene bağlı olarak ortaya çıkmamıştır. Enflasyon, fiyat artışına göre, ılımlı, yüksek, kronik ve hiperenflasyon şeklinde bir ayrıma tabii tutulurken; nedenlerine göre ise, talep enflasyonu ve arz enflasyonu olarak ortaya çıkmıştır.

Düşük oranlı bir enflasyon, ekonomilerin büyüme dinamiğini sürdürmesi açısından tölere edilmesine rağmen, enflasyon genelde meydana getirdiği olumsuz etkilerden dolayı istenmeyen bir durum olarak kabul edilmiştir. Şöyle ki, yüksek enflasyonlu ekonomilerde sabit gelirli aleyhine değişim, gelir dağılımında adaletsizlik olgusunu ön plana çıkarmıştır. Diğer taraftan enflasyonun, satın alma gücünde düşme, dış ticareti olumsuz etkileme, paranın değer sağlama ve servet biriktirme aracı olma ve olumsuz beklentilere sebep olması gibi olumsuz sonuçları da bulunmaktadır.

Enflasyon üzerine yoğunlaşan tartışmalar, enflasyonun nedenleri ile ilgili olarak farklı görüşlerin ortaya atılması ile sonuçlanmıştır. Enflasyonu talep baskısı, para arzı artışları, maliyet yönlü baskılar, ücret artışları gibi nedenlerle açıklamaya çalışanlar varken, enflasyonun gelişmekte olan ülkelerin yapısal özelliklerinden kaynaklandığını ileri süren görüşler de bulunmaktadır.

Enflasyonun nedenleri üzerine meydana gelen tartışmalar, temel olarak iktisat okullarının da enflasyonu farklı nedenlere bağlamasından kaynaklanmaktadır. Klasik iktisatçılar tarafından para arzında meydana gelen bir artışın sonucu olarak ortaya konmuştur. Keynezyen iktisatçılar, enflasyonu tam istihdamdan sonraki bir olgu olarak kabul ederken, monetarist iktisatçılar, Friedman'ın ünlü deyişiyle "enflasyonu her zaman ve her yerde parasal bir olgu" olarak tanımlamışlardır.

Türkiye'de 1970'lerden itibaren dünyadaki gelişmelere paralel olarak artan bütçe açıkları ve enflasyon olgusu ile karşılaşmaya başlanmıştır. Gerçekten de,

çeyrek asırdır, Türkiye ekonomisi, bütçe açığı ve enflasyon ile mücadele etmektedir. İktidara gelen siyasi partilerin temel hedefleri arasında enflasyonu ve bütçe açıklarını disipline etmek yer almıştır.

Türkiye’de bütçe disiplinin ve fiyat istikrarının, 1980-2004 dönemi için araştırılmasını amaçlayan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

“Fiyat İstikrarı, Enflasyon ve Enflasyon Teorileri” başlıklı I. Bölüm’de, öncelikle fiyat istikrarı olgusu ele alınmış, sonrasında fiyat artışı oranlarına ve nedenlerine göre enflasyonun tasnifi yapılmış; olumlu ve olumsuz etkileri ortaya konduktan sonra, enflasyonun ölçümüyle ilgili yöntemlere değinilmiştir. İktisat okullarının enflasyonla ilgili görüşleri açıklandıktan sonra, enflasyonun nedenleri üzerinde durulmuştur.

“Bütçe Açıkları ve Bütçe Teorilerine Yaklaşımlar” başlıklı II. Bölümde, kamu kesimi ve bütçe dengesi açıklandıktan sonra bütçe dengesinde önemli paya sahip olan konsolide bütçe açıklanmıştır. Bütçe açıkları ile ilgili olarak farklı tanımlamaları takiben, bütçe açıklarının finansman yöntemleri ele alınmıştır. Daha sonra, bütçe teorileri ile ilgili olarak iktisat okullarının görüşlerine yer verilmiş ve bütçe açıklarının nedenleri ile II. Bölüm sonlandırılmıştır.

“Türkiye’de Bütçe Açığı-Enflasyon İlişkisi” başlıklı III. Bölüm’de, öncelikle Türkiye’de 1980 sonrası enflasyon ve bütçe açıklarının gelişimi ele alınmıştır. Daha sonra Türkiye’de bütçe açıkları-enflasyon ilişkisini analiz etmek için bütçe açığının geleneksel finansman yöntemlerinden olan iç borçlanma, dış borçlanma ve para arzının 1980 sonrası verilerine bakılmıştır. Türkiye için bazı önerilerle çalışma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİYAT İSTİKRARI: ENFLASYON VE ENFLASYON TEORİLERİ

1. Fiyat İstikrarı

Yüksek enflasyon yaşanan ülkelerde enflasyon oranının hızla düşürülmesi ve tek haneli rakamlara ulaşması önemli bir başarı olarak kabul edilmektedir. Ancak burada esas önemli olan konu, enflasyon oranını düşürmekten ziyade, fiyat istikrarını tesis etmektir. Bu noktada fiyat istikrarı kavramı üzerinde durmakta fayda görülmektedir.

Bilindiği gibi yüksek ve kronik enflasyonun yaşandığı ülkelerde, belirsizlik hakim olmakta ve iktisadi karar birimlerinin sağlıklı yatırım ve üretim kararları alması zorlaşmaktadır. Yine belirsizlik şartları altında iktisadi karar birimleri uzun vadeli plan yapmaktan kaçınmaktadırlar. Fiyat istikrarı kavramı, kendisini bu noktada göstermektedir. Şöyle ki, fiyat istikrarı, bir ekonomide bireylerin yatırım, tüketim ve tasarruf kararlarında dikkate almaya gerek duymadıkları ölçüde düşük bir enflasyon oranının yaşandığı bir durumu ifade etmektedir. Şu halde fiyat istikrarı açısından önem arz eden husus, düşük enflasyon oranını istikrarlı bir biçimde devam ettirebilmek; yani ekonomide fiyat istikrarını sağlayabilmektir.¹

Fiyat istikrarına, iki Dünya Savaşı arasında hiperenflasyonla tanışan Avrupa oldukça önemi vermiştir. Örneğin Almanya'da fiyat istikrarı her şeyin üzerinde tutulmuştur. Alman Merkez Bankası'nın (Bundesbank) başına kimin geçeceği para politikasının amacı ve hedefi açısından çok önemli değildir. Çünkü tüm kamuoyu başkan kim olursa olsun fiyat istikrarının temel amaç olacağını bilmektedir. Buna en iyi örnek olarak Almanya'da, fiyat istikrarı uğruna devrilen hükümetleri göstermek mümkündür.²

¹Mahmut Vural, "Enflasyonsuz Yaşama Hazır mıyız?", 28 Mayıs 2004, www.huk.gov.tr/konusma1.html

² Ercan Kumcu, "Bir enflasyon düşmanı: Wim Duisenberg", *Hürriyet Gazetesi*, (13. 08. 2005) http://www.hurriyetim.com.tr/archive_articledisplay/0,,nvid~616358,00.asp

Benzer olarak Merkez bankacılığına son dönemdeki dünya eğilimine bakıldığında, Fiyat istikrarı açısından dünyadaki eğilimlere bakıldığında, hem merkez bankalarının faaliyet amaçlarında bir sadeleşmenin ortaya çıktığı, hem de üstlendikleri görevlerin azaldığı görülmektedir. Bu durumun nedeni fiyat istikrarının ön plana çıkmasıdır. Çünkü Batı’da Merkez bankalarının hükümetleri fonlama misyonunu üstlendiği dönemler geride kaldığı gibi tam istihdam da bir hedef olmaktan uzaklaşmıştır. Modern merkez bankacılığının günümüzde yalnız bir hedefi vardır. Bu hedef, ekonomide fiyat istikrarını sağlamaktır.³

Fiyat istikrarı, düşük oranlı istikrarlı bir enflasyon oranı olarak tanımlandığında, sorun enflasyon olgusu üzerine odaklanacaktır.

1.1. Enflasyon

Son yılların en sık gündeme gelen ekonomi terimlerinden birisi kuşkusuz enflasyondur. İktisat tarihi incelendiğinde ilk ciddi enflasyon olayının onaltıncı yüzyıl Avrupası’nda ortaya çıktığı görülmektedir. Amerika’nın bulunmasından sonra, Orta Amerika’nın İnka ve Aztek uygarlığına son veren İspanyol’ların getirdikleri altınlar ile İspanyol’ların sömürgesi halinde olan Hindistan’dan gelen çok sayıda altın fiyatların harekete geçmesine neden olarak enflasyon olayını meydana getirmiştir.⁴

Enflasyon aslında ingilizce “inflation” kelimesi ile ekonomik sözcükler arasına girmiştir. İngilizce “to inflation” fiili balon, top gibi şeyleri havayla şişirmek anlamına gelmektedir. Gerçekten de inflation kelimesinin sözlük anlamı, şişkinlik, aşırı derecede para çıkarmak ve paranın değerinin düşmesine ilave olarak, fiyatların yükselmesidir. Türkçe’de bu kavram, Fransızca telaffuzuyla kullanılmaktadır. Bunu Fransız kültürünün etkisi biçiminde yorumlamak gerekir. Türkiye’nin ilk ekonomi yazarları, akademisyenleri ve aydınlarının büyük kısmı Fransız kültürü ile yetişmiş

³ Gazi Erçel, “66. Hissedarlar Olağan Genel Kurul Toplantısı Açış Konuşması”, Ankara:TCMB, (15.08.2005), www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/1998/k5.html

⁴ Esenay Aydoğan, “1980’den Günümüze Türkiye’de Enflasyon Sertiveni”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt: 11, Sayı: 1, Yıl: 2004, s. 92.

olduklarından dolayı Fransızca okunuşu ancak Türkçe yazılışı ile Türkçe'ye girmiştir.

Enflasyon olgusuna ilk değinenler ise, neo-klasik iktisatçılardır. Bunlar arasında İngiliz Stanley, Jevons, Avusturya'lı Carl Menger ve Fransız Leon Walras sayılabilir. Ancak bu yazarların yapıtlarını verdiği yıllar olan 1870–1874 yılları arasında enflasyon kavramını tartıştıkları görülmemektedir. Enflasyonu ve parasal etkenleri ilk defa ön plana çıkaran eserler 1900–1920 yılları arasında yayınlanmıştır. Bununla birlikte, enflasyon konusunun gündemde ilk sırayı alması için 1930'lu yılları beklemek gerekmektedir. Konuyu geniş olarak ele alan çalışmaların para hacmini artırıp azaltmak suretiyle ekonomiyi etkilemek fikrine dayanan Amerikan New Deal politikasıyla arttığı ve Dr. Schat tarafından benzer bir uygulamayla Alman ekonomisinin canlandığı yıllara dayandığı kabul edilmektedir. Bu uygulamaları ise bilimsel bir kimliğe büründüren John Maynard Keynes olmuş ve konu günümüzdeki önemini artırarak korumuştur.⁵

Enflasyonla ilgili olarak yapılan değişik tanımlamalar vardır. Ancak çok genel bir tanım yapmak gerekirse, enflasyon fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen sürekli artıştır. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus fiyatlar genel düzeyi kavramıdır. Fiyatlar genel düzeyindeki artış, bir ekonomideki tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarında meydana gelen ortalama artışı ifade etmektedir. Yani bir ekonomide bazı mal ve hizmetlerin fiyatlar genel düzeyinin üstünde bir artışla karşılaşması mümkünken, diğer bazılarının fiyatlar genel düzeyinin altında bir artışla karşılaşması gözlenebilmektedir. Bu açıdan bazı mal ve hizmetlerin fiyatları enflasyondan daha hızlı artabilirken, bazılarının fiyatı enflasyon oranından daha az artabilmektedir. Dolayısıyla fiyatlar genel düzeyi kavramı fiyat artışlarının bir ortalaması anlamına gelmektedir.

⁵ Arslan Başer Kafaoğlu, **Enflasyon Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkelerde**, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1979, ss. 11-13.

Enflasyonu, cari fiyat düzeyinde toplam talebin toplam arzı aşması neticesinde fiyatlar genel düzeyinin sürekli bir biçimde artması şeklinde tanımlamak mümkündür.⁶

Yine fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen hangi artışların enflasyon olarak nitelendirilmesi gerektiği bilinmesi gereken bir konudur. Bazı iktisatçılara göre, gelişmiş ülkeler için yıllık % 2-3 oranındaki fiyatlar genel düzeyi artışları enflasyon olarak nitelendirilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler açısından için ise, yıllık % 5-6'lık fiyatlar genel düzeyi artışları normal artışlar olarak kabul edilmektedir. Bu oranın üzerinde meydana gelen fiyatlar genel düzeyi artışları ise enflasyon olarak kabul edilmektedir.⁷ Fiyat artışlarının nedenlerini ise, genel olarak şu şekilde sıralamak mümkündür:⁸

- Toplam talebin toplam arzdan yüksek olması,
- Yüksek faiz hadleri,
- Bilinçsiz yapılan devalüasyon,
- Zarar eden kamu kuruluşları,
- Tasarrufların yatırımlardan az olması,
- Dolanımdaki para miktarının hızla artması,
- Yüksek tabanlı fiyat politikaları
- Yanlış uygulanan ekonomi politikaları.

Hangi düzeyde fiyat artışının enflasyon sayılacağı yönündeki farklı görüşler, fiyat artışlarının niteliği ve niceli bakımından sınıflandırılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla tek bir tür enflasyondan bahsetmek mümkün değildir.

⁶ Sadun Aren, *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*, 10. Baskı, Ankara : Savas Yayınları, 10. baskı, 1992, ss.219.

⁷ Mükerrerem Hiç, *Para Teorisi ve Politikası*, 8. Baskı, İstanbul: Menteş Kitabevi, 1992, s. 443

⁸ Esenay, a.g.m., s. 92.

1.2. Enflasyonun Türleri

Enflasyon çeşitli kıstaslara bağlı olarak sınıflandırılmaktadır. Literatürde enflasyonun görünürlüğüne, şiddetine, beklentilere ve nedenlerine dayalı olarak yapılan açıklamalar mevcuttur.

Görünürlüğüne veya piyasaların işleyişine dayalı olarak yapılan sınıflandırmada açık ya da bastırılmış enflasyon kavramları üzerinde durulmaktadır. Açık enflasyon durumu söz konusu ise, piyasa ekonomisi temelde bir fiyat oluşum süreci gibi çalışmaya devam etmektedir. Herhangi bir mala veya faktöre yönelik talep fazlası fiyatlarda ve parasal ücretlerde yükselme yönünde bir eğilime neden olacaktır. Bastırılmış enflasyon, devlet kontrolleri tarafından parasal ücretlerdeki ve mal fiyatlarındaki artışları engellemesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu durumda talep fazlası azaltılmamış, fakat bastırılmış olmaktadır. Kontrollerin kalkması ile talep fazlası etkilerini hissettirecek; fiyatlar genel düzeyinde ve parasal ücretlerde artışlar yaşanacaktır.

Yine enflasyonun sınıflandırılmasında kullanılan beklenti kriteri de kullanılmaktadır. Burada beklenen ve beklenmeyen (sürpriz) enflasyon kavramını ayırt etmek gerekmektedir. Beklenen enflasyon durumunda ekonomide uzun süredir geçerli olan bir enflasyon oranının sürdüğü ve sürmeye devam edeceği yönünde bir kanaat hakimdir. Böyle bir ekonomide tüm sözleşmeler beklenen enflasyon oranı gözönüne alınarak yapılır. Beklenmedik enflasyon durumunda ise, enflasyon ekonomistlerin bile öngöremediği bir tarzda gerçekleşir. Bu durumda uzun dönemli ve sabit parasal değerli sözleşme yapan bireyler, sürpriz bir enflasyon yüzünden başlangıçta hesapladıklarından daha yüksek bir maliyetle karşılaşacaklardır.⁹

Enflasyon için, artış oranı ve nedenlerine dayalı sınıflandırmalar aşağıda biraz daha ayrıntılı olarak sunulacaktır.

⁹ Kemal Yıldırım ve Doğan Karaman, *Makroekonomi*, Üçüncü Basım, Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Yayın No: 145, 2003, ss. 323-328.

1.2.1. Fiyatların Artış -Oranına Göre Enflasyon Türleri

Fiyatlar genel düzeyinde artış oranını esas alan çeşitli sınıflandırma önerileri olsa da, ılımlı, yüksek, hiper ve kronik biçiminde bir ayırımın uygun olacağını düşünüyoruz.

1.2.1.1. İlimli Enflasyon

Rahvan enflasyon, sürünen enflasyon ve hatta sinsi enflasyon isimleri de verilen ılımlı enflasyonu durumunda fiyat artışları oldukça düşük oranlara sahiptir. Her ülkenin yapısına göre normal sayılabilecek bir enflasyon oranını ifade eden ılımlı enflasyon, gelişmekte olan ülkeler için yıllık % 6'nın, gelişmiş ülkeler için yıllık % 4'ün altındaki fiyat artışlarını ifade eder. Bu tür bir enflasyonla mücadele etmek, nispeten kolaydır.¹⁰

İlimli fiyat artışları, enflasyonun tabanı niteliğindedir. Her enflasyon önce sürünen bir enflasyon olarak başlamakta, gerekli önlemler alınmadığı takdirde şiddeti artmaktadır.

İlimli enflasyonunun yaşandığı bir ortamda fiyatlardaki artış oranı düşük olduğu için iktisadi karar birimlerinin yerli paraya olan güveni sarsılmaz. Neticede enflasyonist ortamlarda oluşan para ikamesi olgusu ılımlı enflasyonun yaşandığı durumlarda pek karşılaşılmaz. Yine enflasyon durumunda tasarrufların ulusal para cinsinden ve vadesiz hesaplarda tutulması gözlenen bir durumdur.

Fiyatlar genel düzeyindeki küçük oranlı artışların karları artırarak üretimi artırıcı bir etkisi olduğu gibi, öte yandan para satın alma gücünü aşındırarak pasif para talabının önlediği şeklindeki görüş dolayısıyla faydalı olduğu düşünülmektedir.¹¹

¹⁰ Zeynel Dinler, *İktisada Giriş*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2001, s. 434.

¹¹ Osman Demir, *Ekonomide Devlet*, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No: 71, 1997, s. 226.

1.2.1.2. Yüksek Enflasyon

Dört nala enflasyon yada aşırı enflasyon adı da verilen yüksek enflasyon durumunda, aylık fiyat artışları % 5-10, hatta % 15 düzeyindedir. Bu durumda ev halkı ve firmalar, paranın değer kaybına karşı kendilerini koruyabilmek için büyük mücadele verirler. Örneğin, enflasyonunu üzerinde getirisi olan değerli kağıtlar, gayrimenkuller veya dayanıklı tüketim malları satın alma eğilimi artar.¹²

Samuelson ve Nordhaus'a göre, yüksek enflasyon enflasyonun bazı ayırt edici özellikleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, sözleşmelerin çoğunun fiyat endekslerine ya da dolar gibi bir yabancı paraya endekslenmesidir. İkincisi, ulusal paranın değerindeki hızlı düşüş sebebiyle ulusal paradan kaçış yaşanması ve bireylerin yabancı para talebindeki artışların bu süreci iyice hızlandırmasıdır. Üçüncüsü ise, yüksek enflasyon sebebiyle faiz oranlarında artış meydana gelirken, yüksek faiz oranlarının yatırımları azaltması sonucu, reel kesimde kriz başlamasıdır.¹³

1.2.1.3. Hiperenflasyon

En şiddetli ve en çok zarar veren enflasyon tipi olarak bilinmektedir. Enflasyon oranları yıllık üç veya dört haneli rakamlara ulaşabilmektedir. Hiper enflasyon ekonomilerinde ücret ve fiyat mukaveleleri çok kısa dönemler için yapılmaktadır.

Fiyat artışları günlük hatta saatlik ve anlık olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, hiperenflasyon durumunda fiyat artışları o derece büyüktür ki, gün aşırı, hatta aynı gün içinde bile yaşanması mümkündür. Bireyler satın aldıkları bir malı tekrar aynı fiyata alma imkanına sahip değildirler.¹⁴ Dolayısıyla, hiperenflasyonun yaşandığı bir ekonomide enflasyon günlük ekonomik hayatı tümünden tehdit edecek kadar yıkıcı etkilere sahip olabilmektedir. İnsanlar önemli miktarda kaynağı enflasyonun etkilerini asgariye indirmek için harcamaktadırlar. Halk fiyatları sürekli artan malları

¹² Dinler, a.g.e., s. 435.

¹³ Paul Samuelson and William Nordhaus, *Economics*, New York: McGraw-Hill, 1992, s. 52.

¹⁴ Dinler, a.g.e., s. 435.

alabilmek için dükkanlara hücum etmektedir ve böyle bir ortamda para tutmaktan şiddetle kaçınılmaktadırlar.¹⁵ Dolayısıyla hiperenflasyon durumunda para, değer saklama fonksiyonunu tamamen, değişim aracı olma fonksiyonunu da kısmen yitirmektedir. Yine hiperenflasyon ortamında reel para talebinin şiddetlice düştüğü ve nispi fiyatların son derece kararsız olduğu görülmektedir.¹⁶

Hiperenflasyonun çok yüksek oranda bir enflasyonu ifade etmek için kullanıldığı açık olmakla birlikte, hiperenflasyon olarak kabul edilecek fiyat artış oranlarının belirlenmesi ile ilgili olarak tam fikir birliği bulunmamaktadır. Ekonomi literatüründe yıllık % 1000'in altındaki oranların çok yüksek enflasyon, üstündeki oranların ise hiperenflasyon olarak kabul edilmesi yönünde güçlü bir eğilim bulunmaktadır. Bununla birlikte P. A. Samuelson yıllık % 200'ü aşan oranları hiperenflasyon olarak değerlendirmektedir. Hiperenflasyon konusunda yapmış olduğu teorik katkılarla tanınan Phillip Cagan'a göre ise, aylık % 50'nin üstündeki bir enflasyon hiperenflasyon olarak adlandırılmakta ve bunun yıllık kümülatif değeri % 13000'lik bir enflasyon oranına eşit olmaktadır.

Hiperenflasyon ile ilgili olarak klasik örnekler, savaşlardan sonra görülmüştür. Bunların en ünlüsü, en hızlısı olmamasına rağmen 1922-1923'deki Alman hiperenflasyonudur. Bu dönemde fiyatlar ortalama olarak aylık % 322 oranında artış göstermiştir. Hiperenflasyonun sona ermesinden bir önceki ay olan 1923 yılının ekim ayı içinde fiyatlar % 29000 artış göstermiştir. Yaşanan en yüksek hiperenflasyon ise, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Macaristan'da görülmüştür. Fiyatlarda Ağustos 1945-Temmuz 1946 arasında aylık ortalama % 19800 oranında bir artış meydana gelmiştir.

Hiperenflasyonun ekonomi üzerindeki tahribatını daha iyi anlatabilmek için bazı hikâyeler anlatılmaktadır. Keynes, Avusturya'nın 2. Dünya Savaşı'nı yaşadığı yıllarda hiperenflasyon ortamında birincisi içene kadar bira fiyatlarında artış olduğu için aynı anda iki bira birden ısmarladıklarını anlatmaktadır. Yine değeri nerdeyse kalmamış bir sepet para taşıyan kadın, parayı bir an için yere bıraktığında karşılaştığı

¹⁵ Yıldırım ve Karaman, a.g.e., s. 367.

manzara şudur. Paralar olduğu yerde duruyor, fakat sepet çalınmıştır. Bir diğeri ise, hiperenflasyon dönemlerinde taksi tutmanın otobüsle gitmekten daha ucuz olduğu söylentileridir. Şöyle ki otobüse parayı binerken verirsiniz, taksiye ise inerken verirsiniz. Dolayısıyla taksiyle gitmek daha ucuz hale gelir.¹⁷

1.2.1.4. Kronik Enflasyon

Ekonomide görülen uzun süreli ve yüksek enflasyon, kronik enflasyon olarak kabul edilmektedir. Yani uzun bir süre enflasyonun görece olarak yüksek bir düzeyde istikrar kazandığı ve enflasyona süreklilik kazandıracak mekanizmaların mevcut bulunduğu bir durum kronik enflasyon olarak adlandırılmaktadır. Hiperenflasyondan farklı olarak kronik enflasyon, istikrarlı ve sürdürülebilir bir durumu ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, kronik enflasyon durumunda ekonomi normal fonksiyonlarını yerine getirebilmektedir. Bunun en önemli nedeni, kamu ve özel kesimin enflasyonla birlikte yaşamayı sağlayacak savunma mekanizmalarını üretmiş olmalarıdır. Dolayısıyla kamu gelirleri enflasyona uyum sağlar, böylece reel vergi gelirlerindeki erozyon, hiperenflasyonun yaşandığı ülkelerdeki düzeye hiçbir zaman ulaşmaz.¹⁸ Kronik enflasyonun yaşandığı ülkelerde, bireyler enflasyonla birlikte yaşamayı öğrendikleri için sürekli bir enflasyon beklentisi içerisindedirler. Diğer bir ifadeyle, tıpkı geçmiş dönemlerde olduğu gibi, gelecek dönemler boyunca da fiyatların belli bir oranda yükseleceğini tahmin etmektedir ve buna göre beklenti oluştururlar. Sözleşme yaparlarken de bu beklentilerini hesaba katarak enflasyonu sözleşmenin imzalandığı dönemdeki düzeyinde dondurmaya amaçlamaktadırlar.¹⁹ Hükümetlerin izlediği anti-enflasyonist politikalarının görülmesi, yapılan nominal sözleşmelerin sürelerinin sona ermesi ile mümkün olacağından, bu sözleşmeler sistem içinde önemli bir gecikmeye neden olacaktır. Dolayısıyla, finansal sistem içinde gecikmelerin etkisini artıran bu sözleşmelerin açık ya da örtük varlığı, kronik

¹⁶ Necip Çakır ve Sezai Temelli, "Türkiye Ekonomisinde Enflasyon", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Sayı: 3-4-5, Yıl: 1993, s. 300

¹⁷ Yıldırım ve Karaman, a.g.e., ss. 367-368.

¹⁸ Oğuz Esen, "Hiperenflasyon Korkusu ve İstikrar Programları", Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 4, Sayı: 8, 1993, ss. 19-25.

¹⁹ Nilsen Altıntaş, "Hiperenflasyon Olgusu", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı: 7, Temmuz 1989, s. 57.

enflasyonun birinci ayırt edici özelliğidir. Kronik enflasyonun ikinci ayırt edici özelliği ise, enflasyonla birlikte işsizlik oranının da artış göstermesidir.²⁰

1.2.2. Enflasyonun Nedenlerine Göre Türleri

Enflasyonu nedenlerine göre talep enflasyonu, arz enflasyonu ve maliyet enflasyonu şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

1.2.2.1. Talep Enflasyonu

Çekici enflasyon da denilen talep enflasyonu, ekonomide toplam talep düzeyinin toplam arz düzeyini aşması sonucu fiyatlar genel düzeyinin artması sonucu ortaya çıkmaktadır. Genelde parasal nitelikte olan bu enflasyon, ekonomide harcamaların ve ihracatın toplam üretim ve ithalat düzeyini aşması durumunda oluşmaktadır.

Ekonomi tam istihdam düzeyinde ya da ona yakın bir durumda iken, toplam talebin mal ve hizmet arzını aşacak biçimde genişlemesidir. Ekonomide atıl kapasite bulunduğu durumlarda toplam harcamalar artarsa reel üretim artar ve ekonomi tam istihdama yönelir. Ancak tam istihdam çalışma düzeyinden sonraki talep genişlemesi reel üretimi değil, nominal milli geliri artırır. Fiyatlar genel düzeyi yükselir. Bununla birlikte, gelişmekte olan ülkelerde, üretim artışını engelleyen çeşitli darboğazlar yüzünden (döviz rezervlerinin yetersizliği, nitelikli eleman eksikliği, sermaye kıtlığı vb.) ekonomi eksik istihdam durumunda iken, toplam talebin artması reel üretimi değil, fiyatlar genel düzeyini artırır²¹. Eğer ekonomi düşük bir kapasite ile çalışıyorsa ve işsizlik yüksek düzeyde ise, toplam talepteki artış üretim üzerinde olumlu etki yapacak, işsizlik azalacak ve fiyatlarda ılımlı bir artış meydana gelecektir.²²

1.2.2.2. Arz Enflasyonu

Ekonomide herhangi bir nedenden kaynaklanan arz şokları arzda bir azalma meydana gelmesine neden olur. Arzın değişmesinden kaynaklanan şoklar, arz

²⁰ Çakır ve Temelli, a.g.m. s. 301.

²¹ Halil Seyidoğlu, *Ekonomik Terimler, Ansiklopedik Sözlük*, Güzem Yayınları, Ankara, 1992, s. 277

²² Zafer Tunca, *Makro İktisat*, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2001, s. 249.

enflasyonu olarak nitelendirilebilir. Diğer bir ifadeyle arzın azalması sonucu fiyatlarda meydana gelen yükselme arz enflasyonu olarak nitelendirilmektedir. Arz şokları farklı nedenlerden kaynaklanabilmektedir. Bu nedenlere bağlı olarak arz enflasyonunu, maliyet enflasyonu, ithal enflasyon ve fiyat enflasyonu olarak sınıflandırmak mümkündür:

Maliyet Enflasyonu: İtici enflasyon da denilen maliyet enflasyonu (push inflation) üretim girdilerinde meydana gelen artış sonucu, üretilen mal ve hizmetlerin maliyetlerinin artması ve sonuçta piyasadaki fiyat düzeyinin yükselmesi sonucu meydana gelmektedir.

Maliyet enflasyonu iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, firmaların yada sendikaların monopol gücü ile ilgili olarak fiyatlarda görülen artıştır. İkincisi ise, hammadde fiyatlarında görülen ani artışlarla maliyetlerin ani olarak artıp arz şokları yaratması şeklinde ortaya çıkmaktadır.²³

Maliyet artışları, ücretlerin yükselmesinin, hammadde fiyatlarının artmasının, bazı mal ve hizmetlerin uzun zaman bloke edilmiş fiyatlarının serbest bırakılmasının, ithalatın pahalılaşmasının, tarımsal üretimin düşmesi sonucu bu ürünlerin fiyatlarının yükselmesinin ve aşırı istihdam politikası ile ilgili olarak emeğin marjinal verimliliğinin düşmesinin sonucu olarak ortaya çıkabilir. Maliyet enflasyonu piyasa yapısıyla da sıkı sıkıya bağlıdır. Örneğin piyasaların tekelci ve oligopolcü yapıda olması, yüksek kar ve fiyat eğiliminin egemen olması sonucu enflasyon ortaya çıkabilir. Çünkü bu durumlarda, firma mallarına olan talep, tam rekabet piyasasındakine göre daha az esnek olduğundan, girişimciler işçilerine sağladıkları ücret artışlarını kolayca tüketicilere yansıtabilmektedirler. Özellikle ekonominin genişleme dönemlerinde bu çok daha kolay olmaktadır.²⁴

İthal Enflasyonu: Üretim sürecinde dışa bağımlı olunan bazı ekonomilerde, ülke parasının sürekli değer kaybetmesi ya da başka nedenlerden dolayı, girdi fiyatlarındaki yükselme maliyetlerin artmasına neden olabilir. Bu şekilde

²³ Tunca, a.g.e., s. 250.

²⁴ Beyhan Ataç, **Maliye Politikası**, Genişletilmiş 4. Baskı, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No: 118, 1997, s. 128.

enflasyonun dışarı kaynaklı etkiler sonucunda ortaya çıkmasına ithal enflasyon adı verilir.

Fiyat Enflasyonu: Ekonomik hayatta fiyatlar her zaman serbest rekabet piyasası kurallarına göre oluşmaz. Bazı malların fiyatları, bu malları üreten sektörlerin özellikleri, devletin takip ettiği gelir dağılımı ve sosyal politika gibi politikalar bakımından siyasi bir nitelik taşır. Örneğin buğday, pancar, tütün, çay, pamuk vb. ürünlerin fiyatları yalnız piyasadaki arz ve talep kanunlarına göre değil, aynı zamanda yukarıda belirtilen politik hedeflere göre belirlenmekte ve bu şekilde adı geçen ürünleri üretenler, bu malların piyasa değerinin üzerinde gelir elde etmektedirler. Bu nedenle destekleme alım fiyatları enflasyonun bir kaynağı olarak kabul edilmektedir.

Yine firmalar açık veya zımni bir şekilde aralarında anlaşarak fiyatların yapay olarak yükselmesini başarabilirler. Buna fiyat enflasyonu adı verilmektedir. İmalatçılar da faaliyette buldukları sektörlerde ürettikleri malları çoğu zaman, kendi aralarında anlaşmak suretiyle, tüketicilerin de örgütlenmemiş olmalarından yararlanarak, aksak rekabet piyasası kurallarına dayanarak diledikleri fiyattan satabilmektedirler. Ancak burada üzerinde durulması gereken bir husus, maliyetlerin taleplerin ve fiyatların arasında önemli bir ilişkinin olduğudur. Genellikle maliyetlerde yükselmeler, kısa süre sonra işçinin ve tarım üreticisinin taleplerinin artmasına neden olmaktadır.²⁵

1.3. Enflasyonun Etkileri

Enflasyon hemen her zaman olumsuz bir durum olarak nitelendirilmiş ve bu olumsuz durumu aşmak için gerekli uygun politika demetlerin acilen uygulanması üzerinde durulmuştur. Enflasyonun istenmeyen bir durum olduğu aşikardır. Ancak çoğu zaman olumsuz sonuçları ile anılan enflasyonunun, bazı olumlu etkileri de bulunacaktır. Aşağıda önce enflasyonun olumlu etkileri, sonrasında ise olumsuz etkileri ele alınacaktır.

²⁵ Şevki Özbilen, *Maliye Politikası*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1998, s. 172.

1.3.1. Enflasyonun Olumlu Etkileri

Enflasyon dönemlerinde genellikle fiyat artışlar ücret artışlarının önünde seyretmektedir. Bunun doğal sonucu olarak da ekonomide yaratılan değerlerin, ya da ulusal hâsılanın ücretliler aleyhine bir bölüşüme konu olduğu görülmektedir. Bu durumu reel ücretlerin düşmesi anlamına geleceğinden ekonomik büyümeye enflasyonun olumlu bir katkısı olarak ifade edilmektedir.

Benzer olarak fiyat artışının hızlandığı enflasyonist dönemlerde yatırım harcamalarının faiz haddindeki yükselişten etkilenmediği görülmektedir. Bunun nedeni müteşebbislerin fiyat ve karların gelecekte yükselişlerine ilişkin beklentilerinde ve kredi bulma olanaklarında yatmaktadır. Müteşebbisler fiyat ve karlardaki yükselişin, artan faiz oranlarından meydana gelen maliyeti karşılayacağına inanıyorlarsa ve kredi bulabilme imkânları mevcut ise, cari faiz haddinden fon sağlayarak yatırım yapma yolunu tercih edeceklerdir.²⁶

Yüksek gelir grubunun marjinal ve ortalama tasarruf oranları daha yüksek olduğu ve kar geliri sağlayanların yüksek gelirli gruba mensup olduğu göz önünde bulundurulduğunda enflasyonun gelir dağılımını kar grubu lehine dağıtması toplam tasarruf miktarının artmasına neden olacaktır.

Enflasyon dönemlerinde borçluların, borçlarında reel olarak meydana gelen aşınmadan dolayı karlı çıktıkları bilinmektedir. İş adamları ve sermaye çevrelerinin sürekli borçlu oldukları göz önünde bulundurulursa, enflasyondan kaynaklanan gelir dağılımı etkisinden en fazla onların yararlandığı ortaya çıkacaktır.²⁷

Ayrıca enflasyon dönemlerinde emisyon şeklindeki asli para ile vadesiz olduğu için faizsiz veya enflasyonun altında faiz getirisi olan mevduat, reel değer kaybına uğrayacaktır. Bununla birlikte, devletin faizsiz yükümlülükleri (baz para) enflasyon oranı kadar bir azalmayla karşı karşıya kalacaktır. Enflasyon vergisi olarak adlandırılan bu durumda devletin yükümlülüklerinde bir azalma meydana

²⁶ Özhan Uluatam, *Makro İktisat*, Genişletilmiş 9. Baskı, Ankara: Savaş Yayınları, 1998, ss. 337-341.

²⁷ Aren, a.g.e., s. 224.

gelecektir.²⁸ Ancak yararlı olarak kabul edilebilecek bir enflasyonun sınırlı ölçüler içinde tutulabilen, kendi kendini besleyen, sınırsız fiyat artışlarına dönüşmemiş olması gerekmektedir.²⁹

1.3.2. Enflasyonun Olumsuz Etkileri

Genellikle enflasyon denildiğinde akla gelen etkiler, olumsuz etkiler olmaktadır. Çünkü enflasyonda meydana gelen beklenmedik etkiler, bazı problemleri de beraberinde getirmektedir.

Enflasyonun gelir dağılımını azaltıcı etkisi, satın alma gücünün azalmasına neden olmaktadır. Enflasyon arttığı zaman fiyatlar genel düzeyinde bir yükselme meydana gelir ve aynı miktar para ile enflasyon öncesi duruma göre daha az mal ve hizmet satın almak mümkün olmaktadır. Gelirlerde meydana gelen artış, fiyatlar genel düzeyi kadar hızlı artmadığı takdirde, bireyler için kıtlık sorunu önemini artıracaktır.

Enflasyonun en olumsuz etkilerinden birisi, sabit gelirliler üzerinde hissedilmektedir. Enflasyon, ellerinde nominal varlık ve para bulunduranların varlıklarının da reel değerinin azalmasına neden olmaktadır. Örneğin para, tahvil ve mevduat hesabı gibi varlıklar enflasyon sürecinde reel değer kaybına uğrarlar. Buna karşılık ellerinde reel, yani sabit varlık bulunduranlar, kendilerini enflasyona karşı korumuş olmaktadır.³⁰

Enflasyon oranlarının yüksek olduğu dönemlerde ulusal gelirin genellikle zengin sınıf lehine yeniden dağıtıldığı ifade edilmektedir. Yani işçi, memur vb. ücretli sınıfın gelirlerinde bir azalma meydana gelmektedir. Enflasyondan dolayı ücretli kesim daha fakirleşmektedir. Diğer bir ifadeyle, enflasyonun zengini daha zengin, fakiri daha fakir yaptığı ileri sürülmektedir. Bunun sonucu olarak, orta sınıfın daha azalması söz konusu olacaktır. Sınıflar arasındaki dengede ciddi bir bozulma meydana geldiğinde ise, toplumsal gerginlikler yaşanacaktır.³¹ Dolayısıyla, gelir

²⁸ Merih Paya, *Makro İktisat*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1997, s. 24.

²⁹ Uluatam, *Makro İktisat.*, s. 343.

³⁰ Tunca, a.g.e., s. 241.

³¹ Türk, a.g.e., s. 90.

dağılımında meydana gelen değişiklik, bazı sosyal sorunları da beraberinde getirecektir. Toplumun zaten düşük gelirli olan kesimlerinin, ulusal gelir içindeki nispi paylarının düşmesi çok ciddi bir sakınca olarak ifade edilmektedir.³² Son dönem Arjantin örneği de göz önünde bulundurulduğunda, ciddi sosyal patlamaların, yağmalama, hırsızlık ve suç oranlarında artış meydana gelmesi; diğer bir ifadeyle, toplumun ruhsal ve fiziksel dengesinin bozulmasına varacak ölçüde ciddi sonuçlarla karşılaşıldığı görülecektir.

Yüksek enflasyon dönemlerinde bireyler ellerindeki paranın reel değerinde aşınmayı önlemek için paralarını faiz getirisi getirecek çeşitli yatırım araçlarına yönlendirirler. Ancak faizler enflasyon oranlarının altında ise, yani reel faizler negatif ise, tasarruf sahiplerinin tasarruflarında reel olarak bir azalma meydana gelecek; tasarruf sahipleri adeta cezalandırılmış olacaktır.

Enflasyon ortamında paranın servet saklama ve değişim aracı olma fonksiyonlarında bir azalma meydana gelmektedir. Şöyle ki, paranın yüksek enflasyondan dolayı sürekli değer kaybetmesi, küçük tasarruf sahiplerinin tasarruf yapma yerine tüketime yönelmesine neden olacaktır. Böylece enflasyon, tüketime teşvik edilmesine neden olacaktır. Ancak bu, bireysel bazda bir teşviktir. Ulusal düzeyde toplam tüketimde bir azalma meydana gelmesi daha büyük bir olasılık olarak görülmektedir.

Ülkenin dış ticareti üzerinde enflasyonun önemli etkileri bulunmaktadır. Döviz kuru veri iken, yurtiçi fiyatlarda meydana gelen bir yükselme, ihracatın azalmasına neden olacaktır. Buna paralel olarak, ithalatın daha ucuz hale gelmesinden dolayı ithalatın teşviki söz konusu olacak; ilgili ülkenin ödemeler dengesinde bir bozulma meydana gelecektir.³³

Enflasyon gelecekle ilgili beklentileri bozması suretiyle olumsuz etkilere neden olmaktadır. Eğer gelecekte gerçekleşecek enflasyon oranı doğru tahmin edilmez ise, ücretler ve faizler de doğru tahmin edilemeyecek ve ekonomik kesimler arasında sürekli ve beklenmedik gelir transferleri meydana gelecektir. Örneğin

³² Uluatam, a.g.e., s 11.

işçiler, gelecekteki enflasyon ile ilgili olarak doğru bir bekleyiş oluşturamazlarsa, işverenlere bir gelir transferi yapmış olacaklardır. Benzer olarak, ekonomide borç veren kesimler, gelecekteki enflasyonu düşük tahmin ederlerse, bu durumda borç alanlar karlı çıkacaklardır.

Enflasyon dönemlerinde ortaya çıkan bir diğer olumsuzluk, enflasyonun bir tür vergi olarak nitelendirilmesidir. Enflasyonist ortamlarda halkın ödediği vergi saf enflasyon vergisi olarak isimlendirilmektedir. Çünkü bu yolla reel geliri azalan kesimler, daha az harcama yapmak zorunda kalacaklarından, bu durumun etkisi herhangi bir verginin etkisi ile aynıdır. Vergi olarak enflasyonun bir diğer etkisi, artan oranlı vergi uygulamalarının geçerli olduğu ülkelerde reel gelir artsa da artmasa da, nominal gelir artıyorsa, kişiler daha üst vergi dilimlerine geçerek daha yüksek vergi oranlarıyla karşı karşıya kalacaklardır. Diğer bir ifadeyle, nominal gelir artış hızı daha yüksek oranlı vergi ödenmesini gerekli kılacaktır. Neticede halk daha fazla vergi verirken, bu vergi artışı reel gelirdeki artıştan veya vergi yasalarındaki bir değişimden kaynaklanmamakta, ödenen daha yüksek vergiler tamamen enflasyonun doğurduğu bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.³⁴ Dolayısıyla birçok olumsuzluğun kaynağı olarak görülen enflasyonun ölçülmesi de önem arz etmektedir.

1.4. Enflasyonun Ölçülmesi

Enflasyon çeşitli fiyat endeksleri ile ölçülmektedir. İstatistikte bir gösterge olarak kullanılan endeksler, bir veya birkaç değişkenin zaman, mekan veya diğer özelliklere göre gösterdiği değişmelerin ölçüsü olarak tanımlanabilmektedir. Böylece endekse konu olan değişken veya değişkenlerin yönü, değişimi veya gidişini belirlemek mümkün olacaktır.

Bir fiyat endeksi, belli bir zaman döneminde bir fiyatlar topluluğunda meydana gelen ortalama yüzde (%) değişmeyi göstermektedir. Değişmenin ölçüldüğü başlangıç zaman noktasına baz yıl, değişmenin ölçüldüğü zaman noktasına da cari yıl denilmektedir.³⁵

³³ Aren, a.g.e., ss. 224-225.

³⁴ Tunca, a.g.e., s. 242.

³⁵ Richard G. Lipsey, Peter O. Steiner et. al. *İktisat 1*, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1984, s. 28.

Fiyat endeksi hesaplamalarında başlıca iki yöntem kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi, Laspeyres Endeksi, ikincisi Paasche Endeksi'dir. Laspeyres endeksinde tartı olarak baz yılı kullanılırken, Paasche Endeksi'nde tartı olarak endeks dönemi sonundaki miktarlar kullanılmaktadır. Türkiye'de fiyat endekslerinin hesaplanmasında Paasche Endeksi kullanılmaktadır. Paasche Endeksi şu formülle ifade edilebilir³⁶:

$$I : w \cdot P^n / P^0$$

İ: Endeks, Pⁿ mal ya da hizmetin cari ay fiyatı, P⁰, mal ya da hizmetin temel yıl fiyatı, w mal ya da hizmetin endeksteeki ağırlığı.

Enflasyonun ölçülmesinde kullanılan fiyat endeksleri, GSMH Deflatörü, Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE), son değişiklikle Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) olarak değişen Toptan Fiyat Endeksi (TEFE)'dir. Ayrıca Çekirdek Enflasyon hesaplamaları da enflasyonun hesaplanmasında kullanılmaktadır. Aşağıda bu fiyat endeksi türleri açıklanmaya çalışılacaktır:

GSMH Deflatörü: GSMH zimni fiyat deflatörü olarak da tanımlanan GSMH Deflatörü, bir ülkede üretilen tüm mal ve hizmet fiyatlarındaki hareketi izlemek için kullanılmaktadır. Bununla birlikte, devlet harcamalarındaki artışlar, örneğin memur maaşlarındaki artışlar, kısmen enflasyon gibi yansımaktadır.³⁷ GSMH Deflatörü, cari yıl fiyatları ile hesaplanan milli gelirin, baz olarak kabul edilmiş bir yılın fiyatları ile hesaplanan milli gelirine oranı şeklinde ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, GSMH deflatörü, belirli bir yıldaki nominal GSMH oranı ile reel GSMH oranına eşit bulunmaktadır.

GSMH Deflatörü hesaplanırken, değişkenin ölçüldüğü cari yıl üretim miktarı, baz olarak kullanılan yıldaki fiyat seviyesiyle hesaplanır ve cari yıl üretim değeri baz fiyatlarıyla hesaplanan aynı yıla ait üretim değerine oranlanmaktadır. Çıkan sonuç,

³⁶ Mahfi Eğilmez ve Ercan Kumcu, *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, İstanbul: Om Yayınevi, 2002, s. 118.

³⁷ Ercan Enç, "Enflasyon: Tanımı, Ölçümü ve Sorumluları", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 4, Sayı: 8, 1993, s. 2.

GSMH deflatörünü, yani baz yıldan cari yıla kadar olan fiyat artış oranını göstermektedir.³⁸

Tüketici Fiyat Endeksi: Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE), belirli bir dönem için belirli bir kitle tarafından satın alınan mal ve hizmetlerle belirlenen bir sepetin fiyat değişikliklerini zaman içinde ölçen endekstir. Türkiye’de bu endekse giren mal ve hizmetlerin seçiminde 1994 yılında yapılan “Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi” kullanılmış ve dolayısıyla baz yıl olarak 1994 yılı alınmışken³⁹, yeni bir düzenleme ile endeksin kapsamı değiştirilmiş ve baz yıl olarak 2005 yılı alınmıştır.

GSMH Deflatörü hesaplamasında yaklaşık tüm mal ve hizmetler dikkate alınırken, tüketici fiyat endeksinde belli miktarda mal sepeti hesaplamaya dahil edilir. Bu endeks, hesaplamaya dahil olan malların perakende fiyatlarını esas aldığı için, TÜFE’deki değişimler, ekonomideki hayat pahalılığını ve tüketicilerin geçim düzeylerindeki farklılaşmaları daha iyi tespit etmektedir. Geçim endeksi de denilen tüketici fiyat endeksi, bireylerin refah düzeylerindeki gelişmelerin yönünü daha sağlıklı göstermektedir. Bunun için, önce fiyat endekslerinin hangi gelir grubu için hazırlandığı belirlenir. Daha sonra ise, bu gelir gruplarının hangi malları ve hizmetleri ve ne ağırlıkta kapsadığı belirlenir.⁴⁰

Toptan Eşya Fiyat Endeksi ve Üretici Fiyat Endeksi: Toptan eşya fiyat endeksi, daha çok ticaret ve sanayi kesiminin maliyetlerindeki değişimleri yansıtmaktadır. Diğer bir ifadeyle, TEFE, ülke ekonomisinde üretim faaliyetleri içinde yer alan maddelerin fiyatlarında zamanla ortaya çıkan değişiklikleri ölçmek amacıyla kullanılan bir endekstir. TEFE’ye dahil olanlardan sebze ve meyve halleri ve borsalar grubunun dışındakiler her ayın 5, 15, 25’inci günlerinde derlenmektedir.

Türkiye’de TEFE endeksi 2005 yılı itibariyle yerini fiyat endeksinin hesaplanmasında baz alınan sepeti ve son olarak ara mallarından makine ve teçhizat gibi yatırım mallarından oluşan bir sepet biçiminde tanımlanan üretici fiyat endeksine

³⁸ Paya, a.g.e., ss. 23-24.

³⁹ Eğilmez ve Kumcu, a.g.e., s. 120

⁴⁰ Paya, a.g.e., s. 26.

(ÜFE) bırakmıştır. Üretici fiyat endeksi, üretici tarafından ödenen fiyatlar itibariyle hesaplanan bir endeks olduğundan, üretici fiyat endeksi üzerinden hesaplanan enflasyon haddine üretici fiyatları enflasyon haddi denilmektedir.⁴¹

Çekirdek Enflasyon: Ülkelerin özelliklerine göre belirli ağırlığa sahip olan bazı mal gruplarının fiyatları, çekirdek ya da “core” enflasyon adı verilen bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de bu gösterge, özel imalat sanayi grubu fiyat endeksidir.

Türkiye için özel imalat sanayi endeksinin TEFE içinde en yüksek ağırlığı olan sektör olduğu bilinmektedir. Özel imalat sanayi endeksinin TEFE içindeki oransal ağırlığı % 71,2 civarındadır. Bu ağırlık Türkiye için özel imalat sanayi endeksinin çekirdek enflasyon olarak alınmasının temel nedenidir. Özel imalat sanayi alt grubunun mevsimlik değişikliklerden fazla etkilenmesi bu durum için bir diğer nedendir. Son olarak, özel imalat alt kesimine devlet müdahalelerinin diğer kesimler kadar fazla olmaması, bu endeksin çekirdek enflasyon olarak kabul edilmesinde rol oynamıştır.⁴²

1.5. Enflasyon Teorileri

Enflasyon konusunun artan önemine paralel olarak iktisat okulları enflasyonu açıklama çabası içine girmişlerdir. Burada başlıca iktisadi düşünce okullarının enflasyon konusunda ileri sürdüğü görüşler incelenecektir.

1.5.1. Klasik Teori

Klasik teori enflasyonu, tam rekabet şartlarının geçerli olduğu ve kısa dönem alışkanlıkların ve teknolojinin değişmediği varsayımı altında miktar teorisi ile açıklamaktadır. Belli bir dönemde mübadele edilen mal ve hizmet miktarı, bu mal ve hizmetlerin fiyatları ile çarpılarak toplandığında mal ve hizmetlere yapılan toplam ödeme miktarı elde edilir. Bu ödemeler para ile yapıldığı için belli bir dönemde yapılan ödemeler, o dönemde tedavülde bulunan para miktarı ile paranın işlem tedavül hızının çarpımına eşittir.

Mübadele denkleminde göre para miktarındaki artışlar fiyatlar genel düzeyindeki artışların tek nedenidir. Klasik iktisatçılar bu sonuca ulaşırken üç temel varsayımına dayanmaktadır: Birinci varsayım, paranın yalnızca işlem amaçlı talep edilmesi olgusudur. İkinci varsayım, ekonominin tam çalışma düzeyinde dengede olmasıdır.

⁴¹ Erdal Ünsal, *Makro İktisat*, Genişletilmiş 5. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi, Y. 2004, s. 99.

⁴² Eğilmez ve Kumcu, a.g.e., s. 123.

Dolayısıyla, para miktarındaki değişimler, üretim ve istihdam düzeyini değiştirmemektedir.⁴³ Klasiklerin paranın yansız olduğunu ileri sürmeleri, paranın ekonomideki bir malın değerine göre fiyatı olan göreceli fiyatları etkilememesine neden olmaktadır. Yine klasiklerin, servetin kaynağı olarak emeği görmeleri, üretim artışını, sermaye birikimi ve nüfus artışına bağlamaları ve faiz haddi ile para miktarı arasındaki ilişkiyi reddetmelerinden dolayı miktar kuramı, varsayımları vasıtasıyla ulaştığı sonuçlarla tutarlıdır. Üçüncü ve son varsayım ise, fiyatların tam esnek olması varsayımıdır. Serbest rekabet koşulları varsayımı sayesinde, klasik teori varsayımları ile tutarlıdır.⁴⁴

Klasik iktisatçıların enflasyon olgusunun dinamiğini açıklarken analiz aracı olarak kullandıkları miktar kuramının iki tipi bulunmaktadır. Bunlar, işlem tipi yaklaşımı ve para tutumu yaklaşımıdır. İşlem tipi yaklaşımı, en açık ifadesiyle Irwing Fisher tarafından ele alınmıştır. Para tutumu yaklaşımı ise, Alfred Marshall ve Arthur Cecil Pigou tarafından benimsenmiş bir yaklaşımdır.⁴⁵

Amerikalı iktisatçı Fisher tarafından bulunan ilişki Fisher Denklemi ya da Mübadele Denklemi olarak bilinmektedir. Fisher, oluşturduğu mübadele denklemi ile, miktar teorisine ölçülmeye elverişli bir nitelik kazandırmıştır. Mübadele denklemini ilk olarak 1897 yılında ortaya koyan Fisher, 1911 yılında yayınladığı “Paranın Satın Alma Gücü” adlı eseriyle denkleme son şeklini vermiştir.⁴⁶ Mübadele denklemi şu şekilde ifade edilmektedir:

$$M.V = P.T$$

Bu denklemde (M) para arzını, (P) fiyatlar genel düzeyini, (V) paranın dolanım hızını, (T) ise, reel işlem hacmini göstermektedir. Miktar teorisi, mübadele denkleminde gösterilen bir sebep sonuç ilişkisine dayanmaktadır. Fiyatlar genel düzeyindeki değişiklikler, diğer üç değişken olan M, V, T’ ye bağlıdır. V ve T’de

⁴³ Ahmet Ertuğrul, *Para Teorisi*, Ankara: Ajans Türk Matbaacılık, 1992, s. 196

⁴⁴ Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, 7. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997, s. 92

⁴⁵ Vural Savaş, *Keynezyen İktisat Yıkılırken*, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 22

⁴⁶ Naci Kepkep, *Enflasyon: Kuramlar Politikalar ve Avusturya Keynesciliği*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1991, s. 14.

meydana gelen bir değişiklik de, para arzındaki bir değişiklik gibi fiyatlar genel düzeyinin artmasına neden olacaktır. Fakat bu üç değişkendeki değişimin nedenleri birbirinden farklıdır. Paranın dolanım hızı olan V, ekonomideki kurumsal yapı, alışkanlıklar vb. faktörlere bağlı olduğundan kısa dönemde değişmeyeceği varsayılmaktadır. Öte yandan Klasikler, ekonominin daima tam istihdam dengesinde olduğunu ileri sürdüklerinden T'nin kısa dönemde değişmeyeceği varsayılır. T'nin değişmesi teknolojik gelişmelere ve yeni kaynakların bulunmasına bağlı olmaktadır. Sonuçta fiyatlar genel düzeyindeki değişiklikler para arzındaki değişmelere bağlı olmaktadır.⁴⁷

Fisher'in miktar teorisinden sonra Cambridge iktisatçıları tarafından geliştirilen para tutumu yaklaşımı ise, paranın talep yönüne ağrılık vermiştir. Bu denklem

$$M = kPT$$

biçiminde yeniden formüle edilmiştir. Burada PT nominal para muamele hacmini veya nominal milli geliri; k ise, gelirin nakit olarak tutulacak oranını ifade etmektedir. Dolayısıyla kPT, nominal para talebini ifade etmektedir ve para piyasası dengede iken para arzına (M) eşittir. Buradan hareketle,

$$M_s = kPT$$

yazılabilir. Kurumsal nedenlerle k ve reel koşulların sınırlamaları dolayısıyla T'nin kısa zamanda değişmeyeceği düşünöldüğünde, para piyasası dengesine ulaşıldığında, para arzındaki artışlar aynı oranda fiyatlar genel seviyesini artıracaktır. Bu oransallık Cambridge denkleminde şu şekilde ifade edilebilir:

$$M/P = kT$$

M/P reel para balanslarını, kT ise reel para talebini göstermektedir. Para arzındaki değişmeler aynı oranda ve aynı yönde fiyatlar genel düzeyini

⁴⁷İlker Parasız, *İktisat Teorisi*, (Edit. Mustafa Özer), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 1456, 2003, s. 281

değiştireceğinden M/P sabit kalacaktır. Bu durumda reel para talebi (kT), para arzındaki değişmelerden etkilenmeyerek sabit kalacaktır. Para arzı attığı zaman k bundan etkilenmeyecektir. Diğer bir ifadeyle k 'nın para arzı artışlarından etkilenmeyeceği varsayımının altında, paranın sadece işlem ve ihtiyat güdüsüyle tutulduğu varsayımı yatmaktadır. Klasik teoride para sadece mübadeleyi kolaylaştıran bir araç olarak kabul edilmektedir. Elde tutulan para herhangi bir gelir getirmediğinden dolayı rasyonel kişiler atıl olarak ellerinde para tutmayacaklardır. Para arzı ne kadar artırılırsa artırılın, toplumun elde tutmak istediği nakit oranı değişmeyecektir. Para arzı artışları benzer olarak veri olan üretim hacmini (T) etkilemeyeceği için yalnızca fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine neden olacaktır.⁴⁸

1.5.2. Keynezyen Yaklaşım

1929 Krizi ile aşılamayan sorunlara çözüm önerisi olarak ortaya çıkan Keynezyen teori, bunalıma neden olarak gördüğü talep yetersizliği ve işsizlik gibi sorunlara genişletici para ve maliye politikaları ile müdahale etmeyi önermiştir.

Keynes, Genel Teorisi'ni Büyük Bunalım yıllarında, bunalıma çözüm üretmek amacıyla geliştirdiği için, enflasyon konusu yeterli ilgiyi görememiştir. Bu doğal bir durumdur. Çünkü, Genel Teori, sabit fiyat düzeyinde eksik çalışma dengesi varsayımına dayandırılmıştır.⁴⁹ Diğer bir ifadeyle, dünya ekonomisinin büyük depresyonu yaşadığı bir dönemde düşüncelerini ortaya koyan Keynes'in ilgilendiği temel sorun işsizlikti. Keynes, doğal olarak işsizliği önlemenin yollarını arıyordu. Bu nedenle, Keynes'in özellikle enflasyonu analiz etmek için sistematik bir yaklaşım geliştirdiğini söylemek mümkün değildir.

Keynes, parasal ücretlerin verimlilikten fazla artmasının paranın, işçilik gücünde bir azalmaya neden olduğunu belirtmiş ve bu durumun gelir enflasyonu olduğu kanısına varmıştır. Tüketici fiyatlarındaki yükselmeyi mal enflasyonu; tüketicileri hemen ilgilendirmeyen, fakat gelir dağılımında önemli olan sermaye mallarının fiyatlarının artmasını ise sermaye enflasyonu olarak belirtmiştir. Mal ve

⁴⁸ Tuğrul Çubukçu, *Enflasyon Teorisi ve Türkiye'de Enflasyon*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi İİBF Yayınları, No: 2, 1983, s. 13.

sermaye enflasyonları diğer gelirlere nazaran karlarda nispi bir artışı temsil ediyorlarsa, bu durum, kar enflasyonu olarak nitelendirilmektedir.⁵⁰

Paranın ekonomi içindeki rolünü açıkça ortaya koyan Keynes'in faiz teorisi, faizi ödünç vermenin, yani paradan ayrı kalmanın bir ödülü olarak tanımlamıştır. Keynes'e göre, para talebinin üç belirleyicisi bulunmaktadır. Bunlar, günlük işlemlerini yerine getirmek için itici güç olan işlem güdüsü, olağan üstü durumlarda ihtiyat akçesi olarak kullanılan ihtiyat güdüsü ve son olarak da ortaya çıkabilecek karlı fırsatları değerlendirmek amacıyla bireyi harekete geçiren spekülasyon güdüsüdür.⁵¹

Spekülasyon güdüsüyle para tutumunun da söz konusu olacağını ileri süren Keynezyen teori, her şeyden önce faiz oranını klasik teoride olduğu gibi yatırım ve tasarrufu eşitleyen bir değişken olmaktan çıkarmıştır. Keynezyen teoriye göre faiz oranı, para arzı ve para talebi tarafından bir değişken olmaktan çıkmıştır.⁵² Faiz hadlerindeki değişikliklerden yararlanmak amacıyla tutulan spekülatif para talebinin, ekonomideki faiz haddine karşı son derece duyarlı olduğu ileri sürülmüştür. Diğer bir ifadeyle, faiz oranındaki düşmenin, spekülatif amaçlı para tutma arzusunu harekete geçirmektedir.⁵³

Yine Keynes'in enflasyon ve tam istihdam arasında bir ilişki kurduğu görülmektedir. Daha açık bir biçimde ifade etmek gerekirse, ekonomide kullanılmayan üretim gücü bulunduğu takdirde talep hacmindeki genişleme üretimi kamçılacak ve arzın genişlemesine neden olacaktır. Bu durumda fiyatlarda çok az bir yükselme meydana gelecektir. Keynes, bu durumu göz önünde bulundurarak, kullanılmayan üretim gücünün, yani boş emeğin tamamının üretimde kullanıldığı noktaya kadar, para arzındaki artışların fiyatlardan daha çok üretim ve istihdamı artıracığını ifade etmektedir. Keynes, tam istihdama ulaşıldıktan sonra para miktarındaki artışın devam etmesinin sadece fiyatları artıracığını belirtmektedir.

⁴⁹ Aykut. Kibritçioğlu, "A Literature Survey with Special Reference to Theories of Inflation", **Office of Research Working Paper** Number:01115.<http://7/politics.ankara.edu.tr/~kibritci/publications.html>.

⁵⁰ Osman Kılıçkiran, **Dört İktisat Okuluna Göre Enflasyon Teorileri**, Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, 1991, s. 8.

⁵¹ Mükerreren Hiç, **Para Teorisi ve Politikası**, İstanbul: Menteş Kitabevi, 1992, s. 233.

⁵² Vural Savaş, **Politik İktisat**, 2. Bası, İstanbul: Beta Yayınevi, 1994, s. 119.

Yine tam istihdamı, gerçek enflasyonun bir başlangıç noktası olarak kabul etmekte ve enflasyonu tam istihdam durumunda ortaya çıkacak bir olay olarak görmektedir. Keynes'e göre, istihdam ve üretim miktarı artırılmadan yalnızca fiyatların artması, gerçek enflasyonun açık bir belirtisidir.⁵⁴

1.5.3. Monetarist Yaklaşım

Monetarist teoriyi klasik yaklaşımın bir uzantısı olarak kabul etmek yerinde bir yaklaşım olacaktır. Temel varsayımlar açısından çok fazla bir farklılık söz konusu değildir. Çünkü Klasikler gibi monetaristler de, uzun dönemde paranın ekonominin reel kesimi üzerinde etkili olmayacağını; yalnızca, fiyatlar genel düzeyi üzerinde etkili olacağını kabul etmektedirler. Dolayısıyla, ekonomide reel avantajlar, diğer bir ifadeyle üretimi artırıcı bir uygulama sağlamak amacıyla para politikası tercih edilmeyecektir. Dahası, bu amaç için para politikası kullanılırsa ekonomide istikrarsızlık yaratılmış olur. Yani devlet ekonomik hayata fazla müdahale etmemeli, serbest piyasa mekanizmasının çalışmasını engelleyecek bir yapı oluşturmamalıdır.

Monetarist görüş, bu genel sonuçlara ulaşırken klasik teoriye ve miktar teorisine tam bir geri dönüş içinde değildir. Miktar teorisinde yer alan paranın dolanım hızının sabit oluşu ve ekonominin daima tam istihdam düzeyinde olduğu varsayımları monetarist görüş içinde değiştirilmektedir. Monetarist teori para talebini sabit olarak kabul etmeyip bazı değişkenlerin istikrarlı bir fonksiyonu olarak ele almıştır. Aynı şekilde ekonomi için sürekli tam istihdam durumu söz konusu değildir. Çünkü ekonomide her zaman friksiyonel ve yapısal işsizliğin toplamından oluşan bir "doğal işsizlik" söz konusu olacaktır. Bu farklılıklara rağmen, enflasyonun tek kaynağı yine para arzındaki artışlardır. Ücret ve maliyet artışları, ancak para arzı artırılarak desteklenirse enflasyona yol açabilir. Para talebi istikrarlı olduğu için fiyat artışlarını yine para arzı belirleyecektir. Para arzındaki artışların gerekenin üstüne çıkması halinde mal ve hizmetlere olan talep artacak ve piyasada oluşan talep fazlası fiyatları artıracaktır. Şu halde enflasyonist bir ortamın yaratılmaması için para arzının kontrol edilmesi gerekmektedir.⁵⁵

Monetarist görüşü savunanlara göre, enflasyonun ortaya çıkmasında paranın büyük rolü vardır. Şöyle ki, paranın dolanım hızında ya da para arzında ortaya çıkan

⁵³ Aren, a.g.e., ss. 31-32.

⁵⁴ Osman Z. Orhan, *Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları*, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1995, s. 25.

⁵⁵ Tuğrul Çubukçu, 1983, s. 36

bir artış, ekonomide mal ve hizmetlere olan talebi artırır; üretimin artan talebi karşılayamaması durumunda fiyatların yükselmesi kaçınılmaz olur⁵⁶.

Monetarist teoriye göre, para arzındaki artışın toplam talepte fazlalık yaratması enflasyon olarak adlandırılmaktadır. Talep fazlalığı, hem fiyatların artmasına neden olmakta, hem de parasal ücretlerde bir artışa neden olmaktadır. Bunlar birbirlerini besleyerek, ücret fiyat sarmalına neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, monetarist teoriye göre, sürekli enflasyona, sürekli para arzı genişlemesi neden olmaktadır. Bu durum, Milton Friedman tarafından şu şekilde ifade edilmektedir. “Enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir olgudur.” Yani monetaristlere göre, enflasyonun temel nedeni ekonomiye dışardan yapılan müdahalelerdir. Bu müdahaleler ise, çoğunlukla siyasal karar alıcılar tarafından serbestçe belirlenebilen para arzı tarafından gerçekleştirilmektedir. Monetaristler, toplam talep eğrisinde meydana gelen değişikliklerin temel olarak para arzı değişikliklerinden kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Talepteki dalgalanmaların başlıca etkisi ise, fiyatlar üzerinde olacaktır.⁵⁷

Monetaristler, klasiklere benzer olarak, paranın uzun dönemde reel kesim üzerinde herhangi bir etkisinin olmayacağını, yalnızca fiyatlar genel düzeyinde bir artışa neden olacağını ileri sürmektedirler. Bu nedenle, ekonomide reel üretimi artırmak amacıyla para politikası uygulanmasına gerek yoktur. Hatta bu durum istikrarsızlığa bile neden olabilir. Dolayısıyla, devlet ekonomiye müdahale etmemelidir. Monetaristler bu sonuçlara ulaşırken, Miktar teorisine tamamen bağlı kalmamışlardır. Miktar teorisi, monetaristler için sadece bir para talep teorisidir. Miktar teorisinin sadece paranın dolaşım hızının sabitliği ve ekonominin daima tam istihdam düzeyinde bulunduğu görüşleri monetarist görüşte kabul edilmemektedir. Buna göre, paranın dolaşım hızı sabit olmayıp bazı değişkenlerin istikrarlı bir fonksiyonudur. Ekonomi, sürekli tam istihdam düzeyinde değil, belli bir doğal işsizlik oranı ile karşılaşılabilir şekilde dengede bulunmaktadır. Bu farklılıklara rağmen, enflasyonun temel nedeni yine para arzı artışlarıdır. Para talebi istikrarlı olduğu için, fiyat artışları, para arzı artışları tarafından belirlenecektir. Para arzı

⁵⁶ Fethi Hepar (Editör), *Türkiye Ekonomisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1995, s. 385.

⁵⁷ Kılıçkiran, 1991, s. 21.

artışları yeterli seviyenin üstüne çıkınca mal ve hizmetlere olan talep artacak ve piyasada oluşan talep fazlası fiyatları artıracaktır. Sonuçta enflasyonist bir ortamın oluşmaması için para arzının kontrol edilmesi gerekmektedir.⁵⁸

Friedman para arzındaki artışın enflasyonu nasıl etkilediğini, Cambridge denkleminden yola çıkarak açıklamaktadır.

$$M = k.P.T$$

şeklinde ifade edilen Cambridge denkleminde, eşitliğin sol tarafı M, nominal para arzını, sağ tarafı k.P.T ise, nominal para talebini göstermektedir. Ticaret hacmi (T), reel milli gelir (y) olarak alınırsa, eşitlik

$$M = k.Py$$

biçiminde yazılabilir. Dolanım hızının tersi olan k' nın sabit olması durumunda miktar kuramı, bir fiyat oluşumu kuramına dönüşmektedir.

Monetaristlere göre, reel para talebi (M/P), tahvil faizine (r_b), hisse senedi getirisine (r_e), devamlı gelire (Y), beşeri servet miktarına (w) ve enflasyon beklentilerine ($1/P.dP/dt$) bağlı olarak belirlenmektedir. Bundan dolayı, reel para talebini şu şekilde ifade etmek mümkündür:

$$M/P = f(r_b, r_e, 1/P.dP/dt, w, Y)$$

Klasik miktar kuramında para arzında meydana gelen bir artış, fiyatlar genel düzeyini aynı yönde ve aynı oranda artırırken, monetarist miktar kuramında ise, aynı yönde ancak daha yüksek oranda fiyat artışlarına neden olmaktadır. Bunun en önemli nedeni, monetarist iktisatçıların paranın dolanım hızını (V), kısa dönemde sabit kabul etmemeleri ve para talebinin fiyatları artış yönünde etkilediğini düşünmeleridir. Dolayısıyla para arzındaki artışlar şu şekilde enflasyonist olacaktır: Para arzı arttırıldığı zaman, para talebini belirleyen faktörler ($r_b, r_e, 1/P.dP/dt, w, Y$) başlangıçta sabitken, hane halkının ve firmaların ellerinde tutmak istedikleri para miktarında artış olacaktır. İhtiyaç duydukları

⁵⁸ Çubukçu, 1983, s. 36.

paranın üzerinde paraya sahip olan karar birimleri, ihtiyaç fazlası paranın bir kısmını daha fazla mal ve hizmet alımında, bir kısmını ise, finansal varlık almakta kullanacaktır. Finansal varlıkların talebinde meydana gelen artış, fiyatlarının yükselmesine ve getiri oranlarının düşmesine neden olacaktır. Diğer taraftan mal ve hizmetlerin talebinde meydana gelen artış, fiyatların yükselmesine neden olurken, üretim faktörlerine olan talebin artması, ücretlerin artmasına ile sonuçlanacaktır. Girdi fiyatlarında meydana gelen artış, arzın azalmasına neden olurken fiyatlar bir kez daha yükselecektir.⁵⁹ Dolayısıyla, para arzında meydana gelen bir artış, enflasyon ile sonuçlanacaktır.

1.5.4. Yeni Klasik Yaklaşım

Yeni Klasik Yaklaşım'ın en önemli varsayımı rasyonel beklentiler varsayımıdır. Bu yüzden yeni klasik teoriyi, rasyonel beklentiler teorisi olarak adlandıranlar da bulunmaktadır. Bu teoriye göre, bireyler akılcıdırlar ve kendi ekonomik kararlarını verirken rasyonel davranırlar. Yani akılcı bireyler, kendi ekonomik kararlarını verirken devlet politikalarını da göz önünde bulundurmaktadırlar. Örneğin, para arzında bir artış durumunda, fiyatlar genel düzeyinde bir artış olacağına farkında olan rasyonel bireyler, uygulanan politikayı göz önünde bulundurarak anında tepkilerini göstermektedirler.⁶⁰

Yeni klasik teoriye göre, bireyler tarafından tahmin edilen para arzının hasıla, istihdam ve diğer değişkenler üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Tahmin edilemeyen para arzı değişmelerinin hasıla üzerinde etkisi bulunmaktadır.⁶¹ Diğer bir ifadeyle, rasyonel beklentiler varsayımı altında bireyler akılcı kararlar alırlar. Bunun neticesi olarak, parasal otoriteler tarafından uygulanacak politikalara karşı, kendilerini koruyacak politikaları uygularlar. Bu durum ise, parasal otoritenin uyguladığı politikaların etkisiz hale gelmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, yeni

⁵⁹ Florin Aftolin ve Patrice Poncet, *Monetarizm*, (Çev. Lerzan Özkale), İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, s. 52.

⁶⁰ İlker Parasız, *Makro Ekonomi*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1993, s. 235

⁶¹ Kılıçkiran, a.g.e., s. 34.

klasik yaklaşım, parasal otoriteler tarafından uygulanacak en iyi politikanın hiçbir politika uygulamamak olduğunu ileri sürmektedir.⁶²

Yeni klasik iktisatçılara göre, karar birimleri fiyat düzeyinin gelecekteki değerini, yalnızca geçmiş değerlerden yararlanarak değil, hükümetin gelecekte izleyeceğini açıkladığı iktisat politikası dahil, gazetelerdeki, dergilerdeki, kitaplardaki televizyon ve radyolardaki tüm mevcut bilgilerden yararlanmak suretiyle tahmin etmektedir. Dolayısıyla, karar birimleri, ekonomik yaşamda beklenmedik bir değişme olmadığı sürece fiyat düzeyine ilişkin beklentilerinde çok fazla bir yanılmayla karşı karşıya kalmazlar.⁶³

Rasyonel beklentiler teoremi, bireylerin gelecek hakkında öngörüler yapabilmek maksadıyla her türlü bilgi setine sahip olduklarını varsaymıştır. Bilgi setinin yardımıyla politika değişkenlerinin hareketleri takip edilmektedirler. Politika değişkenlerinin kapsamında para politikaları, vergi politikaları ve ürün fiyatları bulunmaktadır. İnsanlar sahip oldukları bilgi setinden yararlanmak suretiyle hareketli değişkenler hakkında tutarlı tahminlere sahip olabilirler ve gerekli önlemleri alabilirler. Örneğin fiyatların artmasını ücret artışları derhal takip edebilmekte, vergi artırımlarının olduğu süreçte maliyetlerin artmasından dolayı yatırımlarda hemen bir azalma gözlenmektedir.⁶⁴

1.5.5. Yapısalcı Yaklaşım

Yapısal enflasyon, az gelişmiş ülkelere özgü bir enflasyon olgusu olarak açıklanmaktadır. Yapısal enflasyon kuramı, parasal görüş reçetelerinin uygulanmasına rağmen, az gelişmiş ülkelerde uzun dönemde enflasyon olgusunun ortadan kaldırılamaması üzerine parasal görüşe bir tepki olarak ortaya konmuştur. Bu görüşe göre enflasyonun nedeni; ekonomideki temel dengesizliklerdir.⁶⁵ Özellikle Uluslararası Para Fonu ile Birleşmiş Milletler'in Latin Amerika için Ekonomi Komisyonu (UN ECLA) arasındaki anlaşmazlıkların belirginleşmesine neden

⁶² Tezer Öçal, Ö. Faruk Çolak, *Para Teori ve Politika*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1999, s. 380-391.

⁶³ Ünsal, a.g.e., s. 288.

⁶⁴ Thomas Sargent, "Rational Expectation and Resconstruction of Macroeconomics", Federal Reserve Bank of Minneapolis, Working Paper Series, 1980, s. 3.

⁶⁵ Bedriye Saraçoğlu, "Mali Açıkların Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Rolü ve Enflasyonla Mücadelede Etkili Politikaların Seçimi", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 2, 1998, s. 332.

olmuştur. IMF, monetarist görüşü savunurken, UN ECLA yapısal enflasyon görüşünün geçerliliğini savunmuştur.

Yapısalcı yaklaşım ile monetarist görüş arasında ortaya çıkan anlaşmazlığın temelinde, ekonomik büyüme-kalkınma ile ekonomi politikalarının amaçları hakkındaki görüş ayrılıkları yatmaktadır. Klasik görüş ve uzantısı olarak monetarist görüş, liberal bir ekonomi anlayışını benimsediğinden, ekonomide devlete pasif bir rol vermişlerdir. Yapısal görüş ise, bu noktada monetarist görüşü eleştirerek, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde devletin ülkenin ekonomik gelişimi için sürükleyici bir görev gördüğünü ileri sürmüşlerdir. Monetarist görüş ise, az gelişmiş ülkeler için politika tercihlerinin belirlenmesi durumunda, bu ülkelerin ekonomik kalkınmalarında ilerleme kaydedemeyeceklerini iddia etmiştir. Dolayısıyla yapısal görüş, az gelişmiş ülkelerde monetarist istikrar programlarının başarıya ulaşmasının oldukça güç olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü monetaristler devlet müdahalelerini minimum düzeyde tutmak istemektedirler.⁶⁶ Bu durum ise, yapısal görüşün temel hipotezi ile çelişmektedir.

Yapısalcı görüşe göre, az gelişmiş ülkelerde enflasyonun temel nedeni, bu ülkelerde yaşanan yapısal bozukluklar ve ekonominin içinde bulunduğu darboğazlardır. Az gelişmiş ülkeler hızlı bir iktisadi kalkınma hedefine sahiptirler. İktisadi kalkınma ise, bu ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarının değiştirilmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla, hızlı iktisadi kalkınmayı amaçlayan az gelişmiş ülkelerde bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise, enflasyona neden olmaktadır. Yapısalcı görüş, para arzındaki değişimleri, yapısal faktörlerin ortaya çıkardığı enflasyonist baskıların bir sonucu olarak görmektedir.⁶⁷

Az gelişmiş ülkelerde enflasyonist baskılara neden olan yapısal faktörleri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

- Sanayi ve hizmet sektörleri farklı verimlilik artışlarına sahiptir. Üretilen ürünler için talebin fiyat ve gelir esneklikleri her iki sektör için de farklıdır.
- Sanayi ve hizmet sektörlerinde parasal ücretler eşit büyüme hızına sahip olsa da, parasal ücret artış hızı, hızlı büyüyen sanayi sektörü tarafından

⁶⁶ Tuğrul Çubukçu, 1983, s. 57-59.

⁶⁷ Orhan Morgil, "Az gelişmiş Ülkelerde Enflasyonun Nedenleri ve Para Politikası Etkinliği", Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, Yıl: 1979, s. 25.

belirlenmektedir. Fiyatların ve parasal ücretlerin aşağıya doğru esneksizliği söz konusudur⁶⁸

- Azgelişmiş ülkelerde yatırım malları sanayi gelişmediği için ihracatlarını artırarak yatırım malları ithal etmek zorunluluğu duymaktadırlar. Ancak azgelişmiş ülkelerin ihracat gelirleri yetersiz bir hızla artmaktadır. Çünkü bu ülkeler, tarımsal malları ihraç etmektedirler. Bu malların fiyat ve gelir esneklikleri düşük olduğu için konjonktürel dalgalanma durumunda fiyatlarında büyük miktarda değişimler meydana gelmektedir. Yine teknolojik gelişmelerin doğal hammaddeler yerine sentetik maddelerin kullanımına imkan vermesi, uzun dönemde dış ticaret hadlerinin tarımsal ürünlerin aleyhine dönmesine ve bu ülkelerin gelirlerinin eskisine oranla daha fazla azalmasına neden olacaktır.
- Azgelişmiş ülkelerin vergi yapısı içinde dolaylı vergilerin payı oldukça büyüktür. Dolaylı vergilerin gelir esnekliği düşüktür. Kontrol mekanizması etkin çalışmadığı için vergi kayıpları önemli bir oran teşkil etmektedir. Dolayısıyla vergi hasılatı devlet giderlerini karşılayacak şekilde artmamaktadır. Ortaya çıkan bütçe açıkları para razı artırılarak karşılanmaktadır. Bu durum ise, toplam talebi artırmak suretiyle enflasyonist baskıya neden olmaktadır.
- Tarım sektöründe yaşanan yapısal bozukluklar, sektöre olan yatırımların yetersiz seviyede kalmasına ve verimliliğin düşük düzeyde artmasına neden olmaktadır. Yine azgelişmiş ülkelerde tarımsal üretim büyük oranda hava şartlarına bağlı olarak değiştiği için özellikle yoğun kuraklığın yaşandığı yıllarda üretim geniş ölçüde azalacaktır. Nüfus ve milli gelirin artışına paralel olarak tarımsal üretimin artmaması nedeniyle özellikle kurak dönemlerde tarımsal malların fiyatları hızla artmaktadır.⁶⁹

⁶⁸ Kepkep, Enflasyon, ss. 98-100.

⁶⁹ Morgil, a.g.e. s. 27.

Sonuç olarak iktisat okullarının enflasyonu farklı biçimlerde de olsa açıklama çabası içinde olduğu görülmektedir. Burada iktisat okullarını açıklama çabası içinde görüş ayrılıklarına düştüğü enflasyonun nedenlerini ortaya koymak faydalı olacaktır.

1.6. Enflasyonun Nedenleri

Ekonomide meydana gelen fiyat istikrarsızlıkları ve literatürde enflasyonun nedenleri olarak kabul gören görüşleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1.6.1. Talep Yönlü Baskılar

Enflasyonun nedenlerini toplam talep açısından açıklayan görüşler geleneksel yaklaşım kapsamında ele alınabilir. Buna göre enflasyonun temelinde cari fiyat düzeyinde toplam talebin toplam arzdan fazla olması yatmaktadır. Kısa dönemde üretimi artırmak mümkün olmadığından reel milli gelir eski seviyesini muhafaza etmektedir. Toplam talepte, para veya maliye politikasının sonucu olarak otonom bir artış meydana gelmiş olabilir. Benzer olarak talep artışı, kamu harcamaları veya özel sektör harcamalarında meydana gelen bir artıştan kaynaklanmış olabilir.⁷⁰ Klasik iktisadi düşünce içinde talebin arzı aşmasının en temel nedeni olarak para miktarındaki artış gösterilirken Keynezyen düşüncede enflasyon, tam istihdam seviyesinde toplam talebin ekonomideki para miktarına bağlı olarak ya da olmayarak toplam arzı aşması şeklinde açıklamaktadır. Ancak her iki görüşte de cari fiyat seviyesinin yükselmesi yolundaki bir baskı, ancak toplam talep düzeyinden gelebilir.⁷¹

1.6.2. Para Arzı Artışları

19. yüzyılın sonundan itibaren devletin para ve kredi kontrolünü sağlamak suretiyle ekonominin etkin olarak çalışmasına yardımcı ve iş hayatının doğasından kaynaklanan birtakım krizleri önleyebileceği fikrinin hâkim olmaya başladığı bir dönem yaşanmaya başlamıştır. Ekonomi üzerinde para ve kredi kontrolünü ise, doğal

⁷⁰ Özbilen, a.g.e., s. 167.

⁷¹ Uluatam, Makro İktisat, s. 337.

olarak merkez bankaları kanalıyla gerçekleştirmeye çalıştılar. Bununla birlikte çağdaş merkez bankaları fiyat istikrarını kendileri için temel bir hedef olarak seçtiler. Diğer bir ifadeyle, dünyanın hemen her yerinde merkez bankacılar, paranın satın alma gücünün korunmasını bir ideoloji olarak benimsediler. Enflasyondan kaçınılabilme bir nevi başarı simgesi olarak algılanmaya başlandı. Hükümetler bu düşünceye karşı bir duruş sergilemiş olsalar bile, merkez bankacıları bir muhalif olarak hep karşı tarafta kaldı. Ancak merkez bankacıları çağdaş koşullar karşısında para konularını devamlı suretle enflasyondan korunabilecek şekilde idare edebilme gücüne sahip değillerdi. Devletin sorumluluğu ve otoritesinin genişlemesine paralel olarak, merkez bankalarının kararları giderek, hükümetlerin aldığı kararlardan daha fazla etkilenmeye başladı.⁷² Bu durum ise, enflasyonist süreçlerin hazırlayıcısı oldu.

Nitekim klasik iktisatçılar, daha önce de ifade edildiği gibi, para arzı artışlarının enflasyonun en önemli nedenlerinden birisi olarak göstermiştir. Miktar teorisine göre, para arzında meydana gelen bir artış, doğrudan fiyatlar genel düzeyinde bir artışa neden olacaktır. Diğer taraftan, klasik iktisat görüşüne göre, devlet ilke gereği kamu harcamalarını vergi gelirleri ile finanse etme yoluna gidecektir. Şayet kamu gelirleri kamu giderlerini karşılamazsa yada vergi gelirleri yetersiz kalırsa, bu harcamalar iç borçlanma, dış borçlanma ya da emisyon seçeneklerinden birisi ile finanse edilecektir. Dış borçlanmanın bir sınırı olduğu aşikârdır. Yine, devletin yurt içindeki kişilerden, kuruluşlardan ve diğer özel ve kamu kurumlarından belli bir vade faiz karşılığı para alması şeklinde oluşan iç borçlanmada⁷³ meydana gelen artış ise, faiz oranlarında bir artışa neden olacaktır. Dolayısıyla meydana gelen bir bütçe açığı, emisyon hacmini artırmak suretiyle finanse edilmeye çalışılacaktır. Teorik olarak bu durumun, enflasyona neden olacağı ifade edilmektedir.

⁷² Irving S. Friedman, *Enflasyon*, (Çev. Haluk F. Gürsel), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Ekonomik Eserler Dizisi: 12, 1975, ss. 117-120.

⁷³ Pelin Ataman, "Kamu İç Borçlanması", *Bankacılar Dergisi*, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayını, Yayın No: 10, Sayı: 28, 1999, s. 22.

1.6.3. Maliyet Yönlü Baskılar

İktisadi düşünce içinde oldukça eskilere gitmesine rağmen, son yıllarda iktisat yazınında özel bir gündem işgal etmeye başlayan bir enflasyon açıklaması olarak, arz yönlü enflasyonist baskılar olarak da adlandırılabilen maliyet enflasyonu gündeme gelmiştir.

Herhangi bir malın veya hizmetin maliyetini oluşturan faktörlerin bir kısmında veya hepsinde fiyat yükselmeleri gerçekleştiği zaman, maliyet artışları görülmektedir. Yani fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen yükselme, maliyetlerde meydana gelen yükselmeden kaynaklanabilir. Örneğin, sendikaların güçlü ve emeğin kıt olduğu ülkelerde sendikalar baskı grubu oluşturarak ücret artış taleplerinde başarılı olabilirler. Ücret artışı ise, toplam talep içindeki ağırlığı oranında maliyetlerde bir artışa neden olur.⁷⁴

Ekonomi içinde bütün fiyat ve ücretlerin talep koşullarına göre belirlendiği varsayıldığında talep enflasyonundan bahsetmek söz konusu olmayacaktır. Zira talep fazlalığı belki stokların tükenmesine, kuyrukların uzamasına yol açacak ya da birçok iş çalışacak insan kalmadığı için boş kalacak, fakat fiyatlar ve ücretler yükselmeyecektir. Fiyatların belirlenmesinde maliyet unsuru temel öge olursa, ortaya çıkabilecek enflasyon türü yalnızca arz (maliyet) enflasyonu olacaktır.

Maliyet enflasyonu kavramının arka planında yatan temel faktör, bazı piyasaların serbest rekabet koşullarından uzakta çalıştığı ve talepten yeterince etkilenmediği varsayımdır. İktisadi tahlilde genellikle iş gücü piyasası ile mal piyasaları birbirinden ayrılarak inceleme konusu olmaktadır. Şöyle ki işgücü piyasasında serbest rekabetten uzak koşulların varlığına bağlı bir arz enflasyonu ücret enflasyonu olarak nitelendirilirken; mal piyasasında rekabetten uzak koşulların varlığına bağlı bir arz enflasyonu kar enflasyonu olarak nitelendirilmektedir.

⁷⁴ Özbilen, a.g.e., ss. 169-170.

Ücret enflasyonu, enflasyonist sürece şu şekilde intibak eder: Talepteki değişimlerden bağımsız olarak sendika gibi örgütlenmiş gruplar pazarlık gücünü ya da bir başka nedene dayanarak ücretlerde artış meydana getirebilirler.

Örgütlenmiş bir işgücü piyasasında sendikaların ücret artışlarına bağlı olarak meydana getirdikleri maliyet baskısına benzer olarak bazı koşullar altında firmalar da maliyetlerin üzerinde fiyat artışları yaparak bir kar enflasyonuna neden olabilirler.⁷⁵

1.6.4. Yapısal Nedenler

Özellikle az gelişmiş ülkelerde, ekonominin nitelikli işgücü kıtlığı, kronik ödemeler dengesi açıkları, yetersiz sermaye birikimi vb. yapısal bozukluklar⁷⁶ vb. yapısal nedenlerden dolayı enflasyon olgusu ile karşılaşmaktadır. Diğer bir ifadeyle, ekonomide meydana gelen yapısal bozukluklar ve darboğazlar sonucu ortaya çıkan enflasyon türü olarak da ifade edilebilir.

Az gelişmiş ülkelerde yapısal enflasyonunun nedeni olarak çeşitli nedenler saymak mümkündür. Bunlar, az gelişmiş ülke ekonomilerinin tarıma dayalı olması, tarımsal ürünler arzının yeterince esnek olmaması, hızlı nüfus artışı, kırdan kente yaşanan yoğun göç, talep yapısı ile üretim yapısının farklılık arz etmesi, dış ticaret dengesinin açık vermesi, sektörler arasındaki verimlilik farkları, piyasalarda görülen teknelci eğilimler, yetersiz tasarruf seviyesinden kaynaklı yetersiz yatırım düzeyi ve kurumsal bozukluklardır.⁷⁷ Örneğin hızlı nüfus artışı ve kırdan kente göç konut talebini uyararak inşaat sektöründe talebin canlanmasına neden olabilir. İnşaat sektöründe meydana gelen talep canlanmasına, arzın aynı düzeyde karşılık verememesi durumunda girdi fiyatlarında bir artma meydana gelecektir. Dolayısıyla hem konut maliyetleri, hem de üretimde kullanılan diğer girdilerin maliyeti artacaktır. Bu da fiyatlara yansımak suretiyle yapısal enflasyon olgusunun gelişmesine neden olacaktır.⁷⁸

⁷⁵ Uluatam, *Makro İktisat*, ss. 352-354.

⁷⁶ Ataç, a.g.e., s. 128.

⁷⁷ Coşkun Can Aktan, "Çağdaş İktisadi Sistemler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Cilt: 5, Sayı: 1-2, 1990, ss. 214-215.

⁷⁸ Ataç, a.g.e., s. 82.

1.6.5. Ücret Artışları

Enflasyona birçok faktörün yol açtığını kabul etmekle birlikte özellikle ücret artışlarının enflasyonun oluşumunda önemli bir neden olduğu ileri sürülmektedir. Ücret artışlarının güçlü bir enflasyonist etkiye sahip olduğunu iddia eden bu görüşe göre, adil ücretin tanımlanmasına ilişkin ortaya çıkan görüş farklılıkları ve yönetimlerin tam istihdam politikalarına uyum sağlamaları gibi gelişmeler enflasyonun nedenini oluşturmaktadır. Toplam maliyetlerin bileşenleri içinde önemli bir paya sahip olan ücretler, verimlilikten daha hızlı artmaya başladığı zaman enflasyonist baskılar ortaya çıkmaktadır. Enflasyonist baskıların ortaya çıkması parasal genişlemeyi zorlamakta, diğer taraftan da enflasyonist baskılar mevcut para arzının reel değerini düşürmektedir. Para arzının gerilemesi ise, ekonomiyi durgunluk ve işsizlik sürecine sokmaktadır. Hükümetler ise, işsizliği önlemek için para basma yolunu tercih etmektedirler. Daha açık bir biçimde ifade etmek gerekirse, ücretler, arz ve talepteki gelişmelerden bağımsız olarak, yani otonom olarak yükselir. Ücretlerdeki yükselme, fiyatları yükseltmektedir. Fiyatlardaki artış ise, ekonomideki reel para miktarını azaltmaktadır. Bunun neticesinde ortaya çıkan finansman açığı, istihdamı düşürmekte, işsizlikten çekinen hükümetler ise, para miktarını genişletmek zorunda kalmaktadır.⁷⁹

1.6.6 Bütçe Açıkları

İktisadi ve finansal yapılara bağlı olarak bütçe açıklarının enflasyon üzerinde olası etkilerinin ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Hatta bütçe açıklarının enflasyonist sonuçlarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklı olduğu gözlenmiştir. Bütçe açıklarının enflasyonun önemli bir nedeni olarak kabul edilmesi, açıkların finansmanın meydana getirdiği dolaylı ve dolaysız sonuçlardan kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle açıkların nasıl finanse edileceği enflasyon ile yakından ilgilidir. Bütçe açıklarının geleneksel finansman yöntemleri, iç borçlanma,

⁷⁹ Paya, a.g.e., ss. 379-380.

dış borçlanma ve monetizasyondur.⁸⁰ Bütçe açıklarının finansmanında hangi yola başvurulduğu enflasyon açısından önemlidir.

Bütçe açıklarının ekonomide meydana getirdiği en önemli etkilerden birisi parasal büyümedir. Yani, ekonominin parasallaşması doğrultusunda enflasyon baskısında bir şiddetlenme yaşanacaktır. Bütçe açıkları, parasal finansman yerine iç borçlanma ile karşılandığı durumda ise, kaynakların özel kesimden kamuya transferi söz konusu olduğundan para arzı üzerinde doğrudan bir etki ortaya çıkmaya bilir. Bununla birlikte, bütçe açıkları hangi yöntemle finanse edilirse edilsin parasal büyüme etkisi mali otoritelerin tutumuna bağlıdır. Mali otoriteler, bütçe açıklarındaki artışlara, para arzındaki genişlemeyi kontrol ederek uyum sağlayabilirler.⁸¹ Dolayısıyla bütçe açıklarının finansmanın enflasyonist olup olmaması, mali otoritelerin tutumuna bağlıdır. Sonuç olarak bütçe açıkları, enflasyonun en önemli nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, fiyat istikrarını sağlamada bütçe disiplini, taşıdığı önemden dolayı ikinci bölümün konusunu oluşturmuştur. Bu konu ikinci bölümde, detaylı bir biçimde incelenecektir.

⁸⁰ Sinan Sönmez, "Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Enflasyon", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı: 21, Yıl: 1994, ss. 579-580.

⁸¹ Haluk Egeli, "Bütçe Açıklarının Makro Ekonomik Etkileri ve Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Uygulanan Finansman Yöntemleri Açısından Değerlendirilmesi", *Maliye Yazıları*, Sayı: 58, (Ocak-Mart) 1998, s. 15.

İKİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIKLARI VE BÜTÇE TEORİLERİNE YAKLAŞIMLAR

Birinci bölümde fiyat istikrarsızlığı biçiminde beliren enflasyon sorunu üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulmaya çalışıldı. Daha öncede ifade edildiği üzere, fiyat istikrarsızlığının en önemli nedeni olarak bütçe açıkları gösterildi. Şöyle ki kamu gelir ve gider dengesinin bozulması sonucu bütçe açıkları meydana gelmekte, bu açıkların finansmanı ise, fiyat istikrarsızlığı ile sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla fiyat istikrarı açısından oldukça önemli bir neden olan bütçe açıklarının incelenmesi ikinci bölümün konusu olmuştur.

2. Kamu Kesimi Dengesi, Bütçe ve Bütçe Disiplini

Mali yapının güçlendirilmesi ve bütçe disiplinin tesis ederek uzun dönemde mali disiplinin sağlanması bir çok OECD ülkesi de dahil, gelişmekte olan ülkelerde ve geçiş sürecindeki ekonomilerde önemli bir konu olmuştur. Bununla ilgili olarak iki önemli faktör, bu amaca vurgu yapmaktadır. Birincisi, birçok ülke bütçe açıklarının düşürülmesinin gerektiğini kabul etmektedir. Bu ülkelerde genellikle devlet borçlarının GSMH'ya oranı yüksektir. İkincisi, refah ekonomisi koşullarında özellikle sosyal güvenlik sisteminde gerekli olan temel reformların gerçekleştirilmesinin uzun dönemde mali yapının güçlendirilmesi için önemli olduğunun kabul edilmiş olmasıdır.⁸²

Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası uygulanan açık bütçe politikaları sonucunda kamu açıkları, ekonominin en önemli sorunlarından birisi haline gelmiştir. Türkiye ekonomisinde gelir ve harcamalar aşağıdaki kanallar vasıtasıyla ekonomiye dahil edilmektedirler:

- Konsolide bütçe
- Yerel idareler

⁸² Alberto Alesina and Robert Perotti, "Fiscal Discipline and The Budget Process", *American Economic Review*, Vol: 86, No: 2, 1996, p. 401.

- Fonlar
- Döner sermayeli kuruluşlar
- Kamu iktisadi teşekküllerdir.

Kamu kesimini oluşturan bu beş kanalda oluşan gelir-gider dengesi kamu kesimi dengesini oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle kamu açıkları, konsolide bütçe, yerel idareler, fonlar, döner sermayeli kuruluşlar ve kamu iktisadi teşebbüslerinin açıklarından oluşmaktadır.⁸³ Ancak kamu kesimi açıklarının için de en önemli paya konsolide bütçe açıkları sahip olduğundan dolayı bu çalışmanın konusu olmuştur.

Bütçe kelimesinin tarihçesi incelendiğinde, Latince kökenli bir kelime olduğu görülecektir. Latince “bulga” kelimesinin karşılığı, devletin gelir ve giderleri için kullanılan para çantası “money bag”, kamu kesesi, “public purse”, küçük deri çanta, torpa ve çekmece anlamında kullanılmaktadır. Eski Fransızca’da ise boudget kelimesi ile eş anlam taşımaktadır. Ancak günümüzdeki anlamını İngilizce budget kelimesinde bulmuştur.⁸⁴ Bu kelime İngiltere Maliye Bakanı’nın devlete ait gelir-gider hesaplarını gösteren belgeleri bir deri çanta içinde parlamentoya getirmesinden kaynaklanan bir kelimedir. Türkiye’de ise ilk defa, Tanzimat döneminde Türkçeye girmiştir.⁸⁵

Bütçe kavramı, sınırsız olan ihtiyaçlar ile sınırlı olan kaynaklar arasında denge kurma sorunundan çıkmıştır. Bütün bireyler, sosyal üniteler ve kurumlar elde ettikleri gelire yapmaları gereken giderleri arasında bir denge sağlamak zorundadırlar. Gelir ve giderler arasında dengenin sağlanabilmesi için ya giderler arasında dengenin sağlanması, ya da gelirlerin yeterli hale getirilmesi gerekmektedir.

⁸³ Menşure Kolçak, “Türkiye’de Kamu Açıkları ve İç Borç İlişkisi”, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1-2, (Mayıs) 1998, s. 29.

⁸⁴ Nihat Edizdoğan, *Kamu Bütçesi*, Bursa: Ekin Kitapevi, 2005, s. 1.

⁸⁵ Tülay Evgin, “90’lı Yıllarda Bütçe ve Bütçe Açığının Finansmanı”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 5, Sayı: 13, 1994, s. 19.

Bu durum ise, genellikle gelecekteki bir zaman ölçüsü ile sınırlı olacaktır.⁸⁶ Bu tercih ve denkleştirme ise, bütçe ile gerçekleşecektir.

Devletin ekonomik ve sosyal alandaki faaliyetlerinin artması ve modern devlet anlayışının gelişmesine paralel olarak zaman içinde ekonomiye müdahale etmek durumunda kalması, bütçeyi gelir ve gider dengesini göstermenin yanısıra ekonomiyi istenen yönde etkileyebilecek bir araç haline dönüştürmüştür. Bu nedenle kamu bütçesi, gelir ve harcama yönüyle toplumsal ihtiyaçları belirleyip karşılamının yanı sıra enflasyonla mücadelede, ekonomik gelişmenin ve kalkınmanın sağlanmasında ve belirli bir büyüme hızına ulaşma gibi makro hedeflerin gerçekleştirilmesinde sıkça başvurulan bir maliye ve ekonomi politikası aracı halini almıştır.⁸⁷ Devletin ekonomiye üç farklı biçimde müdahalesi söz konusudur. Bunlardan birincisi, devletin doğrudan girişimci sıfatıyla piyasaya girerek mal ve hizmet üretmesidir. İkincisi, mal ve faktör fiyatlarına doğrudan ve dolaylı olarak yaptığı müdahaleler ve ekonomik yaşamla ilgili kuralların konulmasıdır. Sonuncusu ise, devletin bütçesi aracılığıyla ekonomiden kaynak toplayan ve ekonomiye kaynak dağıtan bir birim olarak ekonomiye müdahale etmesini kapsamaktadır.⁸⁸

Geniş anlamı ile bütçe, devlete ait harcamaların yapılması, gelirlerin toplanması için yetki veren ve bunlar arasında gerekli dengenin nasıl sağlandığını gösteren bir belgedir. Baka bir biçimde ifade etmek gerekirse, bütçe, belli bir dönem içinde toplanacak gelirler ile yapılacak giderlerin yapılması ve ilgili gelirlerin toplanması için verilen izindir. Ya da, devlet bütçesi, kamu gelirleri ile giderlerinin önceden verilmiş iznini kapsayan bir tasarruftur.⁸⁹

Bütçe, yürütme erki tarafından hazırlanan, yasama tarafından onaylanan uygulanmaya hazır, belirli bir dönemi kapsayan gelir ve gider tahminlerinden oluşan

⁸⁶ Nazan Susam, "Bütçe Açıklarının Harcamalar Açısından Değerlendirilmesi", *İktisat Dergisi*, (Aralık) 1998, s. 44.

⁸⁷ Ahmet Burçin Yereli ve Haluk Egeli, "Konsolide Bütçe Gelirlerindeki Gelişmelerin İstikrarı Sağlamadaki Rolü", *İşletme ve Finans*, Sayı: 87, (Haziran) 1993, s. 51.

⁸⁸ Oğuz Oyan, "Kamu Maliyesi Politikası", şu kitapta: *Türkiye Ekonomisi: Sektörel Analiz*, Editör. Ahmet Şahinöz, 1998, s. 270.

⁸⁹ Edizdoğan, a.g.e., s. 4.

kapsamlı bir program olarak da sunulmaktadır.⁹⁰ Bu anlamı ile bütçe kanunları, devlet harcamalarının yapılmasına ve devlet gelirlerinin toplanmasına izin veren kanunlardır.⁹¹

Kamu ekonomisi açısından bakıldığında bütçe, topluca ödeme yoluyla sağlanacak kamu hizmetlerinin ve bunların maliyetlerinin karşılanması yollarının bir listesidir. Diğer bir ifadeyle, kamu ekonomisi karar birimlerinin maliyetlerini de göstererek, kendi örgütlerine yaptıkları sipariş liste şeklinde algılama, bütçenin kamu ekonomisi ile bağlantısı ve yerine işaret etmektedir.⁹²

2.1. Konsolide Bütçe

Konsolide bütçe, genel ve katma bütçelerin birleştirilmesi sonucu oluşan ve kamu kesiminin gelecek döneme ait kaynak-harcama dengesini gösteren mali bir dokümandır.⁹³ Devletin bütün gelir ve giderlerinin tek bir bütçe içinde toplanmasını amaçlayan bütçenin birliği ilkesinin sağlanabilmesi için oluşturulan bütçeye konsolide bütçe denilmektedir. Konsolide bütçe terimi uygulamada genel ve katma bütçeler toplamını ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır.

Dar anlamıyla kamu harcamalarını tanımlamada yarar sağlayan konsolide bütçe, bir bütçe çeşidi olmaktan çok kamu kesiminin tam ve toplu bir bütçesini yapmaktadır. Böylece kamu yönetiminde planlama, koordinasyon ve denetim olanağı sağlama ihtiyacından doğmuştur.⁹⁴

2.1.1. Genel Bütçe

Genel bütçe, konsolide bütçe içinde merkezi idareyi oluşturan dairelere ilişkin bütçedir. Genel bütçeli kuruluşlar, kural olarak saf kamu hizmeti üreten kuruluşlar olup, tüm giderleri devlet tarafından toplanan gelirlerle karşılanan ve kendilerine ait özel gelirleri olmayan kuruluşlardır. Diğer bir ifadeyle, devletin görevlerini yerine

⁹⁰ Pınar Akkoyunlu, "Konsolide Bütçenin Önemi ve 1999 Bütçesi", *İktisat Dergisi*, Sayı: 2, Aralık 1998, s. 5.

⁹¹ Zafer Yükseler, "Bütçe Kanunları ve İç Borçlanma Politikası", *İktisat, İşletme ve Finans*, (Nisan) 1996, s. 16.

⁹² Gülay Coşkun, *Devlet Bütçesi*, Gözden Geçirilmiş 6. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi, 2000, s. 12.

⁹³ Yereli ve Ege, a.g.m, s. 51.

getiren ve ülkenin üniter yapısına göre tek olan yasama yürütme ve yargı organlarının kurum ve kuruluşları genel bütçeli idareler olarak adlandırılmaktadır.

Genel bütçeli kuruluşlar kapsamında Yasama, Yargı, Cumhurbaşkanlığı, TBMM, Başbakanlık ve Bakanlıklar ile bunlara bağlı olarak çalışan kurumlar ele alınmaktadır. Bu kuruluşlar, hazine birliği ilkesine göre, hazineden kendilerine verilen ödenekleri kadar nakit ile hizmetleri yerine getirirler ve ilgili kamu hizmetlerini yerine getirmek üzere yapılması gerekli tüm işlemleri de genel bütçe kanunu hükümlerine göre yaparlar. Genel bütçe, Sayıştay denetimine tabidir.⁹⁵

2.1.2. Katma Bütçe

Giderleri, kendi özel gelirleriyle karşılanan ve genel bütçe dışında ayrı kurumlar halinde yönetilen bütçelere katma bütçe denilmektedir. Katma bütçeli idarelerde özellikle iki unsur önem taşımaktadır. Bunlardan ilki, giderlerini kendi özel gelirleri ile karşılamaları, diğeri ise, kamu yararı nedeniyle genel yönetim dışında ayrı kurumlar halinde yönetilmeleridir.

Diğher bir ifadeyle, katma bütçeli kuruluşların giderlerinin bir kısmını kendi özel gelirleriyle karşılamaları ve tüzel kişiliğe sahip olmaları nedeniyle idari ve mal yönden bağımsızlıkları vardır. Bu nedenle çeşitli bakanlıklara bağlı genel müdürlükler fırsat ve olanak buldukça katma bütçeli idareler haline gelmiştir. 2000 yılı itibariyle Türkiye’de katma bütçeli idarelerin sayısı altmış beştir. Katma bütçeli kuruluşların çoğunluğunu, üniversiteler oluşturmaktadır. Katma bütçeli kuruluşların bütçeleri, kendi idare organları tarafından hazırlanmakta ve bağlı buldukları bakanın imzasıyla Maliye Bakanlığı’na gönderilmektedir.⁹⁶

2.2. Konsolide Bütçe Harcamaları

Kamu harcamaları, kamu kesiminde mal ve hizmet üreten birimlerin fonksiyonlarını yerine getirebilmek için yaptıkları harcamalar şeklinde

⁹⁴ Edizdoğan, a.g.e., s. 77.

⁹⁵ Engin Ataç ve Tayfun Moğol (Editör), *Devlet Bütçesi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 1513, 2003, ss. 103-104.

⁹⁶ Eminer Orhaner, *Kamu Maliyesi*, 3. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 2000, s. 72.

tanımlanabilir. Anlaşılacağı üzere kamu harcamalarının varlık nedenlerini devletin yüklendiği görevler ve gerçekleştirdiği faaliyetler oluşturmaktadır.⁹⁷

Kamu kesiminin boyutlarının belirlenmesinde biri dar, diğeri geniş kapsamlı olan iki tanımlamaya başvurulduğu görülmektedir. Dar kapsamlı tanımlamada, merkezi devlet örgütü ve yerel yönetimlerin yaptıkları harcamalar, kamusal harcamalar olarak ele alınmaktadır. Burada genel bütçeye dahil merkezi yönetim ve bağlı dairelerin, yerel yönetimlerin ve katma bütçeli dairelerin harcamaları dikkate alınmaktadır. Bu yaklaşımla, sınırlı bir kamu kesimi anlayışından hareket edilerek, dar kapsamlı kamu harcamaları kavramına ulaşılmaktadır.⁹⁸ Geniş kapsamlı kamu harcamaları kavramı ise, dar kavramda belirtilen harcama kalemlerine ilaveten, devletin çeşitli şekillerde özel işletmelerin sermaye oluşumlarına katılımlarını, sosyal güvenlik kurumlarını, KİT'lerin yaptıkları harcamaları, vergi istisna ve muafiyetleri de içermektedir.⁹⁹

Konsolide bütçe harcamaları, geniş kapsamlı kamu harcamaları bağlamında ele alınmakta ve temelde cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu ana kalemlerde meydana gelecek değişimler, ekonomik gelişmeleri ifade edecek önemdedir.¹⁰⁰

i. Cari Harcamalar: Cari harcamalar, o yıl içerisindeki kamu hizmetlerinin görülmesi amacıyla ihtiyaç duyulan üretim faktörlerinin doğrudan doğruya satın alınması için harcanan paralara denilmektedir. Burada kamu giderleri, o günkü toplumsal ihtiyaçların giderilebilmesi için direkt olarak hizmeti yürütecek olan kuruluşların bütçesinden ödenen parasal bir ifadedir. Örneğin, devlet memurlarının aylıkları ile yapacağı her kamusal faaliyet için gerekli olan giderler cari giderlerdir.¹⁰¹ Cari harcamaların en belirgin özelliği, kamunun tüketimi ile ilgili olmasıdır. Yatırım harcamalarının faydası harcamanın yapıldığı dönemin dışına

⁹⁷ Özhan Uluatam, **Kamu Maliyesi**, Genişletilmiş Beşinci Baskı, Ankara : İmaj Yayıncılık, 1997, s. 211.

⁹⁸ Halil Nadaroğlu, **Kamu Maliyesi**, 10. Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi, 1998, s. 132.

⁹⁹ Aykut Herakman, **Kamu Maliyesi**, Cilt: 1, 2. Baskı, Ankara: Sevinç Matbaası, 1988, s. 55

¹⁰⁰ Ömer Faruk Batırel, **Kamu Maliyesi Teorisine Giriş**, 3. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yay. No: 492, İİBF Yayın No: 388, 1990, s. 100.

¹⁰¹ Seyfi Yıldız, "Konsolide Bütçe Harcama Analizi", **Yeni Türkiye Dergisi Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı I**, Sayı: 27, Yıl: 5, (Mayıs-Haziran) 1999, s. 378.

taşarken, cari harcamalar içerisinde doğrudan üretimi artırıcı etkisi olmayan ve faydası bir dönemle sınırlı sayılabilecek her tür harcama kalemi girmektedir. Merkezi yönetim örgütü ve bağlı birimlerin idari harcamalarından oluşan cari harcamalar, mal ve hizmet satın almaya yönelik olduklarından ekonomide toplam arz, toplam talep dengesini değiştirerek makro ekonomik dengeler üzerinde etkili olabilmektedir.¹⁰²

Cari harcamalar, personel harcamaları ve diğer cari harcamalar diye ikiye ayrılmaktadır. Personel harcamaları, özellikle kısa dönemde azaltılması kolay olmayan bir kalemdir. Personel harcamaları, aylıklar, sözleşmeli personel ücretleri, işçi ücretleri, sosyal yardımlar, tedavi yardımları, tazminatlar ve ek çalışma karşılıkları gibi bölümlere ayrılmaktadır. Diğer cari harcamalar ise, devletin temel fonksiyonlarının görülebilmesi için gerekli personel giderleri dışında yaptığı harcamalardır. Bu harcamalar, yolluklar, hizmet alımları, tüketim malları ve malzeme alımları ile demirbaş alımlarını kapsamaktadır. Bu harcamaların bir önceki yıla göre azaltılması, kamuoyunda meydana getireceği tepkilerden dolayı zordur.¹⁰³

ii. Yatırım Harcamaları: Uzun süreli kamu hizmeti üretmek üzere devlet tarafından yapılan, bina, baraj, yol, liman, fabrika gibi kamu tesislerine ilişkin giderlere yatırım denilmektedir. Türk Bütçe Sistemine özellikle planlı kalkınma döneme girildikten sonra bu ayrıma öneme verilmiştir. Konsolide bütçe yatırım harcamaları, makine teçhizat ve taşıt alımları ile yapı, tesis ve büyük onarım giderlerini kapsamaktadır.¹⁰⁴

iii. Transfer Harcamaları: Transfer harcamaları, devletin diğer kişi ya da kurumlara karşılıksız olarak yaptığı ödemelerdir. Transfer harcamaları, işsiz, dul, yetim, ihtiyar ve sakatlara yapılan ödemeler gibi sosyal içerikli veya tarıma sübvansiyon, KİT'lere ve özel sektör firmalarına sermaye transferi gibi mali içerikli olabilir. İşsizlik sigortasının uygulandığı ülkelerde işsizlik ödemeleri yüzünden transfer harcamaları büyük boyutlara ulaşmıştır.¹⁰⁵ Transfer harcamaları, yapıldığı yılın üretimine doğrudan bir talep yaratmaz. Dolayısıyla, gerçek harcamalarda

¹⁰² İsmail Türk, **Kamu Maliyesi**, 2. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1996, s. 54.

¹⁰³ Yıldız, a.g.m., ss. 379-382

¹⁰⁴ Yıldız, a.g.m, s. 382

olduğu gibi, cari üretimi ve fiyat seviyesini etkilemeleri söz konusu değildir. Transfer harcamaları olarak yapılan harcamalar, genellikle ödemenin yapıldığı kişi ve kurumlarca devlete herhangi bir mal ya da hizmet teslimi söz konusu değildir. Burada devletin tamamen karşılıksız yaptığı, milli gelir üzerinde doğrudan doğruya bir etki meydana getirmeyen, sadece satın alma gücünün özel şahıslar, firmalar ya da sosyal tabakalar arasında yer değiştirmesine neden olan harcamalardır. Diğer bir deyişle, kamu sektöründen diğer sektörler satın alma gücü aktaran bu harcamalar, milli ekonomideki mal ve hizmet akımında ciddi bir değişiklik meydana getirmezler.¹⁰⁶

2.3. Konsolide Bütçe Gelirleri

Kamu gelirleri, devletin veya kamu kesiminde faaliyet gösteren kuruluşların görevlerini yerine getirebilmek amacıyla anayasal sınırlar içerisinde başvurdukları çeşitli kaynaklardan elde ettikleri gelirin tümüdür.¹⁰⁷

Kamu kesimi tanımlanırken, dar anlamda kamu gelirleri, merkezi yönetim tarafından çeşitli gelir kaynaklarından elde edilen geliri ifade ettiği için genelde geniş anlamda bir kamu geliri tanımlaması yapılmaktadır. Dolayısıyla, geniş anlamda kamu geliri, merkezi yönetim gelirleriyle beraber, yerel yönetim kuruluşlarının, parafiskal kurumların ve kamu iktisadi teşebbüslerinin gelirlerini de ele almaktadır. Konsolide bütçe gelirleri, bütçe sisteminde genel bütçe gelirleri ve katma bütçe gelirleri olmak üzere iki ana bölümde izlenmektedir.¹⁰⁸

i. Genel Bütçe Gelirleri: Genel bütçe gelirleri, vergi gelirleri, vergi dışı normal gelirler ve özel gelirler olmak üzere üç ana bölümde incelenmektedir.

¹⁰⁵ Osman Demir, "Türkiye'de Kamu Açıkları ve Artış Sebepleri", *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2, Yıl: 2001, s. 14.

¹⁰⁶ Uluatam, a.g.e., s. 161.

¹⁰⁷ Şerafettin Aksoy, *Kamu Maliyesi*, 2. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1994, s. 147.

¹⁰⁸ Hasan Özaba, "Konsolide Bütçe Gelirleri İçerisinde Vergi Dışı Normal Gelirlerin Yeri ve Önemi", *Maliye Dergisi*, Sayı: 125, (Mayıs-Ağustos) 1997, ss. 94-95.

Vergi Gelirleri: Bütçe gelirlerinin en önemli kalemini, vergi gelirleri oluşturmaktadır.¹⁰⁹ Vergiler devletin gelir ihtiyacının büyük kısmını karşıladığı bir kaynaktır. Gelişmiş ekonomilerde, devlet gelirlerinin % 90'ını, gelişmekte olan ülkelerde ise % 75'ini oluşturan vergi gelirleri, kamu harcamalarının hacmini belirlerken, emek arzı, tüketim, tasarruf ve yatırım üzerinde önemli etkiler meydana getirmektedir.¹¹⁰

Devletin bir mali yıla ilişkin kaynak-harcama dengesini oluştururken genel olarak vergileme yoluna başvurmaktadır. Çünkü vergi kamu harcamalarının karşılanmasında birinci derecede önem taşıyan bir kaynak durumundadır.¹¹¹

Vergi Dışı Normal Gelirler: Vergi dışı normal gelirler, devletin iştirakleri, devlet tarafından yönetilen kurumlar hasılatı, taşınır ve taşınmaz mal varlığından elde edilen kira, satış vb. gelirleri, diğer mülk ve teşebbüs gelirleri ile para cezalar ve kişi ve kurumlardan alınan paylardan oluşmaktadır.¹¹²

Anlaşılacağı üzere vergi dışı normal gelirler, ağırlıklı olarak devletin özel ekonomi alanında yapmış olduğu faaliyetlerden elde edilen gelirlerden oluşmaktadır.

Özel Gelirler ve Fonlar: Özel gelir ve fonlar kapsamında, devletin hibe yoluyla elde ettiği gelirler ve fonlardan elde edilen gelirler yer almaktadır. Fonlardan elde edilen gelirler, bütçeleştirilen fonların gelirleri ile fonlardan bütçeye yapılan aktarmalardan oluşmaktadır.¹¹³

ii. Katma Bütçe Gelirleri: Diğer bir konsolide bütçe gelir türü ise, katma bütçe gelirleridir. Katma bütçeli kuruluşların kendi gelirleri çoğu zaman yetersiz olduğundan, bu kuruluşlar hazine yardımı ile devlet katkısı adı altında genel bütçeden yardım almaktadır. Diğer bir ifadeyle katma bütçeli kuruluşların gelirleri, giderlerini karşılayamazsa hazine yardımı devreye girmektedir. Buna göre bu

¹⁰⁹ Bedriye Saraçoğlu, "Türkiye'de Kamu Açıkları ve Enflasyon", *İktisat, İşletme ve Finans*, (Ocak) 1999, s. 50.

¹¹⁰ Abdurrahman Akdoğan, *Kamu Maliyesi*, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Ankara: Gazi Büro Kitabevi, 1996, s. 89.

¹¹¹ Yereli ve Egeli, a.g.m., s. 51.

¹¹² Edizdoğan, a.g.e., s. 240.

kuruluşların açıkları ortaya çıktığında , genel bütçe vergi gelirlerinden alınan hazine yardımlarıyla açıklar kapanırken, gelir fazlaları ortaya çıktığında ise, bu fazla genel bütçeye aktarılmaktadır. Katma bütçe gelirleri üç temel bölümde incelenmektedir. Bunlar, vergi gelirleri, vergi dışı normal gelirler, özel gelirler ve hazine yardımudur¹¹⁴

2.4. Bütçe Dengesi ve Nakit Dengesi

Devlete atfedilen çağdaş görevler, bütçenin giderek büyümesine neden olmuştur. Ancak kamu harcamalarının, “sosyal ve müdahaleci devlet” fikrinin gelişmesine paralel olarak artması sonucunda, devletler finansman sorunlarıyla karşılaşmışlardır. Kamu harcamalarının sürekli artış göstermesine rağmen, kamu gelirlerinin yeterli düzeyde artırılmaması sebebiyle kamu finansman dengesi¹¹⁵ açık vermeye başlamış ve bütçeler denklik özelliklerini kaybetmişlerdir. Bütçenin gelir ve giderinin denk olması, bütçenin özünde ve yapısında olan bir ilkedir. Bütçenin klasik ilkelerinden biri olan denklik ilkesine göre bütçe dengesi, bütçedeki giderlerin normal gelirlerle karşılanabildiği durumu ifade etmektedir.¹¹⁶

Bütçe hazırlanırken tahminlere göre denk bağlanmış olabilir. Buna rağmen uygulama neticesinde bütçe gelirleri ile bütçe giderleri arasındaki fark (-) veya (+) olabilir. Gerçekleşmiş bütçe gelirleri ile gerçekleşmiş bütçe giderleri arasındaki farkın (-) olması halinde bütçe açığından söz edilebilir. Yani bütçe açığı, konsolide bütçe giderlerinin, konsolide bütçe gelirlerinden fazla olmasını ya da konsolide bütçe gelirlerinin konsolide bütçe giderlerini karşılayamadığını göstermektedir.

Bütçe dengesi, bütçe gelirleri ile bütçe giderleri arasındaki fark olarak tanımlanabilir. Bunu şu şekilde formüle etmek mümkündür:

¹¹³ Duran Bülbül, Haydar Ejder ve Özgür Şahan, **Devlet Bütçesi**, Ankara: Gazi Kitabevi, 2005, ss. 30-34.

¹¹⁴ Özaba, a.g.m., s. 96.

¹¹⁵ Kamu finansman dengesi, kamu kesiminin belli bir dönem içindeki gelir-gider dengesini ifade etmektedir. Genellikle giderlerin gelirlerden fazla olması veya gelirlerin toplanmasındaki gecikmelerden dolayı kamu kesimi açıkları söz konusu olabilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız, Mehmet Günel, “Türkiye’de Kamu Finansmanı Dengesi (Ya da Dengesizliği) Sorunu ve Çözüm Önerileri”, **İktisat İşletme ve Finans**, (Eylül) 1996, s. 5.

¹¹⁶ Uluatam, a.g.e., s. 72.

Konsolide Bütçe Dengesi = Konsolide Bütçe Gelirleri – Konsolide Bütçe Giderleri

Dolayısıyla bütçe dengesine ilişkin üç durumdan söz etmek mümkündür. Konsolide bütçe gelirlerinin, konsolide bütçe giderlerinden büyük olması bir bütçe fazlası anlamına gelmektedir. Konsolide bütçe gelirlerinin, konsolide bütçe giderlerinden düşük olması durumunda ise, bütçe açığı söz konusudur. Konsolide bütçe gelirlerinin, konsolide bütçe giderlerine eşit olması ise, bütçe denkliliğini ifade etmektedir.

Konsolide bütçe açığının analizi yapılırken nakit açığının da dikkate alınması gerekmektedir. Bütçe açığından emanet ve avans kalemleri çıkarıldığı takdirde nakit dengesi ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle bütçe nakit dengesi, bütçe dengesinden bütçe emanetlerinin* çıkarılıp, avans ödemelerinin** eklenmesi ile elde edilir. Dolayısıyla bütçe dengesinde harcamalar arasında görünen bu tür tutarlar, nakit dengesinde tersine fon yaratıcı kaynaklara dönüşmektedirler. Emanet hesapları şişkin olduğu müddetçe nakit dengesi ile birlikte bütçe dengesi arasında gelir yönünden nakit dengesi lehine bir fark ortaya çıkmaktadır. Geçici nitelikli bu fark, emanete alınan paralar ödendiği zaman borç ödeme etkisi meydana getirince ortadan kalkacaktır.¹¹⁷

Konsolide Bütçe Nakit Dengesi = Konsolide bütçe dengesi – Emanetler + Avanslar'dır.

* Bütçe emaneti durumunda işlem tamamlanmış, borç tahakkuk etmiş ve bütçeye gider olarak yazılmıştır. Ancak alacaklıya nakit yetersizliği, alacaklının müracaat etmemiş olması vb. ödeme yapılması o an mümkün olmamışsa, bu meblağ bütçe emanetine alınır. Hazine kasalarından veya banka hesaplarından herhangi bir ödeme yapılması o anda söz konusu olmadığı için bu miktar bütçe açığını bütçülemekle birlikte nakit dengesini etkilemez.

** Avans devlet işlemleri açısından yapılması kararlaştırılmış bir iş veya hizmet için bu işi yapacak olan kişiye, daha işe başlamadan verilen peşin para anlamına gelmektedir. Ödeme için ilgili bölümlü yapılarak belgesi tamamlanıp, kesin bir gider şekline dönüşmediği sürece bütçeye gider olarak yazılmaz. Fakat avansın ödendiği aşamada hazine açısından kasadan para çıkışına neden olduğu için nakit açığını bütçüleyici nitelik taşımaktadır.

¹¹⁷ Mahfi Eğilmez, "Bütçe Gerçekçiliğinin Ölçülmesi ve Bütçe Sapmalarının Hazinenin Borçlanma Faizleri Üzerine Etkileri", *İktisat, İşletme ve Finans*, Sayı: 88, Yıl: 8, (Temmuz) 1993, s. 8.

Konsolide bütçe nakit dengesi, konsolide bütçe dengesinden büyük, küçük veya eşit olabilir. Konsolide bütçe avansları, konsolide bütçe emanetlerine eşit ise konsolide bütçe nakit dengesi konsolide bütçe dengesine eşit olmaktadır.

Konsolide bütçe avansları, konsolide bütçe emanetlerinden büyük ise, konsolide bütçe nakit dengesi, konsolide bütçe dengesinden büyüktür. Konsolide bütçe avansları, konsolide bütçe emanetlerinden küçük ise, konsolide bütçe nakit dengesi, konsolide bütçe dengesinden küçüktür.

2.5. Bütçe Açığı

Bütçe açıkları gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkelerde tartışılan önemli bir konu haline gelmiştir. Özellikle bu sorun 1980 sonrası süreç de gittikçe önemli bir hal almıştır. Konunun önemini artıran en önemli nedenlerden birisi, birinci bölümde teorik çerçevesi ele alınan enflasyonla ilintilidir.

Bütçe açığı, bütçenin gider kısmının gelir kısmından fazla olmasını ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle bütçe açığı, bütçe hazırlanırken öngörülen harcamaların, normal kamu gelirleri ile karşılanamamasından kaynaklanmaktadır.¹¹⁸ Bütçeler yasalara göre denk olarak hazırlanırlar. Ancak yılsonunda ulaşılan harcama ve gelir miktarı farklı olabilir. Harcamalar küçük gösterilerek veya gelirler yüksek tahmin edilerek, sübjektif doğruluğa uygun olarak denk bütçeler oluşturulur. Bunun en temel nedeni, siyasal nedenlerdir. Hükümetler, muhalefetin ve kamuoyunun eleştirisinden çekindikleri için yüksek miktarda açık veren bir bütçe sunmaktan kaçınırlar. Bütçenin uygulama sürecinde alınan ek ödeneklerle harcamalar tahmin edilen miktarların üzerinde gerçekleşince veya gelir tahsilatı gelir tahminlerinin gerisinde kalınca, bütçe açıkları ortaya çıkmaktadır.¹¹⁹ Bütçe açıkları ile ilgili olarak değişik tanımlamalar söz konusudur. Bunları şu şekilde açıklamak mümkündür:

i. Geleneksel Bütçe Açığı: Bütçe açığının belirlenmesinde en çok kullanılan yöntemlerden birisi, geleneksel bütçe açığıdır. Kamu borçlanması temel alınarak

¹¹⁸ Kamil Tüğen, "Bütçe Açıkları, Finansmanı ve Sonuçları", *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, Yıl: 1991, s. 90.

¹¹⁹ Eğilmez, a.g.m., s. 7.

açıklanan bütçe açığının büyüklüğü, harcamalardan gelirlerin çıkarılması suretiyle elde edilmektedir. Kamu açığının geleneksel ve genel kabul gören ölçümü olan geleneksel açık, kamunun toplam parasal gelirleri ile toplam parasal harcamaları arasındaki farkı ölçmektedir.¹²⁰ Diğer bir ifadeyle, borçlardaki değişimler dahil edilmeksizin, toplam gelirlerle toplam giderler arasındaki farkı ölçmektedir. Geleneksel açık, net nakit bazında ölçüldüğünde “kamu kesimi net borçlanma gereğine” tekabül etmektedir.¹²¹

ii. Faiz Dışı Açık: Bütçe harcamalarını faiz ödemeleri ilave edildiğinde, hükümet bütçe açığını kontrol edememektedir. Çünkü bu durumdaki bütçe açığı, daha önceki dönemlere ait bütçe açıkları tarafından belirlenmektedir. Bütçe açıklarından faiz ödemelerinin çıkarılmasıyla oluşan birincil açık ise, hükümet açısından bütçe açığının kontrol edilebilen kısmını ifade etmektedir. Faiz ödemelerinin hesaplama dışı bırakılması, cari dönem maliye politikalarının sürdürülebilir olup olmadığının belirlenmesi açısından önemlidir.¹²² Dolayısıyla faiz ödemelerinin geleneksel açık ölçümlerine dahil edilmediği durum, birincil açıkları ifade etmektedir. Birincil açık, özellikle borç batağındaki ülkeler tarafından yoğun bir biçimde kullanılmaktadır.¹²³ Diğer bir ifadeyle birincil açık veren ülkelerde faiz dışındaki harcamaların finansmanı için bile borçlanmaya başvurulması söz konusu olmaktadır.¹²⁴

iii. İşlevsel Açık: İşlevsel kamu açığı, Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) ve faiz dışı açıkların bir bileşkesi niteliğindedir. KKBG tanımı, faiz ödemelerinin tamamını içerirken, faiz dışı açıkların tanımı daha öncede ifade edildiği gibi faiz ödemelerini tamamen dışlamaktadır. Bun karşılık işlevsel açık tanımı, yalnızca reel faiz ödemelerini içerdiği için iki açıkların ortasında yer almaktadır. Yüksek enflasyonun yaşandığı ve yüksek borçlu ülkelerde enflasyon

¹²⁰ Ömer Arasıl, “Kamu Açıkları Ölçümünde Temel Sorunlar”, *G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1-2, 1994, s. 66.

¹²¹ Mario I. Blejer and Andrienne Cheasty, “How to Measure the Fiscal Deficit”, *Finance & Development*, Vol: 1992, No: 3, (September) 1992, p. 40.

¹²² Nejla Adanur Alkan, *Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Makro Ekonomik Etkileri ve Türkiye Örneği*, (Basılmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, s. 10.

¹²³ Blejer and Cheasty, a.g.m., p. 41.

¹²⁴ İsmail Engin, “Kamu Finansman Krizinin Aşılmasına Yönelik Önerilerin Değerlendirilmesi” *Türk-İş Yılığ*, Ankara: Türk-İş Araştırma Merkezi Cilt: 2, 1999, s. 417.

kamu borçlarını reel olarak aşındırmaktadır. İşlevsel açık, geleneksel bütçe açığından faiz ödemelerinin enflasyonla aşınan kısmının çıkarılmasıyla elde edilir. Diğer bir ifadeyle işlevsel kamu açığı faiz ödemelerinin yalnızca reel kısmını içermekte, enflasyondan aşınan kısmı dışarıda bırakılmaktadır.¹²⁵ Diğer bir ifadeyle işlevsel açık, birincil açık ile faiz ödemelerinin reel toplamı olarak tanımlanabilir.¹²⁶ İşlevsel kamu açığının, maliye politikasının makro ekonomik göstergeler üzerindeki etkisini değerlendirmede önemli bir araç olduğu genel kabul görmektedir.

iv. Nakit Açığı: Bütçe açığından bütçe emanetlerini çıkarıp avanslar eklendiğinde nakit açığına ulaşılmaktadır. Nakit dengesi, hazine tarafından finanse edilmesi gereken bütçe açığının büyüklüğünün belirlenmesi açısından önemlidir. Bütçe emanetleri mali yılsonuna kadar ödeme emrine bağlanmış, ancak henüz alacaklıya ödenmemiş olan tutarları ifade etmektedir. Bundan dolayı, bütçe dengesinde harcamalar arasında görülen tutarlar, nakit dengesinde tersine, fon oluşturucu kaynaklara dönüşmektedir. Emanet hesapları fazla olduğu sürece nakit dengesi ile bütçe dengesi arasında gelir yönünden nakit dengesi lehine fark açılacaktır. Emanete alınan paralar ödendiğinde, bir borç ödeme etkisi olduğundan, söz konusu fark ortadan kalkacaktır. Devletin finansman ihtiyacının gerçek boyutunun tespit edilmesinde, bütçe emanetlerinin hesaplama dışı tutulması önemlidir. Bütçe emanetleri ne kadar fazlaysa, nakit açığı bütçe açığına göre daha düşük bir değer olacaktır.¹²⁷

2.6. Bütçe Açıklarının Finansman Yöntemleri

Kamu kesiminin harcamalarını finanse etmede kullandığı başlıca kaynağın vergiler olduğu bilinmektedir. Vergiler, özel kesimden kamu kesimine aktarılan bir kaynaktır. Ancak burada kamu açıkları ve bu açıkların finansman şekilleri ele alındığı için kamu harcamaları ve vergilerin bir veri olarak alınması zorunludur. Yani

¹²⁵ Ercan Türkkân, "Alternatif Kamu Açığı Tanımları: İşlevsel Kamu Açığı", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 4, 1997, ss. 550-552.

¹²⁶ İzzettin Önder ve Hülya Kirmanoğlu, "Kamu Açıklarının Tanımlanması, Ölçütü ve Etkileri", *Kamu Kesimi Finansman Açıkları*, X. Türkiye Maliye Sempozyumu 14-18 Mayıs 1994, Antalya, s. 39.

¹²⁷ Alkan, a.g.e., s. 89.

kamu kesiminin bütçe ile öngördüğü belli bir miktar harcaması ve vergi geliri vardır¹²⁸

Vergileri arttırarak kamu açıklarını karşılamak teorik olarak mümkün olan bir finansman yöntemi gibi görülebilir. Ancak vergileri arttırmak hem kısa sürede yapılamayacak bir uygulama olması ve yasal çerçevede birtakım değişiklikler gerektirmesi, hem de ekonomideki bazı kesimlerden gelecek muhtemel tepkiler nedeniyle başvurulması zor olan bir finansman yöntemidir.

Kamu kesiminin olağan gelirleri olan vergiler harcamaları karşılayamadığı, yani kamu kesiminin açık verdiği durumlarda bu açıkların finanse edilmesinde genelde aşağıdaki kaynakların kullanıldığı kabul edilir ve bunlara geleneksel finansman yöntemi denir.¹²⁹

- İç borçlanma,
- Dış borçlanma,
- Merkez Bankası kaynakları.

Bu üç kaynak dışında üzerinde çok fazla durulmayan ancak bazı maliyecilerin finansman kaynakları arasında kabul ettikleri başka kaynaklardan da bahsedilebilir.

- Bütçe ihtiyatları,
- Dış rezerv kullanımı,
- Özelleştirme gelirleri.

Bütçe ihtiyatları, bütçenin önceki yıllarda fazla vermesi durumunda başvurulacak bir finansman kaynağıdır.¹³⁰ Günümüz koşullarında bu yolla açıkların

¹²⁸ Mahmut Duran, "Kamu Açıklarının Optimal Finansmanı", X. Türkiye Maliye Sempozyumu, Kemer-Antalya. 14-18 Mayıs 1994, s. 9

¹²⁹ Sinan Sönmez, "Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Enflasyon", IX Türkiye Maliye Sempozyumu, Mersin, 1993, s. 157.

¹³⁰ Saraçoğlu, "Türkiye'de Kamu Açıkları ve Enflasyon", s. 52.

kapatılması zor görünmektedir. Zira bütçe açıkları en azından yirmi yıldır gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkelerin iç içe oldukları bir durumdur.¹³¹

Dış rezervlerin kullanımı da, bütçe açıklarını finanse etmede bir diğer alternatiftir. Dış rezervlerinin kullanımı durumunda ulusal paranın değeri artabilir. Ancak dış rezervlerin kullanımının da belli bir sınırı vardır. Özel sektör açısından bu sınır, sermayenin kaçışını tahrik eden bir nokta ve dış ödemeler krizidir. Çünkü dış rezervlerin tükenmesi ile birlikte, devalüasyon kaçınılmaz hale gelir.¹³² Dolayısıyla bu da uzun süreli bir finansman yöntemi olamaz.

Özelleştirme gelirleri, hiçbir zaman bir gelir kalemi olarak kabul edilemezler. Sadece finansman kalemi olarak ele alınmaları gerekmektedir. Dolayısıyla kamu harcamalarında ortaya çıkacak bütçe açıklarının finansmanında hem iktisadi, hem de politik açıdan fazlaca güvenilir kalemler olarak kabul edilmemektedir.¹³³

Kamu finansman açıklarının finansman kaynakları ya da yöntemleri ayrımı bu kaynak ya da yöntemlerin ekonomi üzerine yapacağı etkiler açısından büyük önem taşımaktadır. Bu finansman yöntemleri ekonomideki enflasyonist ve deflasyonist eğilimlerle son derece yakından ilgili olduğu için üzerinde önemle durulmaktadır.¹³⁴

Kamu açıklarının yukarıda bahsedilen finansman yöntemleri ya da kaynakları üzerinde kısa başlıklarla durulacaktır.

i. İç Borçlanma Yöntemi: İç borçlanma, devletin özel kesim ve bankalar sisteminin kaynaklarını kullanılmasını ifade etmektedir.¹³⁵ İç borçlanma yurtiçi kaynaklardan yapılmaktadır. Yurtiçi piyasadaki borçlanma kaynakları ise özel kesimdeki birimler ve finans kesimidir. İç borçlanma ülke içi kaynakların yer

¹³¹ Kamil Tüğen, "Bütçe Açıkları ve Finansman Sonuçları", *Maliye Dergisi*, (Ekim)1991, s. 16.

¹³² Muammer Şimşek, "Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Ekonomik Etkileri", *E.Ü. İİBF Dergisi*, Sayı: 16, Yıl: 2000 s. 64.

¹³³ Emre Alkin, "Türkiye'de Milli Savunma ve Kamu Harcamalarının, Bütçe Açığı, İç Borçlanma ve Enflasyona Etkisi" *Yeni Türkiye Dergisi Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı I*, Sayı: 27, Yıl: 5, (Mayıs-Haziran) 1999, s. 340.

¹³⁴ Duran, a.g.m., s. 1

¹³⁵ Arslan Sonat, "Kamu Kesimi Finansman Açıkları ve Dış Denge", *Kamu Kesimi Finansman Açıkları*, X. Türkiye Maliye Sempozyumu 14-18 Mayıs 1994, Antalya, 1994, s. 115.

değiştirmesi şeklinde gerçekteştiğinden ekonomide direkt olarak milli geliri arttırıcı ya da azaltıcı bir etki yapmaz. Ancak dolaylı ve gecikmeli etkileri vardır.¹³⁶

İç borçlanma daha çok yurtiçi tasarrufları değerlendirmeye yöneliktir. Son yıllarda Türkiye’de ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerden dolayı kamu harcamalarının ve kamu açıklarının ciddi şekilde artması ve mevcut vergilerin ekonomik ve politik sınırlarına dayanmış olması hükümetlerin iç borçlanmaya ağırlıklı bir şekilde başvurması sonucunu doğurmuştur.¹³⁷ Kamu açıklarının iç borçlanma ile karşılanmasının en sık anılan gerekçesi, enflasyonist finansmanın; diğer bir ifadeyle açıkların doğrudan Merkez Bankası kaynaklarından karşılanmasından kaynaklanan sorunlardan kaçınmaktır.¹³⁸

ii. Dış Borçlanma Yöntemi: Dış borçlanma, program ve proje kredileri olarak çeşitli ülkelerden ve uluslar arası finans kurumlarından sağlanan serbest veya kontrollü kredilerdir.¹³⁹ Dolayısıyla dış borçlar, yabancı devletler, uluslararası mali kuruluşlar ve dış ülkelerin özel kesimlerinden alınabilmektedir. Dış borçlanma daha çok uluslararası mali kuruluşlardan borç alma ve devletlerarası ikili anlaşmalar yapma şeklinde sağlanmaktadır. Bu konuda dünyada öne çıkan IMF, Dünya Bankası grubu gibi bazı uluslararası finansal kuruluşlar vardır ve bu kuruluşlar özellikle az gelişmiş ülkelerin karşılaştıkları bazı ekonomik problemlerin çözümüne katkı sağlamak ve kalkınmalarını desteklemek amacıyla başvurulan başlıca dış borçlanma mercii olmuşlardır.¹⁴⁰

Kamu açıklarının finansmanında dış borçlanmaya gidilmesinin nedenleri arasında, iç borçlanmada sıkışıklığa düşölmesi gösterilebilir. Sermaye piyasalarının gelişmediği ülkelerde bütçe açıkları ile dış borçlanma arasında daha sıkı bir ilişki görölmektedir. Ayrıca, tersi bir mekanizmayla dış borçların ödenme süreci de iç borçlar üzerinde arttırıcı etkiye neden olabilmektedir.

¹³⁶ Erdal Aslan, “Devlet İç Borçlanması”. *İktisat-İşletme ve Finans Dergisi*, (Eylöl) 1992, s. 33

¹³⁷ Aytaç Eker ve Mustafa Sakal, “1994 Krizi ve Hazinesinin İç Borçlanma Politikası”, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı: 82, (Temmuz) 1995, s. 87.

¹³⁸ Nazım Kadri Ekinci, “Kamu Açıkları ve Para Politikası”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 3-4, 2000, s. 558.

¹³⁹ şevki Özbilen, “Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Bu açıkların Finansmanı”, *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, Sayı: 11, Yıl: 33, s. 51.

¹⁴⁰ Nevzat Güran ve İsmail Aktürk. *Uluslararası İktisadi Kuruluşlar*. Isparta: 1999, s. 25.

Kamu açıklarının dış kaynaklarla finansmanının ilk etkisi ülkeye döviz girişi ve ekonomide para hacminin genişlemesidir. Aynı zamanda kamu kesiminin iç piyasada borçlanmasından ileri gelen iç faiz oranları yükselişini sınırlama etkisi de yapar.¹⁴¹ Diğer taraftan, bütçe açıklarının dış borçlanma ile finansmanının artan ithalat yoluyla mal arzının artırılması suretiyle enflasyonist baskıyı önleyeceği yönünde görüşler de bulunmaktadır.¹⁴²

iii. Merkez Bankası (MB) Kaynakları: Kamu açıklarının finansmanında merkez bankası kaynakları olarak iki tür finansman yöntemi mevcuttur. Birincisi, merkez bankasından sağlanan kısa vadeli avanslar; ikincisi ise, para basımı (emisyon) dur.

Kamu açıklarının MB kaynaklarından karşılanmasında kullanılan esas yöntem, emisyon, yani parasal genişlemedir. Hükümetler, kamu açıklarının finansmanını para basma yolu ile gidermeyi tercih edebilirler.

Parasal genişleme yolu ile finansman, dolaylı bir şekilde özel kesim fazlalarının bir kısmının kamu kesimine aktarılmasını sağlar. Ancak bunu ekonomideki istikrarı bozma pahasına yapar. Kamu harcama fazlalıklarının Merkez Bankasından para basma yolu ile karşılanması, kamu kesiminin elinde bir nakit fazlalığı oluşturur; dolayısıyla, ekonomide toplam talebin kamu kesiminden gelen baskı ile yükselmesi sonucunu verir. Bu da ekonomideki fiyat düzeyini yükseltir. Fiyatların yükselmesi ise, bu fiyatlarla gerçekleştirilen mübadeleler aracılığı ile özel kesim fazlalarının reel olarak erimesine yol açar.

Milli ekonomide atıl kapasitenin olmadığı, toplam arz esnekliğinin düşük olduğu durumlarda, para yaratımı yoluyla bütçe açıklarının kapatılmasının enflasyonist etkisi kuvvetli olmaktadır. MB emisyonu ekonomik dengeyi bozucu bu etkisi nedeniyle kamu açıklarının finansmanında, ancak mecbur kalındığında başvurulabilecek bir finansman kaynağı ya da yöntemi olarak görülür. Yani

¹⁴¹ Kamil Tüğen, "Bütçe Açıkları Finansmanı ve Sonuçları, Gelişmiş Ülkeler Yöntünden Bir Değerlendirme", *DEÜ İİBF Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 1992.

¹⁴² İhsan Günaydın, "Türkiye'de Bütçe Açıkları, Enflasyon ve Döviz Kurları Arasındaki İlişkilerin Analizi", *İşletme ve Finans Dergisi*, Sayı: 172, (Temmuz) 2000, s. 71.

hükümetler borçlanmayı enflasyonist etkisi fazla olan emisyonla tercih etmektedirler. Doğaldır ki, borçlanmanın sınırına ulaşıldığında emisyonla başvurmak kaçınılmaz olacaktır.¹⁴³

2.7. Bütçe Açığı Hakkında Teorik Yaklaşımlar

Geleneksel olarak bütçe uygulamalarında esas alınan kural, giderlerin normal bütçe gelirleri ile karşılanması olmuştur. Diğer bir ifadeyle, bütçe denkliliği, bütçenin özünde bulunan bir ilkedir. Fakat iktisadi hayatın gelişimi zamanla bütçe denkliliğine bakış açısını da değiştirmiştir. Bütçe politikası ekonomiyi müdahale etmede ve istikrarsızlıklara karşı önlem almada kullanılan bir araç haline gelmiştir.

Bütçe denkliliği ilkesi, 1929 Buhranı'na kadar yaygın bir biçimde uygulama imkanı bulmuştur. Bu tarihe kadar hakim iktisat görüşü olan klasik iktisat, piyasa mekanizmasının mükemmel çalıştığını ileri sürmüştür. Bu görüşe paralel olarak, devletin ekonomiyi müdahalesinin asgari düzeyde olması gerektiği savunulmuş ve denk bütçe vurgulanmıştır.

1929 Buhranı ile birlikte, denk bütçe konusunda birtakım tereddütler ortaya çıkmış; devlet bütçesinin açık veya fazla vermesini, piyasa mekanizmasının işleyişini bozan bir unsur olarak değil, tamamlayıcı ve düzenleyici bir unsur olarak görülmüştür.

1970'lere gelindiğinde ise, yaşanan petrol şoku ve Keynezyen politikaların başarısızlığı ile birlikte ortaya çıkan iktisadi yaklaşımlar, denk bütçe savunarak, açık bütçeye karşı çıkmışlardır. Aşağıda belli iktisat okullarının bütçe açıklarına bakış açısı incelenecektir.

2.7.1. Klasik Bütçe Teorisi

Klasik iktisatçılara göre, ekonomik düzenin temeli piyasa mekanizmasıdır. Klasik sistemde ücretler, fiyatlar ve faizlerin esnek olduğu kabul edilmiş ve paranın yalnızca değişim amacıyla kullanıldığı ileri sürülmüştür. Dolayısıyla kazanılan tüm

¹⁴³ Selçuk Cingi, "İç Borçlanma Üzerine", *Vergi Dünyası Dergisi*, (Kasım) 1992, s.

gelir tüketime ve tasarrufa ayrılırken, tasarrufların tümü yatırım harcamalarına gitmektedir. Ekonomide kısa süreli dengesizlikler olacağını ama bunların uzun sürmeyeceği ifade edilmiştir. Yani tam istihdamdan kısa süreli sapmalar olabilecektir ancak bu geçici bir durumdur. Çünkü tam istihdamdan bir sapma durumunda piyasa mekanizması otomatik olarak devreye girecek ve ekonomi tekrar tam istihdam denge noktasına gelecektir. Diğer bir ifadeyle, ekonomi daima tam istihdam dengesinde olacaktır.¹⁴⁴

Klasik bütçe teorisi ise, bütçenin denk olması gerektiğini savunmuş, kamu harcamalarının, normal kamu gelirleriyle karşılanması gerektiğini ileri sürmüştür. Diğer bir ifadeyle bütçe açıklarına şiddetle karşı çıkmışlar ve devletin faaliyet alanının savunama, adalet, eğitimi ve sağlık hizmetleriyle sınırlı olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.¹⁴⁵ Klasiklere göre devlet, tüketici, israfçı ve beceriksizdir. Özel sektör girişimleri, kamu girişimlerine göre daha verimli olup, faaliyetlerinde iktisadi rasyonellik bulunmaktadır. Devlet faaliyetleri sınırlı, kamu harcamaları asgari seviyede tutulmalıdır.¹⁴⁶

Klasiklerin bütçe açıklarına karşı çıkmaları açığın finansmanın getireceği olumsuzluklardan kaynaklanmaktadır. Bu olumsuzlukları şu şekilde ifade etmek mümkündür¹⁴⁷:

- Açıkların borçlanarak finanse edilmesi, özel teşebbüsün kullanılabilir kaynaklarını azaltarak yatırım için kullanabilecekleri fon miktarını azaltacaktır.
- Açık bütçe uygulaması, vergi almaktan daha kolay olduğu için devletin faaliyetlerini artırarak, devletin rasyonel olmayan faaliyetler yapmasına neden olacaktır.

¹⁴⁴ Aren, a.g.e., ss. 14–21.

¹⁴⁵ Yusuf Tuna, "Türkiye'de Kamu Kesimi Açıkları", ", Yeni Türkiye Dergisi Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı I, Sayı: 27, Yıl: 5, (Mayıs-Haziran) 1999, s. 315.

¹⁴⁶ Akdoğan, a.g.e., s. 307.

¹⁴⁷ Nevin Coşar, *Türkiye'de Bütçe Açıklarının Nedenleri* (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, s. 9.

- Açıkların borçlanmak suretiyle finanse edilmesi, borcun faizini ödemek için vergi miktarını artırarak ileriki dönemlerde finansmanı daha zor hale getirecektir.
- Açıkların borçlanarak finanse edilmesi daha pahalıdır. Öncelikle borcun anaparasını ödemek, sonrasında borcun faizini ödemek zorunda kalınacağı için, devlet iki kere ödemedede bulunmak zorunda kalacaktır.
- Denk bağlanmamış bütçeler, para arzının artması suretiyle finanse edilirse, paranın değerinin düşmesine neden olacak, yani enflasyona yol açacaktır.

Klasik iktisatçılar bütçe açıklarına karşı çıktıkları gibi, bütçe fazlasına da karşı çıkmışlardır. Bütçe fazlalarının politikacıları ekonomik olmayan harcamalara yönelteceğini ileri sürmüşlerdir. Ancak bu harcamaları başlatmak kolay iken, durdurmak zordur. Bu yüzden Klasiklere göre, en iyi bütçe denk bütçedir.¹⁴⁸

Bununla birlikte klasikler borçlanmaya her durumda karşı çıkmamışlardır. Savaş gibi olağanüstü durumlarda devletin bütçe açıklarını kapatmak amacıyla borçlanabileceğini kabul etmişlerdir. Ancak eğer devlet sürekli açık bütçe yöntemini kullanırsa, normal gelirler arasında sayılmayan borçlanma normal bir gelir olarak görülmeye başlar. Bu durum ise, kamu maliyesinin zor duruma düşmesine neden olur. Oysa ki devlet bütçeleri denk olarak hazırlanır ve uygulanma imkanı bulursa, en zorunlu olan toplumsal ihtiyaçlar seçilecektir. Ekonomik ve sosyal hayata en az müdahale eden vergilerle bu harcamaları karşılama imkanı olacaktır.¹⁴⁹

2.7.2. Keynezyen Bütçe Teorisi

1929 Buhranı ile birlikte görünmez el mekanizmasının bozulan ekonomik ve mali düzeni yeniden tesis etmedeki yetersizliği, klasik teoriye duyulan güveni zayıflatmıştır. Klasik teorinin yerine, maliye politikasını düzenleyici bir araç olarak ilk kez gündeme getiren Keynezyen teori popüler olmuştur.

¹⁴⁸ Coşkun, *Devlet Bütçesi*, ss. 31–32.

¹⁴⁹ İsmail Türk, *Maliye Politikası*, 12. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1998, ss. 2-3.

Klasik iktisatçılara göre, ekonomide tam istihdamı sağlamaya yarayacak otomatik mekanizmalar bulunmaktadır. Bunlar ücretlerin, fiyatların esnekliği, tasarruf ve yatırımların faiz haddi karşısındaki duyarlı olması ve paranın yalnızca işleme amacıyla talep edilmesidir. Keynezyen iktisatçılar bu varsayımları kabul etmemişlerdir. Ücret ve faizlerin esnek olmadığını, paranın yalnızca işlem amacıyla değil, aynı zamanda spekülatif amaçla da talep edilebileceğini ileri sürmüşlerdir.¹⁵⁰

Keynezyen teoriye göre, maliye politikasının amacı, klasiklerin iddia ettiği gibi devletin ekonomi içindeki yerini asgari seviyede tutmak değildir. Tersine maliye politikaları, devletin ekonomiye müdahale etmesi için önemli bir imkan sunmaktadır. Keynezyen teori, borçlanmayı klasikler gibi olağanüstü bir kamu geliri olarak görmemiş, ekonomik dengenin sağlanması için kullanılmaya değer önemli bir maliye politikası aracı olarak görmüştür. Nitekim, Keynezyenlere göre, bütçe açıklarının borçlanma ile finansmanı her hâlikarda borç yükünün artması şeklinde sonuçlanmaz. Devletin özel kesimden borçlanması, yatırım çarpanı sonucunda milli gelir artar ve klasiklerin savduklarının tersine borç miktarında azalma görülür.¹⁵¹ Diğer bir ifadeyle Keynezyen yaklaşımı destekleyenler, kamu harcamalarındaki artıştan kaynaklanan bir bütçe açığının, dış ticaret dengesini ve cari açığı etkilediğini kabul etmektedir.¹⁵² Dolayısıyla Keynezyen iktisatçılar, ekonomide bütçe dengesinin gerekli olmadığını ve maliye politikaları makro ekonomik dengelere göre icra edileceğinden, ekonomik konjoktüre göre bütçenin açık da verebileceğini, denk de olabileceğini ileri sürmüşlerdir.¹⁵³ Bütçe denkliği yerine ekonomide denkleğin esas gerektiğini; bundan dolayı yıllık bütçe denklikleri yerine daha uzun vadedeki ekonomik denklikten söz edilmesinin gerekli olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Aren, a.g.e., ss. 27-34.

¹⁵¹ Türk, a.g.e., s. 317.

¹⁵² Aziz Kutlar ve Muammer Şimşek, "Türkiye'de Bütçe Açıklarının Dış Ticaret Açıklarına Etkileri, Ekonometrik Bir Yaklaşım: 1984 (4)-2002(2)", D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 1, Yıl: 2001, s. 2.

¹⁵³ Tuna, a.g.m., s. 316.

¹⁵⁴ Metin Toprak, "Bütçe Dışı Kamu Kesim Analizi (1980-1993)", G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 1-2, 1994, s. 40.

Keynezyen yaklaşım çerçevesinde ele alınabilecek iki bütçe teorisi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, devri bütçe teorisi; ikincisi ise, telafi edici bütçe teorisidir.

2.7.2.1. Devri (Konjonktürel) Bütçe Teorisi

Devri bütçe teorisi, telafi edici bütçe teorisin tersine ekonomide mali denklığı öngörmektedir. Ancak klasik iktisat teorisinde olduğu gibi yıllık denklik şart değildir. Daha uzun süreler itibariyle denkliğin sağlanmasını yeterli görür.

Devri bütçe teorisine göre, devlet bütçeleri hazırlanırken iktisadi hayattaki konjonktürel hareketlerin gelişimi yakından takip edilmelidir. Dolayısıyla konjonktürel dönemler itibariyle bütçe denkliğinin sağlanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Devri bütçe teorisi, ekonominin refah devrelerinde sağlanan bütçe fazlalarının, ekonominin daralma dönemlerinde verilecek bütçe açığını finanse etmesini ve böylece uzun dönemli mali denkliğin sağlanması amaçlanmıştır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için bazı varsayımlar ileri sürülmüştür. Bunlar şunlardır:

- Devri bütçe teorisi, iktisadi konjonktürdeki dalgalanmaların süresinin bilindiğini varsaymaktadır.
- İktisadi konjonktürdeki refah ve depresyon dönemlerinin süre ve yoğunluk bakımından birbirine denk gelecek biçimde olduğudur.
- İktisadi konjonktürün hangi aşamasında bulunulduğunun kesin ve net bir biçimde teşhis edildiğini varsaymaktadır.

Bununla birlikte hem yukarıdaki sayılan varsayımların gerçekleşmesini güçlüğü, hem de maliye politikasının amaç ve araçları ile devri bütçe teorisinin mali denklik amacının ters düşebilmesi, bu teorinin uygulanabilirliğini güçleştirmektedir.¹⁵⁵

¹⁵⁵ Bülbul, Ejder ve Şahan, a.g.e., s. 55-56.

2.7.2.2. Telafi Edici Bütçe Teorisi

Bütçede mali denklik yerine ekonomik denkliğin daha önemli olduğunu, bütçenin ekonomik denkliği sağlayıcı fonksiyonunun ön plana çıkması gerektiğini belirten bir teoridir. Bu teoriye göre, ekonominin deflasyonist bir yapı içinde olduğu zamanlarda, ekonomik dengenin sağlanması için, kamu harcamalarının artırılarak, ekonominin eksik istihdam seviyesinden tam istihdam seviyesinde dengeye getirilmesini amaçlamaktadır.

Telafi edici bütçe teorisi bütçeyi, ekonomiyi tam istihdam seviyesinde dengeye kavuşturan bir araç olarak görmekte ve bununla birlikte açık bütçe politikasının sürekli olmayacağı, ekonomi tam istihdam seviyesine geldiği zaman, denk bütçe politikasının uygulanabileceğini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, konjonktürün gelişimi bütçe açığını zorunlu kılabilir. Buradan hareketle, fonksiyonel maliye anlayışı çerçevesinde, telafi edici bütçe teorisi, bütçenin iktisadi faaliyetlere göre ayarlanmasını amaçlamaktadır.¹⁵⁶

2.7.3. Monetarist Bütçe Teorisi

1970'lerde yaşanan stagflasyon krizi ile birlikte Keynezyen yaklaşım itibar kaybederken yeniden liberal akımlar gündeme gelmiştir. Monetarist iktisatçılar, ekonomik krizlerin ve kamu kesimi finansman açıklarının temel nedeni olarak toplam arzı olumsuz etkileyen toplam talebi genişleten, kamu sektörünü sürekli büyüten Keynezyen ekonomi ve maliye politikalarını göstermişlerdir.¹⁵⁷

Monetaristlere göre, devlet piyasa mekanizmasının sorunlarını çözebileceğini göz önünde bulundurmalı ve gerekli düzeltmelerin ötesine geçmemeli, ekonomiye müdahale etmemelidir. Friedman devletin güçlü olmasını, oyunun kurallarını belirleyerek bunlara uyulmasını güvence altına almasını önermektedir.

Monetaristlerin bakışıyla, maliye politikası uygulamaları istikrarsızlığı daha da artırmaktadır. Para önemli bir araçtır ve para politikaları maliye politikalarına göre daha etkindir. Friedman'a göre, bütçe mili gelirin ne kadarını kimin harcayacağı, bu harcamaların kimler tarafından karşılanacağını belirlemek açısından önemlidir. Bütçenin faiz oranları üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bütçe açık verirse devlet borçlanır. Eğer

¹⁵⁶ Bülbul, Ejder ve Şahan, a.g.e., s. 54.

borçlanmayı piyasadan yaparsa, ödünç verilebilir fonlara talep artarak faiz oranlarının yükselmesine neden olur. Bütçenin fazla vermesi halinde ise, borç verilebilir fonlar artarak faiz oranlarında bir düşme meydana gelir. Monetarsitler bütçe açıklarına, klasik iktisatçılar kadar katı yaklaşmamışlardır. Bütçe açığının tek başına nominal gelir, enflasyon, deflasyon veya konjonktürel dalgalanmalar üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını ifade etmişlerdir. Bütçe açığının elbetteki enflasyonist ve deflasyonist etkiler olabilmektedir. Bu nedenle maliye politikası ve bütçe tek başına enflasyon için yeterli bir neden değildir. Monetarist iktisatçılara göre önemli olan bütçe açığının nasıl finanse edileceğidir.¹⁵⁸

Örneğin Monetaristler bütçe açığının borçlanma ile finansmanına karşıdır. Kamu borçlanması kendisine eşit miktarda özel tüketimi engelleyeceği için (dışlama etkisi) üretim, istihdam ve ulusal gelirden önemli bir değişiklik olmayacağını ileri sürmüşlerdir. Çünkü kamu harcamalarının özel sektör yatırımlarını dışlayıcı etkisi bulunmaktadır.¹⁵⁹

Monetaristler bütçe açığının merkez bankası kaynaklarıyla finansmanına da karşı çıkmışlardır. Çünkü para arzının artışı enflasyonist etkiler doğurmaktadır. Enflasyonu önlemenin tek çaresi ise, para arzının genişleme oranını azaltmaktır.¹⁶⁰ Ancak monetaristler bütçe açığının finansmanında borçlanma ve para basma arasında bir tercihte bulunmak zorunda kalırlarsa, para basma yolunu tercih etmektedir. Şöyle ki, Monetarist iktisatçılar göre, bütçe açığının borçlanma ile finansmanı sonsuza kadar mümkün değildir. Borçlanma ile finansman para basmayı ertelemekten başka bir şey değildir. Uzun vadede para basma yoluna mutlaka gidilecektir. Bu durum ise, daha fazla enflasyonist olacaktır. Daha açık bir ifadeyle başlangıçta borçlanma yoluna gidilmemiş olsaydı ve doğrudan para basma yoluna gidilmiş olsaydı ortaya çıkacak olan enflasyon; öncelikle borçlanma yoluna gidip, borçlanma imkanın kalmadığı noktada açıkların para basarak finanse edilmesi durumunda ortaya çıkacak

¹⁵⁷ Mahmut Duran, "Kamu Finansman Açıklarının Optimal Finansmanı", **Kamu Kesimi Finansman Açıkları**, X. Türkiye Maliye Sempozyumu 14-18 Mayıs 1994, Antalya, s. 436.

¹⁵⁸ Coşar, a.g.e., s. 18.

¹⁵⁹ Aftolin ve Poncet, a.g.e., s. 81.

¹⁶⁰ Muhammed Akdiş, "Para Arzının Enflasyon Üzerindeki Etkisi ve Milton Friedman'ın Yaklaşımı", **Maliye Yazıları**, Sayı: 38, Ocak-Mart 1993, S. 91

enflasyondan daha düşük olacaktır. Bu yüzden bu görüşe “Hoş olmayan monetarist aritmetik” denilmektedir.¹⁶¹

Diğer taraftan ekonomiye maliye politikası uygulaması ile mutlaka müdahale etmek gerekiyorsa, kamu harcama politikası yerine vergi politikası değişikliğine gidilmesi taraftarıdır. Milli gelirden azalmanın yaşandığı yıllar için vergi gelirinde bir azalma söz konusu olabileceken, milli gelirin arttığı dönemlerde vergi oranlarının artırılması söz konusu olabilecektir.

Maliye politikasının gücü açısından vergi yapısı önemli bir rol üstlenmektedir. Friedman’a göre en ideal vergi sistemi kaynaktan kesilen artan oranlı gelir vergisidir. Böyle bir uygulama, verginin tespit edilmesi ile verginin toplanması arasındaki zaman farkının kısılmasına neden olarak toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payının azalmasına neden olacaktır.

Ayrıca kamu harcamaları ekonomik dalgalanmaların gelişimine paralel olarak yapılmalıdır. Toplumun temel tercihlerinde meydana gelen değişimin yavaş olması kamu harcamalarının yapısının ve miktarının zorunlu olarak istikrarlı kalmasına zorunlu kılacaktır.¹⁶² Benzer olarak bütçe fazla verirse, borç verilebilir fon miktarında bir artış gözlenecektir. Bu durum ise, faiz oranlarında bir düşüğe neden olacaktır.

2.7.4. Yeni Klasik Bütçe Teorisi

1970’lerden sonra yaşanan ekonomik bunalımı açıklamada Keynezyen iktisadın yetersiz kalması ile ortaya çıkan okullardan birisi de rasyonel beklentiler okulu olarak da bilinen yeni klasik yaklaşımdır. Yeni klasiklerin en temel varsayımı iktisadi karar birimlerinin rasyonel davranacağı varsayımdır. İkinci önemli varsayımı, denge fiyatları yani ücret ve fiyatların tam esnek olduğu varsayımdır. Rasyonel beklentilere göre, bireyin davranışını belirleyen temel öğe, geleceğe

¹⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız Thomas Sargent, Neil Wallace, “Some Unpleasant Monetarist Aritmetic”, *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*, Fall 1981.

¹⁶² İlker Parasız, *Friedmancı Monetarizm*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1991, ss. 122-123.

yönelik beklentileridir ve kişiler bu beklentilerinde rasyoneldirler. Bu teori, kişiler hata yapsalar bile aynı hataları gerekli bilgilere sahip oldukları takdirde uzun süre tekrarlamayacaklarını ileri sürmektedir. Buna göre, bireyler iktisadi kararlarını vermeden önce piyasa göstergelerini yakından izlerler ve edindikleri tüm bilgileri değerlendirerek geleceğe ilişkin kararlarını verirler.

Bu iki varsayımdan hareketle, yeni klasik iktisatçılar devletin ekonomiye para ve maliye politikaları ile müdahale etmesinin bir anlamı olmadığını ileri sürmektedirler. Çünkü rasyonel bireyler, ellerindeki bilgileri kullanarak devletin uyguladığı politikaya karşı gereken davranış biçimini göstereceklerdir.

Yeni klasik iktisatçılar, aktif ekonomi politikalarının belli durumlarda ekonomik faaliyetleri etkileyebileceğini kabul ederler. Ancak bu politikaların etkisi belirsiz olduğu için uygulanmasına karşı çıkarlar. Dolayısıyla yeni klasik yaklaşım, aktif politika uygulamaları ile bütçe açıkları vererek ekonomik büyümeye karşı çıkmaktadırlar.

2.7.5. Ricardocu Denklik Teoremi

Ricardocu denklik teoremine göre, bütçe açıkları borçlanmayla finanse edilirse, vergiler gelecek döneme kaydırılacaktır. Kamu borçlanması nedeniyle ortaya çıkan vergiler, cari dönemdeki özel kesim tarafından tam olarak algılanır ve bugünkü değerine iskonto edilirse cari dönemdeki vergi indirimi veya kamu harcamalarının artışı özel kesim tasarruflarını gelecekteki vergileri ödemeye yetecek düzeyde artıracaktır. Böylece kamu borçlanması ekonomi üzerinde herhangi bir reel etki meydana getirmeden emilecektir.¹⁶³ Diğer bir ifadeyle açık finansman karşısında bireyler, dönemler arası dengeyi sağlayabilecek biçimde tasarruflarını artıracaklardır.¹⁶⁴

Ricardocu denklik teoremine göre, bütçe açıklarının ekonomik birimlerin tüketim ve tasarruf kararlarını verirken tüm yaşam boyu gelirlerini dikkate aldıklarını

¹⁶³ İhsan Günaydın, "Türkiye'de Kamu Kesimi Açıkları ve Enflasyon", *İktisat İşletme ve Finans*, Yıl:16, (Nisan) 2001, s. 65.

¹⁶⁴ Belgin Akçay ve Eren Öğretmen, "Kamu Açıkları ve Faiz Politikası", *G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1-2, 1994, ss. 76-77.

varsaymaktadır. Eğer devlet cari vergileri düşürürse, bireyler tüketim kalıplarını değiştirmeden tasarruflarını artırmaktadırlar. Çünkü rasyonel bireyler cari vergilerde meydana gelen bir düşüşün gelecekte bütçe açıkları olarak karşılıklarına çıkacağını bilmektedirler. Böylece bugünden tasarruflarını artırarak gelecek dönemlerde bütçe açığını finanse etmek için konulacak yüksek vergi yükünü çekebileceklerdir.¹⁶⁵

Yapılan bazı eleştirilere rağmen, Baro, Ricardocu Denklik Teoremi'nin maliye politikası açısından önemli bir yaklaşım olduğunu ileri sürmektedir.¹⁶⁶

2.7.6. Kamu Tercih Okulu'nun Bütçe Teorisi

İktisatçıların siyaset bilimini işgali şeklinde vasıflandırılan¹⁶⁷ kamu tercihi teorisine göre, bütçe kararları oluşturulurken, seçmenlerin kararları gözönünde bulundurulmaktadır. Şöyle ki, Keynezyen açık bütçe politikası enflasyona neden olsa da, seçmenler enflasyon gibi uzun dönemli etkilerle değil; vergi oranlarının azaltılması, kamu hizmetlerinin artırılması gibi kısa dönemde hissedilebilir etkileri dikkate almaktadırlar. Hükümetin kamu hizmetlerin finansmanında vergi yerine borçlanmayı seçmesi, seçmenler tarafından kamu hizmetlerinin fiyatında bir azalma olarak algılanır ve hizmetlere olan taleplerini artırmaya başlarlar. Temsilciler; seçilmek için, bürokratlar da görevlerini yitirmemek için seçmen taleplerini karşılamaya çalışırlar. Hükümetler borçlanmayı vergiye tercih ettikleri için kamu harcamaları durmaksızın artacaktır. Bu durum ise, bütçe açıklarının artması anlamına gelmektedir.¹⁶⁸ Kamu terci teorisi taraftarları, vergilerin harcamaların bir nedeni olduğunu düşünmekte ve bütçe açıklarını azaltmak için vergilerin artırılması gerektiğini savunmaktadırlar. Vergiler, harcamalar üzerinde negatif değişmelere neden olacağından dolayı bütçe açıklarını azaltmanın yolunun vergilerin artmasından

¹⁶⁵ B. Douglas, A. Bernheim, "Neoclassical Perspective On Budget Deficits", *The Journal Of Economic Perspectives*, Volume: 3, Number: 2, Spring 1989, s. 63.

¹⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız, Robert J. Barro, "The Ricardian Approach to Budget Deficits", *Journal Of Economics Perspectives*, Volume: 3, Number: 2, Spring 1989, p. 52.

¹⁶⁷ Turan Yay, "Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Kamu Harcamaları İlişkisi Üzerine Bir Test", *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, Sayı: 4, (Nisan) 1993, s. 98.

¹⁶⁸ Turan Yay, "Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Kamu Harcamaları İlişkisi Üzerine Bir Test", *Toplum ve Ekonomi Dergisi*, Sayı: 4, (Nisan) 1993, s. 38

geçtiği ileri sürülmüştür. Vergilerdeki artışlar devlet harcamalarının seçmenler tarafından algılanan maliyetini artıracak, bu nedenle daha az devlet harcaması talep edilecektir. Vergilerdeki artış, harcamalardaki artış ile birleştiğinde bütçe açıkları hızla daralacaktır.¹⁶⁹

Kamu tercihi teorisyenleri, Keynezyen düşünce bağlamında kamu harcamalarının artmasına ve bütçe açıklarına karşıdırlar. James Buchanan tarafından aşırı büyümüş devlet “Leviathan^{*}” olarak ifade edilmiştir. İktisadi ve politik özgürlüğün gerçekleştirilmesi için devletin yetkilerinin ve gücünün sınırlanması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Kamu tercihi teorisyenlerine göre, denk bütçe uygulaması anayasal çerçevede belirlenmelidir. Yasama organı tarafından hesapların dengede tutulması ve böylece harcama yapılmadan önce her bir harcama kaleminin finansmanını karşılayacak gelir kaynaklarının nasıl bulunacağını gösterilmesi gerekecektir. Bu tür bir uygulamanın sonucu denk bütçe ilkesi olacaktır. Bu şekilde giderler, kamu gelirleri ile karşılanırken, borçlanma ya da para basma durumu ortadan kalkacaktır.¹⁷⁰

Sonuç olarak bütçe açıkları ile ilgili olarak iktisadi okulların farklı çerçevelerden soruna baktığı yukarıda açıklandı. Geleneksel iktisatçılar bütçe açıklarına olumlu yaklaşmazken, Keynezyen iktisatçılar bütçe açıklarının korkulduğu kadar kötü olmadığını, bazı durumlarda açık bütçe uygulamasına gidilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Konunun daha iyi anlaşılması açısından iktisadi okulları görüş ayrılığına iten bütçe açıklarının nedenleri üzerinde durulmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

¹⁶⁹ Hakan Çetintaş, “Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Vergi Oranları”, *Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, (Ağustos) 2004, ss. 92-93.

^{*} Tevrat ve İncil’de kötülüğü temsil eden büyük su canavarının adıdır.

¹⁷⁰ James Buchanan, “Devletin Gücü Üzerine Konulacak Anayasal Kısıtlamalar”, (Çev. Zeynep Arıkan), Şu kitapta: *Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat*, (Edit. Aytaç Eker, Coşkun C. Aktan), İzmir, 1991, s. 491.

2.8. Bütçe Açıklarının Nedenleri

Bütçe açıkları ile ilgili olarak yapılan çalışmaların ortaya koyduğu sonuçlar, bütçe açıkları ile ilgili olarak aşağıdaki nedenlerin ortaya konmasına neden olmuştur.¹⁷¹

2.8.1. İktisadi Gelişme Düzeyi

Ülkeler ekonomik gelişme düzeyine bağlı olarak bütçe dengesinin gerçekleştirilmesinde göreceli zorluklarla karşılaşır. Ekonomik gelişme düzeyi daha düşük olan ülkelerin bu konuda karşılaştıkları zorluklar daha fazladır. Gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamaları yüksek büyümenin bir aracı olarak kullanılmaktadır.¹⁷² Bu zorlukların temelinde üç neden yatmaktadır. Bunlar, harcama baskıları, özel kesim tasarruflarının azlığı ve vergi gelirlerinin yeteli düzeyde olmamasıdır.

2.8.1.1. Harcama Baskıları

Toplumun ve ekonominin isteklerinin fazlalığı, devletin hızlı kalkınma arzusu, bütçe açıklarının önemli bir nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Hatta bütçe açıklarını, daha fazla yatırım yapılmasının bir sonucu olarak görenler de bulunmaktadır.¹⁷³ Kamu harcamalarının artışını etkileyen üç neden vardır. Bunlar nüfus artışı, güçlü bölgeci görüşlerin ortaya çıkması ve güçlü bir dünya görüşünün gelişmesidir.¹⁷⁴

Nüfus artışı, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikimini olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü nüfus artış hızının yüksek olması konut, kanalizasyon, su, eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçlara olan ihtiyacı artırmaktadır.

¹⁷¹ Thomas K. Morrison, "Structural Determinants of Government Budget Deficits in Developing Countries", *World Development*, Volume: 10, Number: 6, 1982'den aktaran Coşar, a.g.e., s. 31.

¹⁷² Ahmet Özen, "Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Gelişimi", *Maliye Dergisi*, Sayı: 141, (Eylül-Aralık) 2002, s. 33.

¹⁷³ İlhan Özer, "Enflasyonu Önleme Gayretleri Nasıl Başarıya Ulaşırlar? Ne Gibi Sonuçlar Verirler?", *Maliye Yazıları*, Sayı: 33, (Kasım-Aralık) 1991, s. 26.

¹⁷⁴ A. R. Prest, *Public Finance in Underdeveloped Countries*, Second Edition, London, 1972, p. 28'den aktaran Coşar, a.g.e., 32-33.

Bu durum ise, hem kamu harcamalarını artırırken, hem de kamu hizmetlerinin niteliğinin düşmesine yol açmaktadır.

Güçlü bölgesel görüşlerin ortaya çıkması, harcamalara artış yönünde etki yapmakta, kalkınma faaliyetlerini devletin üstlenmesine ve halkın her türlü harcamayı devletten beklemesine neden olmaktadır.

Güçlü bir dünya görüşünün ortaya çıkması ise, harcamalara artış yönünde baskı yapmaktadır. Bu durum uluslararası etkilerle güçlenmektedir. Eğitim, modern iletişim araçlarının gelişmesi, uluslararası göçler ve ülkenin dış ilişkileri, azgelişmiş ülke insanları üzerinde gösterişe yönelik bir etki meydana getirmektedir. Dolayısıyla ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın, gelişmiş ülkelerde mevcut bulunan temel altyapı ve kamu hizmetlerine sahip olabilmek için hükümete baskı yapılmaktadır.¹⁷⁵

2.8.1.2. Özel Kesim Tasarruflarının Azlığı

Ülkenin özel tasarruf oranı ile iktisadi gelişmişlik düzeyi arasında paralellik vardır. Bu ilişki yavaş bir biçimde gelişirken, özel tasarruflardaki artış da iktisadi gelişmeyi takip etmektedir. Tasarruf oranı gelir düzeyine bağlı olarak değişmekte, gelir düzeyi arttıkça tasarruf oranının artacağı varsayılmaktadır. Bununla birlikte gelir düzeyinin adil olmadığı, yani bazı grupların gelirden daha yüksek pay alması durumunda, yüksek gelir gruplarının daha fazla tasarruf yaparak sermaye birikimine katkıda bulunacakları düşünülmektedir. Fakat böyle bir durumun amacına ulaşması, yüksek gelir dilimindeki bireylerin artan oranlı tarifeye tabii olmalarına bağlıdır.

Azgelişmiş ülkeler açısından bütçe dengesinin tasarruf oluşturucu yönü önemlidir. Özellikle ekonomik gelişmenin başlangıç safhalarında özel tasarruflar çok ağır bir süreç içinde artmaktadır. Bu artış ekonomik gelişmeye öncülük etmekten çok onu takip etmektedir. Bu nedenle, önceliğin kamu tasarrufları üzerinde olması,

¹⁷⁵ Morrison, a.g.m., s. 468.

kaynakların üretimden tüketime sermaye birikimi amacıyla yönltilmesi kalkınma programları ve devlet bütçesi açısından önem taşımaktadır.¹⁷⁶

Devlet bütçesi, aynı zamanda iktisadi büyüme ve ekonomik denge hedefleri ile uyumlu bir yapı sergilemelidir. Böyle bir uyum, para ve maliye politikası önlemlerinin eşgüdüm içinde sürdürülmesine bağlıdır.

Az gelişmiş ülkelerde özel tasarruflardan temel bir finansman aracı olarak yararlanmak mümkün değildir. Özel tasarrufların düşüklüğü ile bütçe açıkları arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bununla birlikte, nispi olarak gelişme hızı yüksek olan ülkelerde, özel tasarruf oranı ile bütçe açıkları arasında ilişki özel tasarrufların düşük olduğu duruma göre daha zayıflamaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde özel tasarrufların azlığı ekonomik gelişme, kişi başına gelir gibi faktörlere bağlı olduğu gibi, tüketim alışkanlıkları, tüketim kalıpları, tasarruf biçimi gibi bir dizi sosyal, psikolojik etmelere de bağlıdır.¹⁷⁷

2.8.1.3. Devlet Gelirlerinin Yeterli Düzeyde Olmaması

Az gelişmiş ülkelerde, genellikle tarihi gelişim süreci içinde yürürlüğe konulan ve toplu bir şekilde kabul edilen vergiler kullanılmaktadır. Bu vergilerin değiştirilmesi ve vergi oranlarının yükseltilmesi çoğu zaman imkansız olacak derecede zordur. Çünkü çıkar ve baskı grupları, kendi aleyhlerine olacak vergi reformlarının yapılmasına karşı çıkmaktadırlar. Bu ülkelerde tüketim vergisi ve işletme vergisi gibi dolaylı olan vergiler yaygındır.¹⁷⁸

İktisadi gelişme düzeyi ile vergilerin GSMH'daki payı arasında pozitif bir ilişki olduğu kabul edilen bir olgudur. İktisadi gelişme düzeyi arttıkça, bir ülkenin GSMH'sının daha büyük bir oranını vergilemesi mümkün olacaktır. 1960'larda egemen olan görüş, hükümetler ciddi olarak ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmek istiyorlarsa, GSMH'nın % 20'sini vergilemeleri gerektiğini ileri sürmekteydi.

¹⁷⁶ Richard, A. Musgrave, *Fiscal Systems*, New Haves London, 1969, p. 213'den aktaran Coşar, a.g.e., s. 28

¹⁷⁷ Coşar, a.g.e., ss. 33-34.

¹⁷⁸ Vural Savaş, *Kalkınma Ekonomisi*, Bursa: İTİA Yayınları, 1979, s. 49.

Vergiler ekonomik gelişmenin istikrarlı ve daha adil bir ortamda yürütülmesini sağlayan önemli bir finansman aracı olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan ülkenin vergi kapasitesi, vergi gayreti ve kamu idaresinin reorganizasyonu konuları büyük önem arz etmektedir. Artan kamu harcamalarının karşılanması, gelirlerin harcamaları karşılayacak hızda artırılması, mevcut vergilerin daha etkin bir şekilde yönetilmesi, vergi kapasitesindeki artışla ilgili olgulardır.¹⁷⁹

Dolayısıyla iktisadi gelişmişlik düzeyine bağlı olarak yaşanan özel tasarrufların eksikliği ve vergi gelirlerinin azlığı meselesi, harcama artış eğilimi ile birleşince bütçe açıklarının artmasına neden olmaktadır. İktisadi gelişme düzeyinin alt kademelerinde olan ülkelerin daha büyük bütçe açıklarına maruz kaldıkları, yapılan çoklu regresyon analizleri ile teyit edilmiştir.¹⁸⁰

2.8.2. Kamu Gelirlerinin Artış Hızı ve Kamu Gelirlerinin İstikrarsızlığı

Devlet gelirleri hızla artan ülkelerin yavaş artan ülkelere göre açık bütçe yoluyla harcama yapma gereksinimleri daha az olmakta, gelir artış hızı daha yüksek olan ülkeler ise, en küçük harcamalarını bile karşılamak için açık finansmana başvurmaktadırlar.¹⁸¹ Devlet gelirlerindeki artış hızının düşük olmasının, genellikle büyük bütçe açıklarına neden olacağı iddiası ekonometrik analizlerde reddedilmiştir. Genelde az gelişmiş ülkelerde vergi gelirlerindeki artış, daha büyük oranda cari harcamaları finanse etmekte kullanılmaktadır. Cari harcamalarda büyümenin vergi tabanı üzerinde önemli bir etkisi olmadığı gibi, bu harcamalar bir defa artırıldığı zaman onları azaltmak çok zor hatta imkânsızdır. Bundan dolayı gelirleri yavaş artan ülkelerin daha büyük bütçe açıkları ile karşılaşacağı; geliri hızlı artan ülkelerin, bu geliri kalkınma veya tüketim harcamalarına yöneltmelerine bağlı olarak bütçe açıkları ile daha az karşılaşılacağı ileri sürülmektedir. Bu durumda politik olarak

¹⁷⁹ Antonin Basch, *Financing Economic Development*, New York, 1964, pp. 93-94'den aktaran Coşar, a.g.e., s. 34.

¹⁸⁰ Morison, a.g.m., s. 468.

¹⁸¹ Haluk Egeli, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 4, Yıl: 1999, (Güz), s. 295.

belirlenen kamu harcamalarının daha rasyonel ve öz disiplinle belirlenmesi gerekmektedir.¹⁸²

Kamu gelirlerinin istikrarını etkileyen unsurlardan bazıları olarak iklim şartları, dış piyasa şartları, vergi sisteminin katı veya esnek olmasını göstermek mümkündür. İklim şartları gibi, dış piyasalarda yaşanan gelişmeler gibi müdahale edilmesi güç durumlardan çabuk etkilenen az gelişmiş ülkelerin gelirleri istikrarsız olmakta ve bütçe açıkları vermektedir.¹⁸³

31 az gelişmiş ülke için 1961-1971 yıllarını esas alan bir çalışmada, devlet gelirlerinde saptanan ani düşüşün, 16'sının harcama artışı ile ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁸⁴ Bu bulgu, kamu gelirlerindeki azalmaya paralel olarak harcamaları azaltmada güçlüklerle karşılaşıldığını göstermektedir. Daha öncede ifade edildiği gibi, özellikle cari harcamaların azaltılması pek mümkün değildir. Harcama baskılarının yoğun bir şekilde yaşanmasından dolayı yukarıya doğru gelir dalgalanmalarında, yani gelirdeki bir artış şeklinde meydana gelen bir dalgalanmada harcamalar artmaktadır. Bu durum ise, teorik olarak belirtilenin aksine olarak, gelirden düşüş olacak yıllar için fon kurulmasını engellemektedir. Dolayısıyla devlet gelirlerinin arttığı yıllarda, düşüşün yaşanacağı yıllar için fon kurulması ve düşüş yıllarında bu fonlara başvurulması düşüncesinin geçerliliğini yitirmesine neden olmaktadır.

Yine az gelişmiş ülkelerin birçoğunda devlet gelirlerindeki istikrarsızlığın önemli bir nedeni, ihracat gelirlerinin yetersizliğidir. Pek çok az gelişmiş ülkede kamu gelirlerinin büyük bir kısmını dış ticarete dayalı vergiler oluşturmaktadır. İhracat gelirlerindeki düşüşler, hem ihracat hem de ithalat vergi gelirlerinde bir azalmaya neden olmakta ve dolayısıyla bütçe açıklarında görülen artışlar, açık finansmanın etkisiyle enflasyonist baskılara yol açmaktadır.¹⁸⁵ Bütçe açıklarının

¹⁸² Coşar, a.g.e., s. 37.

¹⁸³ Prest, a.g.e., ss. 26-27.

¹⁸⁴ Morrison, a.g.m., s. 469.

¹⁸⁵ Egeli, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları", s. 296.

gelirleri istikrarsız olan ÷lkelerde, istikrarlı olan ÷lkelere göre daha büyük olduğu ekonometrik analizler tarafından doğrulanmıştır.¹⁸⁶

2.8.3. Kamu Harcamalarının Denetimi

Bir ÷lkede devletin kamu harcamalarını kontrol etme yeteneği kurumsal ve yapısal bir takım etmenlere bağlıdır. Azgelişmiş ÷lkelerde ise, kamu harcamalarının yeterince disiplin altına alınmadığı g÷r÷lmektedir. Bunun nedenleri arasında, bütçe sisteminin etkinsizliği, hazine, maliye bakanlığı ve planlama örgütü gibi koordinasyonsuzluklar ve başta cari harcamalar olmak üzere her yıl tekrarlanan harcamaların kontrolündeki güçlükler sayılabilir. Kamu harcamalarının disipline edilememesi, azgelişmiş ÷lkelerdeki bütçe açıklarının nispi olarak daha büyümesine neden olmaktadır.¹⁸⁷ Diğer bir ifadeyle devletin harcamaları etkin olarak denetleyebilmesi için kurumsal ve yapısal faktörlerinin uygun olması gerekir. Mali ve planlama kurumları arasındaki iletişim, cari harcamalar içinde toplam harcamaların payı, devletin idari ve personel sayısı, fonların miktarı, muhasebe ve bütçe sistemi, devletin harcamaları denetleme gücünü etkileyen faktörler olarak sayılabilir.

Bütçe açıkları ile karşılaşan ÷lkelerin, harcamalardaki denetim eksikliği genellikle yapısal etmenlere bağlı olduğu için kısa dönemde denetimde etkinliğin sağlanması güç görünmektedir. Ayrıca, bilinçli olarak yapılmış politik tercihler ve mali disiplindeki teknik eksiklikler, devletin harcamaları denetlemesini zorlaştıran nedenlerdir. şöyle ki, bazı ÷lkelerde bilinçli veya bilinçsiz olarak fiyat istikrarı hedefi yan bir hedef olarak ele alınmakta ve açık finansman yoluyla büyüme önemi verilmektedir. Böyle bir tercih politik olmakla birlikte, beraberinde kaçınılmaz olarak bütçe açıklarını getirmektedir. Devletin harcamaları denetim seviyesi ile bütçe açıkları arasında bir ilişki vardır. Devletin harcamaları denetimi zayıfladığında bütçe açıklarında bir artış yaşanmaktadır.

¹⁸⁶ Coşar, a.g.e., s. 38.

¹⁸⁷ Egeli, "Gelişmekte Olan ÷lkelerde Bütçe Açıkları", s. 295.

2.8.4. Kamunun Ekonomi İçindeki Payı

1929 Dünya ekonomik krizinden sonraki dönemlerde, kamu kesiminin genişleyerek ülke ekonomilerinde etkin bir rol oynaması sonucu, klasik bütçe dengesi yerine, ekonomik dengenin sağlanması ve korunması önem kazanmaya başlamıştır. Bu durumda devletin ekonomi içindeki ağırlığının artması şeklinde sonuçlanmıştır.¹⁸⁸

Kamunun ekonomi içindeki ağırlığı ile bütçe açıkları arasında doğru orantılı bir ilişkinin olacağı aşikârdır. Devletin ekonomi içindeki ağırlığı arttıkça ekonomi üzerindeki etkisi artmakta ve kamu gelirlerinin yetersizliği söz konusu olduğunda ise, harcamaların kısıtlanması zorlaşmaktadır. Dolayısıyla kamu kesiminin ekonomi içindeki ağırlığı arttıkça bütçe açıkları da büyümektedir. Artan harcamalar kadar gelir oluşturulmadığında ise, bütçe açıkları kaçınılmaz olmaktadır. Diğer taraftan ekonomi içindeki ağırlığı arttıkça devlet, üretim faaliyetleri gibi doğrudan fonksiyonlar üstlenecektir. Bu durum ise, faiz ve fiyat gibi değişkenler üzerinde kontrolünün artmasına neden olacaktır. Ancak devletin üretim yapması karlı olmadığı için ve genellikle bütçeden takviye alması gerekeceğinden bütçe açıklarını artıracığı ileri sürülmektedir.¹⁸⁹

2.8.5. Kayıt Dışı Ekonominin Büyümesi

Kayıt dışı ekonomi ile ilgili olarak tam bir rakam vermek oldukça güçtür. Kayıt dışı ekonomi arttıkça kamu gelirlerinde bir azalma meydana gelecektir. Bir ülkede vergi kaybı, vazgeçilen vergi ile kayıt dışı ekonomi sebebiyle devletin takip edemediği ve alamadığı vergi toplamından oluşmaktadır. Vergi kayıp ve kaçaklarının artmasının bütçe açıklarının meydana gelmesinde şüphesiz önemli etkisi bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonominin miktarının azaldığı ölçüde konsolide bütçe gelirlerinin artırılması mümkün olacaktır. Konsolide bütçe gelirlerinin artması ise, konsolide bütçe açıklarının azalmasında önemli bir rol oynayacaktır.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Egeli, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları", s. 293.

¹⁸⁹ Morrison, a.g.e, s. 470.

¹⁹⁰ Veysi Seviğ, "Kayıt Dışı Ekonominin Kamu Kesimi Finansman Açıklarının Oluşumu ve Maliye Politikaları Üzerine Etkisi", X. Türkiye Maliye Sempozyumu, İstanbul, 1996, ss. 105-108.

2.8.6. Bütçe Prosedürü ve Bütçenin Hazırlanması

Bütçe ile ilgili kurumların incelenmesinde temel sorun, gücü kimin ve ne zaman kullanacağına gelmektedir. Bu konuda iki model bulunmaktadır. Önemli bakanlıkların büyük bir güce sahip oldukları hiyerarşik model ve gücü daha dengeli olarak dağıtan kolej modeli. Hiyerarşik bütçe kurumlarının çoğu Başbakan veya Maliye Bakanlığı'nın seçmeni, en azından teoride ortalama vergi ödeyicisi iken, sıradan seçmenler harcamalardan faydalanmak için gruplar halinde harcamacı bakanlıklara yönelirler. Alesina ve Perotti, teorik bilgiler ve ampirik olarak ortaya koydukları sonuçlarla, Maliye Bakanlığı'nın nispeten gücünü artıran herhangi bir düzenlemenin mali disiplini arıtacağı sonucuna ulaşmışlardır.¹⁹¹

Şöyle ki, bütçe prosedürünü, bütçe açıklarının nedenleri arasında görülmesinin nedeni, bütçenin hazırlanması aşamasında tüm bakanlıkların kendi bütçelerini artırma çabası olacağı düşüncesidir. Şöyle ki, bütçenin hazırlanması aşamasında, harcamacı bakanlar, maliye ve hazine bakanı ve oturum başkanı gibi görev yapan başbakan görev almaktadır.

Harcamacı bakanlar, doğal olarak kendi bakanlıklarının harcamalarını artırma eğilimine sahip olacaklardır. Çünkü harcamalardan dolayı elde edilen faydalar, onlara politik destek olarak geri dönecektir. Bununla birlikte, harcama artışından doğan vergi veya borç artışlar tüm topluma yayılacaktır. Neticede harcamacı bakanlar arasındaki bütçe tartışmasında, her bir harcamacı bakanlığın ilk tercihi kendi bütçesinin büyük, diğer harcamacı bakanlıkların bütçelerinin küçük olması yönünde olacaktır. ancak bütçe görüşmeleri esnasında, kendi bütçesini artırmak isteyen harcamacı bir bakan, diğer bakanların desteğine ihtiyaç duyacağı için her bakanlık diğer, diğer bakanlığın bütçe teklifine olumsuz oy vermeyecektir. Sonuçta ortaya daha büyük bir bütçe ve daha büyük bir bütçe açığı ortaya çıkacaktır. Yani harcama eğilimleri, mali disiplin olgusunun tersine işleyecektir.¹⁹²

¹⁹¹ IMF Survey, "Bütçe Yöntemleri ve Kurumlarının Bütçe Sonuçlarına Etkisi" ", D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, (Çev. Kamil Güngör), Cilt: 13, Sayı: 1, 1998, s. 44.

¹⁹² Tayfun Moğol, "Bütçe Prosedürünün, Bütçe Büyüklüğü ve Bütçe Açıklarına Etkileri", ss. 436-437.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE BÜTÇE AÇIĞI ENFLASYON İLİŞKİSİ

Gerek gelişmiş ülkelerde, gerekse gelişmekte olan ülkelerde, bütçe açıkları bir enflasyon etkeni olarak ilk planda göz önüne alınmaktadır. Doğal olarak da fiyat istikrarı hedefi, bütçe disiplininin sağlanması ile sağlanmaya çalışıyor. Bunun için bütçe açıklarının azaltılması, yapılabılırsa tamamen ortadan kaldırılması önerilmektedir.

Diğer taraftan piyasa ekonomisinin iyi işlemesi için de devletin ekonomik hayat içindeki rolünün azaltılması gereği, bütçe disiplini zorunlu kılmaktadır. Çünkü etkin bir piyasa ekonomisi için devlet bütçelerinin azaltılması, bu yolla da devletin milli gelirden aldığı payın küçültmesi istenmektedir.

Türkiye, 1980 yılından bu yana, hem enflasyon ile mücadele, hem devletin milli gelir içindeki payını küçültmek için bütçe disiplininin sağlanmasına yönelik uygulamalara sahne olmuştur.¹⁹³ İlave olarak Türkiye'de yüksek faiz oranlarının temelinde de, finansal piyasaların boyutları itibariyle yüksekliğinin yattığı ileri sürülmektedir.¹⁹⁴

Çalışmanın bu bölümünde bütçe açığı enflasyon ilişkisi Türkiye örneği göz önünde bulundurularak incelenmeye çalışılacaktır. Bunun için ilk önce Türkiye'de özellikle 1980 sonrası dönemde önemli bir sorun olarak gündemleri işgal eden enflasyon ve bütçe açığı sorununun gelişimi incelenecektir. Sonrasında ise, 1980 sonrası artan bütçe açıkları ile birlikte IMF'nin bütçe disiplini ve faiz dışı fazla olgusunu takiben, Türkiye'de bütçe açıkları enflasyon ilişkisinin analizi yapılacaktır.

¹⁹³ Uçar Demirkan, "Bütçe Açıklarının Nedeni", *Maliye Dergisi*, Sayı: 108, (Mayıs-Haziran) 1992, s. 3.

¹⁹⁴ Güven Sak, "Konsolide Bütçe Açıkları ve Kamu Açıklarının Finansal Piyasalardaki Ağırlığının Faiz Oranları ve Döviz Kurları Üzerine Etkileri: Sıcak Para Politikası mı İzleniyor?", *İktisat, İşletme ve Finans*, Sayı: 110, (Mayıs) 1995, s. 36.

3.1. 1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Enflasyon

Türkiye’de enflasyonu doğuran ve besleyen en büyük neden, devletin ekonomik yapı içinde kontrol edici olabilecek seviyedeki büyüklüğüdür. Devletin müdahaleci konumda olması nedeniyle, dengelerini kuramayan ve kendi iç dinamikleriyle hareket edemeyen ekonomilerin yüksek enflasyonla kaçınılması aşikar olarak görülmektedir.¹⁹⁵ Türkiye’de ilk enflasyon kendini 1939 yılında göstermiş olmasına rağmen yirmi yılı aşkın bir süredir yüksek enflasyon yaşanmaktadır. Şöyle ki 1939–1949 döneminde ortalama yıllık enflasyon % 14’3 iken, 1950–1959 döneminde % 8,8’e gerilemiştir. 1960–1969 yılları arasında % 4,4 olmuştur. Bu tarihten sonra enflasyon da sürekli bir yükselme yaşanmıştır. 1980–1989 döneminde % 50,7, 1990–1996 döneminde ise, % 78,7 olmuştur.¹⁹⁶ 1960–1969 yılları arasında yaşanan % 4,4’lük enflasyon, 1939–2005 döneminin en düşük enflasyonu olmuştur.

Türkiye ekonomisinde 1970’li yılların sonlarına doğru ağırlaşan ekonomik koşullar birçok alanda kendini göstermiş ve neticesinde 1980’li yıllarda enflasyonun üç haneli rakamlara çıkmasıyla sonuçlanmıştır. 1970–1980 yılları arasında meydana gelen enerji ve döviz sıkıntısı, sanayi sektöründe eksik istihdam sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Doğal olarak sanayi sektöründeki gerileme kendini GSMH rakamlarında bir düşüş olarak göstermiş ve halkın refah seviyesinde azalma yaşanmıştır. Yine sanayi sektöründeki gerileme, 1979 yılında % 9,7 olan işsizlik oranının 1980’de % 14,4 yükselmesine neden olmuştur.¹⁹⁷

Ekonomide yaşanan bu olumsuz gelişmeler dönemin hükümetini, IMF’nin temsil ettiği yabancı sermaye çevrelerinin desteğini alarak ekonomide köklü değişiklikler yapmak için 24 Ocak 1980’de IMF ile bir istikrar programı imzalamak zorunda bırakmıştır. Bu istikrar programının öncelikli hedefi enflasyon ve ödemeler

¹⁹⁵ Abdülatif Şener, “Türkiye’nin Ekonomik Sorunları ve Bütçe Politikaları”, *Yeni Türkiye Dergisi Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı I*, Sayı: 27, Yıl: 5, (Mayıs-Haziran) 1999, s. 299.

¹⁹⁶ Ahmet Kılıçbay, *Türk Ekonomisinde Enflasyonun Anatomisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, No: 507, 1984, ss.4-8’den aktaran Aydoğan, a.g.m., ss. 90-92.

¹⁹⁷ Aydoğan, a.g.m., s. 93.

dengeci güçlükleri olmuştur.¹⁹⁸ Bu istikrar programının ilk döneminde kısa vadeli hedeflere öncelik verilmiştir. Enflasyon baskısının kırılması öncelikli bir hedef olmuştur. İstikrar programının kabul edildiği 1980 yılında enflasyon oranları % 115,6'iken, 1981'de % 33,9'e, 1982'de % 21,9'ye kadar düştükten sonra, 1984'de % 50'ye ulaşmıştır. 1988–1994 döneminde ise, % 60 ile % 70 arasında seyretmiştir. 1994 yılına gelindiğinde, enflasyon en yüksek düzeyine yükselmiş, % 149,6'ya ulaşmıştır. Bu dönemde 24 Ocak Kararları ile uygulanmak istenen sıkı para politikasına rağmen kamu açıklarının merkez bankası kaynaklarıyla finanse edilmesi hem para arzını artırmış, hem de enflasyonu yükseltmiştir. Ayrıca bu dönemde vergi politikasının etkin olmaması sonucu gelir gider eşitsizliği oluşmuştur. Bu eşitsizliği finanse etmek için merkez bankası kaynaklarına ve borçlanma yoluna gidilmiştir. Yine bu dönemde yerel seçimlerin yapılacak olması, para piyasalarında faiz oranlarının düşürülmesine yönelik politikaların sürdürülmesine ve kamu finansmanı için merkez bankası kaynaklarına başvurulmasına neden olmuştur. Bu durum ise, piyasadaki likidite düzeyini artırmış ve dövize talebin artmasıyla sonuçlanmıştır. 27 Mart 1994 seçimleri bittiğinde mali piyasalarda baş göstermeye başlayan kriz, dönemin hükümetini 5 Nisan 1994'de yeni bir istikrar programı hazırlamak için IMF ile masaya oturmak zorunda bırakmıştır. 5 Nisan Kararları olarak da bilinen istikrar programının etkisiyle 1994'in ikinci yarısına gelindiğinde ekonomide canlanma meydana gelmiş ve enflasyon oranlarında bir düşüş gözlenmiş, 1995'de enflasyon % 76,5'e düşmüştür

1990'ların sonuna gelindiğinde ise, ekonomideki iyimser hava tekrar yerini olumsuzluğa bırakmış ve enflasyonda tekrar bir yükseliş yaşanmıştır. Bu duruma 17 Ağustos Depremi'nin vermiş olduğu zarar da eklendiğinde dönemin hükümeti 9 Aralık 1999'da IMF ile üç yıllık bir stand-by anlaşması imzalamıştır. Bu stand-by anlaşması çerçevesinde 1 Ocak 2000'de uygulamaya Enflasyonu Düşürme Programı konulmuştur. İstikrar programının enflasyon ile ilgili olarak hedefleri şu şekildedir:

- Tüketici enflasyonunun, yapısal reformlarla desteklenmiş, birbiriyle uyumlu, tutarlı, güçlü ve süreklilik arz eden maliye, gelir, para ve kur

¹⁹⁸ Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Yayınları, No: 167, 1995, s. 197'den aktaran Aydoğan, a.g.m., s. 94.

politikalarının uygulanması suretiyle 2000 yılı sonunda % 25, 2001 yılı sonunda ise, % 12 ve 2002 yılında ise, % 7'ye indirmektedir.

- Hedeflenen bu politikaların, enflasyon ve reel faizlerin düşürülmesine yapacağı katkıyı desteklemek ve ekonomik birimlerin ileriye yönelik beklenti oluşturabilmek açısından enflasyonun düşürülmesine odaklanmış kur ve para politikası uygulaması, programın üçüncü ayağını oluşturmaktadır.

Bu istikrar programının en önemli hedefi kalıcı bir reel ekonomik büyümenin sağlanması amacıyla enflasyonu tek haneli rakamlara indirmektir.¹⁹⁹ Ancak 2000 yılı enflasyon hedefinden sapmalar olmuş ve hükümetin hedeflerinin üzerinde bir enflasyon ile karşılaşmıştır. Bununla birlikte hedeften sapmalar olumlu karşılanmıştır. Bu durumun nedenleri şu şekilde açıklanabilir:

- Bir önceki yıllara göre yaklaşık 30 puanlık bir düşüşün olması,
- 2000 yılı enflasyonun ekonomik kamuoyunun beklentileriyle örtüşmesi,
- Enflasyon oranların % 40'ın altında yılı kapattığı son yılın 1986 olması.²⁰⁰

Bununla birlikte cari işlemler dengesinin beklenilenin çok üzerinde açık vermesi 2000 yılının Kasım ayında piyasalarda bir mali krizin meydana gelmesine neden olmuştur. Bu krizin etkilerini hafifletmek için IMF'ye yeni bir Ek Niyet Mektubu gönderilmiş; ancak çok geçmeden 2001 Şubat krizi patlak vermiştir. Bu durum ise, 2000 yılı Enflasyonu Düşürme Programı'nda öngörülen para ve kur politikaları terk edilerek 22 Şubat 2001'de dalgalı kur sistemine geçilmesine neden olmuş ve Enflasyonu Düşürme Programı sona ermiştir.

Programın sonra ermesinden sonra piyasalarda tekrar güven ortamının tesis edilebilmesi için 15 Nisan 2001 tarihinde açıklanan güçlü ekonomiye geçiş programı uygulamaya girmiştir. Bu program, ekonomide kalıcı bir güven ortamı meydana

¹⁹⁹ Erdiç Tokgöz, Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004), 7. Bası., Ankara: İmaj Yayıncılık, s. 283-285.

²⁰⁰ Aydoğan, a.g.m, s. 95.

getirmek için birçok düzenlemeyi konu almıştır. Enflasyon ile ilgili olarak programın öngörülleri şu şekilde olmuştur:

- TEFE bazında enflasyon oranlarının 2001 yılı için % 57,6, 2002 yılı için % 16,6, 2003 yılı için % 12,4 olarak öngörüllmüştür.
- Enflasyonun tek haneli rakamlara indirilmesi amacıyla sürdürülebilir kamu kesimi dengesine ulaşıncaya kadar mali uyum ve uygun gelirler politikalarının sürdürülmesi ve özelleştirme programının hızlandırılması öngörüllmüştür.
- Enflasyonun 2002 yılı sonuna kadar düşürülmesi için kullanılan kur hedefleme politikası, 2003 yılından itibaren fiyat istikrarını ön planda tutan bir para politikasına dönüşmesi öngörüllmüştür.

18 Ocak 2002 tarihinde IMF'ye verilen yeni Niyet Mektubu'nda, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'na göre daha yüksek enflasyon, daha yüksek reel faiz, daha düşük büyüme ve daha yüksek dış borçlanma hedefleri öngörüllmüştür Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın 2002 enflasyon öngörüsü TEFE'de % 16,6, TÜFE'de % 20 olarak tasarlanmıştı. Niyet mektubunun enflasyon öngörüsü ise, TEFE'de % 31, TÜFE'de % 35 olarak belirlenmiştir.²⁰¹ Gerçekleşmeler ise, TEFE'de % 30,8, TÜFE'de ise, % 29,7 şeklinde olmuştur. 2003 ve 2004 yıllarında enflasyon oranlarında düşüş devam etmiş, 2004 yılında ÜFE (TEFE) % 11,9, TÜFE ise, % 9,32 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu durumu Tablo 1'de incelemek mümkündür.

²⁰¹ Erinç Yeldan, "Niyet Mektubu ve 2002 Başında Türkiye Ekonomisi?", www.bilkent.edu.tr/yeldanbs/Yazilar_BSB/BSBSubat2002_tr.html.

Tablo 1: Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Enflasyon

Yıllar	TEFE(%)*	TÜFE(%)**
1980	98,7	115,6
1981	37,57	33,9
1982	29,19	21,9
1983	30,43	37,06
1984	50,37	49,68
1985	43,21	44,19
1986	29,56	30,67
1987	32,50	55,05
1988	70,48	61,59
1989	63,98	64,28
1990	52,30	60,41
1991	55,35	71,14
1992	62,09	65,97
1993	58,40	71,08
1994	120,70	125,50
1995	86,03	76,05
1996	75,94	79,76
1997	81,80	99,09
1998	71,83	69,73
1999	53,06	68,79
2000	51,43	39,03
2001	61,63	68,53
2002	30,8	29,76
2003	25,60	18,40
2004	11,09	9,32

Kaynak: www.hazine.gov.tr(03.09.2005)

* 1981-82 dönemi için HDTM 1963=100, 1982-87 dönemi için DİE 1981=100, 1987-1994 dönemi için DİE 1987=100, 1995-2004 dönemi için DİE 1994=100 bazlı ve 2005 için 2003=100 bazlı endeksler kullanılmıştır.

** 1982-87 dönemi için DİE 1978-79=100, 1987-1994 dönemi için DİE 1987=100, 1995-2004 dönemi için DİE 1994=100 bazlı ve 2005 için 2003=100 bazlı endeksler kullanılmıştır.

3.2. 1980 Sonrası Türkiye’de Bütçe Açıkları

Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında bütçe denkliliği ilkesine büyük önem verilmesine karşın, sonraki yıllarda teorideki gelişmelerin ve devleti daha çok

harcama yapmaya zorlayan sanayileşme ve İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle bu ilkedden sapılmıştır.²⁰²

1960'lı yıllardan sonra Dünyada “dengeli bir bütçe, sağlıklı bir maliye politikasının göstergesi olmalıdır” şeklindeki düşüncenin terk edilmesiyle birlikte, II. Dünya Savaşı sonrası yaşananndan bile daha büyük bütçe açıkları ile karşılaşmıştır. Alan Greenspan'a göre, bütçe açıklarının meydana getirdiği etkiler, her gözlemci tarafından çok açık ve net bir biçimde görülme de bu etkiler kalıcıdır ve ciddi sorunlara yol açabilir. Önlem alınmada gecikilmesi etkileri de aynı oranda kötüleştirecektir.²⁰³

Mali yılbaşında genel bütçe tahmini gelirleri ile katma bütçe gelirleri toplamını yani konsolide bütçe tahmini gelirlerinin, ilgili idarelerin yıl boyunca üstlenecekleri tahmini giderleri karşılaması neticesinde oluşmuş konsolide bütçe açıkları Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından birisini oluşturmaktadır.²⁰⁴

Türkiye'de genellikle kamu harcamaları kamu gelirlerinin üzerinde seyretmiştir. Diğer bir ifadeyle Türkiye'de kamu açığı sorunu, gündemi sürekli işgal etmiştir. Kamu açıkları içerisinde en önemli pay ise, konsolide bütçe açıklarına aittir. Diğer bir ifadeyle kamu kesimi borçlanma gereğinin en büyük kısmını konsolide bütçe açıkları oluşturmuştur.²⁰⁵ İstisna sayılacak bazı yılların haricinde bütçenin sürekli açık verdiği görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan denk bütçe politikaları sonucunda, bütçe açıklarına pek rastlanılmamıştır. Ancak 1929 Krizi'nin etkilerinin ortaya çıktığı 1931-1933 yılları ve 1950'li yıllarda devlet harcamalarının sürekli artması neticesinde bütçe açıkları da gündeme gelmeye başlamıştır.

Türkiye'de kamu harcamalarının diğer ülkelere kıyasla gösterdiği seyir, bütçe açıkları ile birlikte düşünüldüğünde sonuçlar çok daha ilginç görünmektedir. 1980

²⁰² Osman Demir, “Türkiye Ekonomisinin Temel Bir Sorunu: Yüksek Kamu Açıklarının Uzun Süre Devam Etmesi” *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1-2, (Nisan) 2003, s. 76.

²⁰³ Alan Greenspan, “Bir Defa Daha Bütçe Açıkları Üzerine”, (Çev. Gonca Kılınc), *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 15, 1995, s. 62.

²⁰⁴ Figen Altuğ, “Konsolide Bütçe Açıkları”, *X. Türkiye Maliye Se198mpozyumu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları No: 554, 1996, s. 193.

²⁰⁵ Biltekin Özdemir, “Kamu Borçlanma Gereği ve Bütçe Açıkları”, *Yeni Türkiye Dergisi Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı I*, Sayı: 27, Yıl: 5, (Mayıs-Haziran) 1999, s. 306.

öncesinde dünya düzeyinde bütçe açıklarının GSMH içindeki payı % 3 civarında iken, 1980 sonrası dönemde bu oran % 6 civarına yükselmiştir. Yani bütçe açıklarının GSMH içindeki payı bir kat artmıştır. Bu artış, Türkiye’de çok daha hızlı yaşanmıştır. Türkiye’de 1970’lerin sonlarında % 2,3 – 3 civarında seyreden açık, 1981 yılında % 1,8’ e düşmüş, fakat 1990 yılından sonra hızla artmaya başlamıştır. Bu durumda 1980’li yıllardan sonra uygulanan büyüme politikalarının etkisi önemlidir.²⁰⁶ Ancak 1980 sonrası liberal politikaların uygulanmasıyla birlikte faiz oranlarının piyasa koşullarına daha fazla bırakılması, 1981 ve öncesinde negatif olan reel faiz oranlarının, 1982’den sonra pozitif bir seyir izlemesi şeklinde sonuçlanarak istikrarsızlık oluşturmuştur.²⁰⁷

Tablo 2’de 1980 sonrası Konsolide Bütçe Dengesi verilmektedir. Tablo incelendiğinde 1980’de 1.079 Milyar TL olan Konsolide bütçe harcamalarının 1990’da 68.527 Milyar TL, 1995’de 1.710.645 Milyar TL, 2000’de 46.602.626 Milyar TL ve son olarak 2004’de ise, 140.200.045 Milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bu durum açık bir biçimde konsolide bütçe harcamalarının sürekli bir biçimde arttığını göstermektedir.

Diğer taraftan konsolide bütçe gelirlerinde aynı dönem için artış yaşanmıştır. Ancak gerçekleşen artış, harcamaların gerisinde kalmıştır. Tablo 2 incelendiğinde bu durumu açık bir biçimde görmek mümkündür. 1980’de 912 Milyar TL olan konsolide bütçe gelirleri 1990’da 55.239 Milyar TL, 1995’de 1.394.023 Milyar TL, 2000’de 33.756.437 Milyar TL ve son olarak 2004’de ise, 109.886.834 Milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bu durum açık bir biçimde konsolide bütçe harcamalarının sürekli bir biçimde konsolide bütçe gelirlerinin üzerinde seyrettiğini göstermektedir.

Dolayısıyla bütçe açıkları tabloda incelenen dönem boyunca sürekli varlığını korumuştur. Şöyle ki, 1980’de 167 Milyar TL olan bütçe açıkları, 1990’da 13.288 Milyar TL’ye, 2000’de 12.846.189 Milyar TL, 2004’de ise, 30.313.211 Milyar TL

²⁰⁶ Mehmet Günal, “Türkiye’nin Temel Ekonomik Sorunu: Kamu Açıkları ve Finansmanı”, *Yeni Türkiye Dergisi Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı I*, Sayı: 27, Yıl: 5, (Mayıs-Haziran) 1999, s. 333.

²⁰⁷ Hayati Aksu, Selçuk Emsen ve Selim Başar, “Türkiye’de Bütçe Açıkları İle Nominal ve Reel Faiz Oranları İlişkileri: 1985-2000”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 1-2, (Mart) 2001, s. 44.

olarak gerekleŒmiŒtir. Grldđđ gibi dönem boyunca bte açıkları sürekli artmıŒtır.

Tablo 2’de konsolide bte açıklarının GSMH’ya oranı incelendiğinde bte açıklarının özellikle 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren aldığı boyun daha iyi anlaŒılacaktır. Gerçekten de 1980’li yıllar boyunca % 1,48 ile % 4,42 arasında seyreden konsolide bte açığı/GSMH oranı, 1990’lı yıllar boyunca % 3,01 ile % 11’86 arasında seyretmiŒ ve dönem boyunca ki % 16,91’lik en yüksek seviyesine 2001 yılında ulaŒmıŒtır.

Akalın’a göre, Türkiye’de kamu kesimi finansman açıkları ve dolayısıyla bte açıklarının altında yatan nedenler olarak, ortanca seçmen bedavacılığı, hızlı nüfus artıŒı, tasarrufların yüksek büyüme hızının finansmanından yetersiz kalıŒı, mali disiplinin bulunmayıŒı, kamu kesiminin byklđđ, aŒırı istihdam ve sübvansiyonlar, KİT’lerin varlığı gsterilmiŒtir.²⁰⁸

²⁰⁸ Güneri Akalın, “Kamu Kesimi Finansman Açıkları ve Ekonomik Dengeler zerine Etkileri”, **Kamu Kesimi Finansman Açıkları**, X. Türkiye Maliye Sempozyumu 14-18 Mayıs 1994, Antalya, 1994, s. 17.

Tablo 2: 1980 Sonrası Dönemde Konsolide Bütçe Dengesi (1980–2004; Milyar TL)

Yıllar	GSMH*	Konsolide Bütçe Harcamaları	Konsolide Bütçe Gelirleri	Konsolide Bütçe Açıkları	Konsolide Bütçe Açıkları/GSMH
1980	5.303	1.079	912	- 167	-3,13
1981	8.023	1.516	1.393	- 123	-1,54
1982	10.612	1.602	1.445	- 157	-1,48
1983	13.933	2.612	2.300	- 312	-2,24
1984	22.168	3.784	2.805	- 979	-4,42
1985	35.350	5.399	4.613	- 786	-2,26
1986	51.185	8.561	7.154	- 1.407	-2,76
1987	75.019	13.043	10.445	- 2.598	-3,48
1988	129.175	21.447	17.587	- 3.860	-3,09
1989	230.370	38.871	31.369	- 7.502	-3,33
1990	397.178	68.527	55.239	- 13.288	-3,01
1991	634.393	130.263	96.747	- 33.516	-5,28
1992	1.103.605	221.658	174.224	- 47.434	-4,30
1993	1.997.323	485.249	351.392	- 133.587	-6,70
1994	3.887.903	897.296	745.116	- 152.180	-3,91
1995	7.854.887	1.710.645	1.394.023	- 316.622	-4,03
1996	14.978.067	3.940.162	2.702.034	- 1.238.128	-8,27
1997	29.393.262	7.990.748	5.750.096	- 2.240.652	-7,63
1998	53.518.332	15.585.376	11.887.552	- 3.697.824	-7,28
1999	78.282.967	28.084.685	18.933.065	- 9.151.620	-11,86
2000	125.596.129	46.602.626	33.756.437	- 12.846.189	-10,93
2001	176.483.953	80.379.004	51.812.542	-28.566.462	-16,91
2002	275.032.366	115.485.633	76.400.450	- 39.085.183	-15,25
2003	356.680.888	140.053.981	100.238.12	- 39.815.859	-11,15
2004*	428.932.343	151.357.207	121.043.99	-30.313.211	-7,1

Kaynak: www.hazine.gov.tr, (03.09.2005) *2004 Yılı verileri geçicidir.

Tablo 3'te 1980 sonrası dönemde konsolide bütçe gerçekleştirmelerindeki % artışlar verilmektedir. Yüzde artışlara bakılarak meydana gelen değişikliklerin daha iyi analiz edilmesi mümkündür.

Ele alınan dönem için konsolide bütçe harcamalarına bakıldığında % 40'ların altına yalnızca 2003'de %21,3'lük artışla inmiştir. 1993, 1996 ve 1997 yıllarında ise, sırasıyla %118,9, % 130,3 ve %102'lik artış yaşanmıştır. Konsolide bütçe harcamalarının sürekli bir artış trendi içinde olması, GSMH'ya oranının gittikçe artması şeklinde sonuçlanmıştır. Gerçekte 1980'den 1990'lı yılların başlarına kadar konsolide bütçe harcamaları/GSMH oranı % 15 ile % 20 arasında seyrederken, bu oran 1993'de % 24,29'a, 1996'da % 26,31'e, 1998'de % 29,15'e, 1999'da % 35'89'a, 2001'de % 46'ya çıkmıştır. Daha sonraki 2002 ve 2003 yıllarında ise, % 42,87 ve % 39,23 olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlar, konsolide bütçe harcamalarının özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren tırmanışa geçtiğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle konsolide bütçe harcamaları neredeyse 2001 yılında GSMH'nın yarısı kadardır. Bununla birlikte konsolide bütçe gelirlerinin artış oranı yaklaşık olarak harcamaların artış oranı ile paralel bir görüntü izlemiştir. Ancak oran olarak yaklaşık bir artış söz konusu olsa da Tablo 2'de görüldüğü gibi dönem boyunca konsolide bütçe gelirleri harcamaların gerisinde kaldığı için, artışlar açıkların kapanması için yeterli olmamıştır. Diğer taraftan konsolide bütçe gelirleri/GSMH oranı dönem boyunca % 13 ile % 30 arasında değişmiştir. Ayrıca konsolide bütçe gelirleri/GSMH oranı dönem boyunca, konsolide bütçe harcamaları/GSMH oranının gerisinde kalmıştır.

Ele alınan dönem boyunca konsolide bütçe açıkları sürekli artmıştır. Bu artışlar, bazı yıllarda % 200'ün üzerinde olmuştur. Konsolide bütçe açıklarındaki artış oranı 1983 yılında % 99,2, 1984 yılında % 213,4, 1991 yılında % 152,2, 1993 yılında % 182,2, 1996 yılında % 291, 1999 yılında % 147,5, 2001 yılında % 122,2'lik bir artış yaşandıktan sonra artış hızında önemli oranda bir düşüş yaşanmıştır. 2002 yılında konsolide bütçe açıkları artış oranı % 36,8 olarak gerçekleşirken, 2003 yılında % 1,9'lük bir artış yaşanmıştır.

Tablo 3:Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Konsolide Bütçe Dengesi (%)

Yıllar	GSMH (%)	Konsolide Bütçe Harcamaları (%)	Konsolide Bütçe Harcamaları/GSMH(%)	Konsolide Bütçe Gelirleri (%)	Konsolide Bütçe Gelirleri/GSMH(%)	Konsolide Bütçe Açıkları (%)
1980	-	-	20,33	-	17,20	-
1981	51,3	40,5	18,89	52,7	17,35	26,5
1982	32,3	5,7	15,09	3,7	13,61	27,7
1983	31,3	63,1	18,75	59,2	16,51	99,2
1984	59,1	44,8	17,07	22,0	12,66	213,4
1985	59,5	42,7	15,03	64,5	12,77	19,7
1986	44,8	58,6	15,95	55,1	13,20	79,0
1987	46,6	52,4	16,92	46,0	13,45	84,7
1988	72,2	64,4	16,26	68,4	13,17	48,6
1989	78,3	81,2	16,52	78,4	13,19	94,4
1990	72,4	76,3	16,92	76,1	13,91	77,1
1991	59,7	90,1	20,53	75,1	15,25	152,2
1992	74,0	70,2	20,08	80,1	15,79	41,5
1993	81,0	118,9	24,29	101,7	17,59	182,2
1994	94,7	84,9	23,08	112,0	19,16	13,7
1995	102,0	90,6	21,78	87,1	17,75	108,1
1996	90,7	130,3	26,31	93,8	18,04	291,0
1997	96,2	102,8	27,19	112,8	19,56	81,0
1998	82,1	95,0	29,15	106,7	21,87	65,0
1999	46,3	80,2	35,89	59,3	24,03	147,5
2000	60,4	65,9	37,40	78,3	30,45	40,4
2001	40,5	72,5	46,00	53,5	29,09	122,4
2002	55,0	43,7	42,87	47,5	27,62	36,8
2003	30,6	21,3	39,23	31,2	28,07	1,9
2004		8,1	35,29	20,7	28,22	+31,3

Kaynak: www.hazine.gov.tr, www.dpt.gov.tr,

3.3. IMF Programlarında Bütçe Disiplini, Faiz Dışı Fazla Olgusu

Uluslararası Para Fonu (IMF), ülke ekonomilerini inceleyerek, milli gelir ve harcama hesapları ile bunlar bağılı olarak oluşan mali akımları uyumlaştıran bir sistem oluşturarak düzenleme programları yapmaktadır. Bu tür programlar genellikle, kendi gelirinden daha fazla harcamada bulunan herhangi bir sektörün diğer sektörden yapılan tasarıflarla finanse edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu vurgu, aşırı harcama yapan ekonomiler açısından da önem arz etmektedir. Diğer bir ifadeyle, fon, yoğun olarak bütçe denetiminin ıslah edilmesi üzerinde durmaktadır.²⁰⁹

IMF' ye üye olan ülkelerden birisi olan Türkiye ile ilişkiler, 1960'lı yıllara kadar gitmektedir. IMF ile yapılan Stand-by düzenlemelerinin ilki 1961 yılında gerçekleştirilmiştir.²¹⁰ Bugüne kadar Türkiye ile IMF arasında 18 Stand-by anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmaların birçoğu Türkiye gerekli şartları yerine getiremediği için yarıda kesilmek zorunda kalmıştır. Şöyle ki, 1960, 1970 ve 1980'li yıllar IMF ile yapılan anlaşmalar ile geçmiş ve bu yıllar arasında verilen taahhütlerin tutulduğu dönem ise, 1980–1985 yılları arasında olmuştur. Türkiye'nin IMF'siz geçirdiği en uzun dönem ise, 1985–1994 yılları arası olmuştur. Dokuz yıl IMF'den destek almadan ekonomi politikaları uygulanırken 1994 Krizi ile birlikte yeni bir istikrar programı imzalanmıştır.²¹¹ 5 Nisan 1994 Kararları'nda açıkları kapamak için borçlanmak, ancak daha sonra bu borcun anaparasını ve faizini ödemek için tekrar borçlanma ihtiyacı duyulması kısır döngüsüne son vermek amacıyla alınmıştır. Kamu gelirlerini artırıcı, kamu harcamalarını kısıtlayıcı önlemleri içeren bir yapı arz etmiştir.²¹²

Uygulanan programdan istenen sonuçlan alınamamış, 9 Aralık 1999 tarihinde IMF ile yeni bir stand-by anlaşması imzalanmıştır. 1990'lı yılların sonlarına gelindiğinde bütçe açıkları artmış, devletin iç borcu 25 Milyar Dolar civarına

²⁰⁹ Alan A. Tait, "IMF'nin Maliye Politikasıyla İlgili Önerileri", (Çev.Engin Öner), **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1-2, 1993, ss. 115-118.

²¹⁰ İhsan Günaydın, "Gelir veya Harcama Ayarlamaları Yoluyla Bütçe Dengesi Sağlanabilir mi? Türkiye Örneği", **İktisat İşletme ve Finans**, Yıl: 19, (Mayıs) 2004, s. 87

²¹¹ Aydoğan, a.g.m, s. 95.

²¹² Figen Altuğ, "Konsolide Bütçe Açıkları", **X. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Antalya: 14-18 Mayıs 1994, s. 201.

ulaşmıştır. Asıl önemli olan husus, borcun miktarından ziyade vadesidir. Şöyle ki, devlet bir yıl içinde milli gelirin % 30'u kadar iç borçlanma yapıyor ve yine bu borcu yüksek faizle alınan yeni borçlarla kapatmak zorunda kalmaktadır. Bu olumsuzlukluların giderilmesi için IMF ile Stand-by anlaşması yapılmak istenmiş; ancak IMF'nin yapılmasını istediği bir dizi yapısal reform dönemin hükümeti tarafından kabul edilmediği için birtakım makro ekonomik hedeflerdeki uzlaşmaya dayalı olarak Haziran 1998'de yakın izleme anlaşması imzalanmıştır. Yakın izleme anlaşmasının amacı, bütçe büyüklüklerinde ve kamu sektörü açığında belli hedeflere ulaşmaktır. Fakat kendisinden bekleneni verememiştir.

IMF ile görüşmeler 1999 Seçimleri sonrasında kurulan koalisyon hükümeti tarafından da devam ettirilmiştir. 1999 Temmuz ayı başında IMF'ye niyet mektubu niteliğinde verilen mektupta talep edilen yapısal reformların yapılacağını ve ilave olarak diğer ekonomik önlemlerin alınacağı konusunda taahhütler verilmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken meydana gelen 17 Ağustos Depremi artık IMF ile Stand-by anlaşmasını kaçınılmaz kılmış ve 9 Aralık 1999'da üç yıllık bir stand-by anlaşması imzalanmıştır.²¹³

Bu çerçevede 1 Ocak 2000'de uygulamaya Enflasyonu Düşürme Programı konulmuştur. Bu programda bütçe disiplini ve faiz dışı hedefi ile ilgili olarak şu noktalara vurgu yapılmıştır:

- Reel faizlerin makul seviyelere indirilmesi, ekonomik büyüme potansiyelinin artırılması ve ekonomide kaynakların daha etkin ve adil dağılımının sağlanması suretiyle kamu maliyesinin daha sağlıklı bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır.
- Programda temel vurgu noktası ise, sıkı maliye politikasının uygulanmasıyla faiz dışı fazlanın artırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirilmenin hızlandırılması üzerine olmuştur.

²¹³ Ercan Kumcu, *İstikrar Arayışları*, Doğan Kitapçılık, 2000, ss. 375-378'den aktaran Aydoğan, a.g.m., ss. 93-95.

- Enflasyon hedefi ile uyumlu bir gelirler politikası üzerinde durulmuş; bu durum ise, bütçe disipline yapılan bir vurgu olmuştur.²¹⁴

IMF'nin bu program ile ilgili olarak üzerinde durduğu bir diğer husus, daha önceki programlarda yaşana olumsuzluklar da göz önünde bulundurularak programın inandırıcılığın sağlanmasıydı. Bu amacı sağlayacak bazı öğeler programa yerleştirilmiştir. Örneğin orta vadede kalıcılığı sağlanabilecek bir kamu maliyesi dengesi hedeflenmiştir. Kalıcı ve tek haneli enflasyonla tutarlı bir kamu maliyesi dengesi sağlayabilmek için bazı yapısal reformların uygulanmaya konması hedeflenmiştir.²¹⁵

Ancak, 2000 yılı sonuna gelindiğinde programın kendisinden bekleneni tam olarak veremediği görüldü. Özellikle cari işlemler dengesinin beklenilenin çok üzerinde açık vermesi 2000 yılının Kasım ayında piyasalarda meydana gelen mali krizin boyutlarını biraz daha büyüttü. Yaşanan bu olumsuz gelişmeler karşısında dönemin koalisyon hükümeti mali krizi çözmek ve likidite sıkışıklığını ortadan kaldırmak için 62. maddelik "3. Ek Niyet Mektubu"nu göndermiştir. Bu ek niyet mektubunda bütçe disiplinini sağlamak için özelleştirmeden, sosyal güvenlik reformuna kadar birçok tasarruf hedefi söz konusuydu.²¹⁶

IMF'ye sunulan ek niyet mektubu neticesin 10'4 milyar dolarlık kredi imkanı sağlanmış. Bu durumda piyasaların rahatlamasını sağlamıştır. Ancak bu geçici süreli olmuş, 2001 Şubat'ında Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında meydana gelen kriz kısa sürede piyasa sıçramış, ekonomik göstergelerde büyük şoklar yaşanmıştır. Dolayısıyla, mali piyasalarda güvenin kırılğan yapısı bir finansal krizle daha sonuçlanmış; neticesinde ise, 2000 yılı Enflasyonu Düşürme Programı'nda öngörülen para ve kur politikaları terk edilerek 22 Şubat 2001'de dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Böylelikle de Enflasyonu Düşürme Programı sona ermiştir.²¹⁷ Sonrasında

²¹⁴ Oğuz Yıldırım, "Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyonu Düşürme Programı ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar Arayışları", *Dış Ticaret Dergisi*, Sayı: 27, (Ocak) 2003, s. 4.

²¹⁵ Kumcu, a.g.e. ss. 386-387.

²¹⁶ Aydoğan, a.g.m, ss. 101-103.

²¹⁷ Yıldırım, a.g.e., s. 8.

15 Nisan 2001 tarihinde açıklanan güçlü ekonomiye geçiş programı uygulamaya girmiştir.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın temel hedefi, sabit döviz kuru sisteminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı hızlı bir biçimde ortadan kaldırarak, kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması için gerekli olan altyapının oluşturulması çerçevesinde kamu borçlarının sürdürülemez boyutlara varması neden olan borç dinamiğini kırmak olarak açıklanmıştır.²¹⁸ Dolayısıyla önceki programda da olduğu gibi kamu finansman dengesini güçlendirmek öncelikli amaçlar arasına girmiştir. Programın makro hedefleri arasında ise, enflasyonun tek haneli rakamlara indirilmesi amacıyla kamu kesimi dengesine ulaşıncaya kadar mali uyum ve uygun gelirler politikaları sürdürülecek ve özelleştirme programı hızlandırılması öngörülmüştür. Burada önemli olan husus, programın fiyat istikrarı ile bütçe disiplini arasındaki ilişkiye yapmış olduğu vurgudur.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın ilanından yaklaşık olarak bir yıl sonra 18 Ocak 2002 tarihinde IMF'ye yeni bir Niyet Mektubu sunulmuş ve 4 Şubat'ta da onaylanmıştır. Bu niyet mektubunda da, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'ndaki hedefler esas olarak benimsenmiştir. Ancak bu niyet mektubunda esas alınan kamu kesimi faiz dışı fazla dengesi aynen korunmasına karşın, makroekonomik denge daha yüksek enflasyon, daha yüksek reel faiz ve daha düşük büyüme oranları ile sağlanmaktadır.²¹⁹ Yüksek faiz ödemeleri ise, kamunun borç birikimi üzerinde yoğunlaşma yaşanmasına neden olmaktadır.²²⁰

2001 yılı için GSMH'nin % 5,5'i olarak hedeflenen kamu sektörü faiz dışı fazlasının, 2002 yılında GSMH'nin % 6,5'ine yükseltilmesi amacıyla bir mali çerçeve oluşturulmuştur. 2001 Krizi'nin ardından faiz dışı fazla hedefi 2001 ve sonraki yıllar için kamu sektöründe % 6,5, merkezi hükümetin konsolide bütçe için % 5 oranından fazla vermesi hedeflenmiştir. Bu mali çerçevenin IMF tarafından asgari olarak 2007

²¹⁸ Yıldırım, a.g.m., s. 8.

²¹⁹ Yeldan, a.g.m.

²²⁰ Gülşay Günlük Şenesen, "Türkiye'deki Bütçe Açıkları: Bütçe Harcamaları Yönünden Bir Değerlendirme", *Türk-İş Yılığ*, Ankara: Türk-İş Araştırma Merkezi Cilt: 2, 1999, s. 439.

yılına kadar korunması istenmektedir. Bundan dolayı 2000 sonrasında kamu kesiminin bütün bütçeleri, kamunun borç yükünün çevrilmesi amacına dönük olarak, uluslar arası düzeyde çok yüksek sayılabilecek bir faiz dışı hedeflemesine odaklanmak zorunda kalınmaktadır.²²¹

Tablo 4 incelendiğinde IMF'nin bütçe disiplinine verdiği önemi açıkça görmek mümkündür. 1980'li yılların başından 1988'e kadar kamu maliyesi faiz dışı açık vermiş, 1988, 1989 ve 1990 yıllarında ise faiz dışı fazla söz konusu olmuştur. Sonrasında ise 5 Nisan Krizi'ne kadar faiz dışı açık söz konusu olmuştur. 5 Nisan Kararları olarak anılan ekonomik önlemler paketinin de bütçe disiplinine verdiği önemin yansımaları olarak sonraki yıllarda faiz dışı açık söz konusu olmamış, kamu maliyesinde faiz dışı fazla söz konusu olmuştur. Önceki yıllarda GSMH'nin % 1'ini geçmeyen faiz dışı fazla verileri, 1994'de % 3,8 olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam Stand-by anlaşmalarındaki IMF'nin bütçe disiplini yönündeki kararlı tutumunun etkisi ile sonraki yıllarda yükselmiştir. Faiz dışı fazla/GSMH oranı, 1998'de % 4,3, 2000'de % 5,3, 2001'de % 6,4, 2002'de % 3,7, 2003'de % 5,2 ve son olarak ise, 2004'de % 6,1 olarak gerçekleşmiştir.

²²¹ Erinç Yeldan, "Kamu Borç Stokunun Dinamikleri" www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Analiz02.pdf

**Tablo 4: Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Faiz Dışı Açık/Fazla
(Milyar TL)**

	Faiz Dışı Açık /Fazla	Faiz Dışı Açık-
1980	- 135	-2,5
1981	- 48	-0,6
1982	- 70	-0,7
1983	- 101	-0,7
1984	- 538	-2,4
1985	- 123	-0,3
1986	- 80	-0,2
1987	- 342	-0,5
1988	988	0,8
1989	587	0,3
1990	2 012	0,5
1991	- 9 444	-1,5
1992	- 7 136	-0,6
1993	- 17 387	-0,9
1994	146 105	3,8
1995	259 492	3,3
1996	259 273	1,7
1997	36 541	0,1
1998	2 281 468	4,3
1999	1 436 419	1,8
2000	6 713 860	5,3
2001	11 221 825	6,4
2002	10 176 598	3,7
2003	18 404 773	5,2
2004	26 264 790	6,1

Kaynak: www.dpt.gov.tr (03.09.2005)

* Tahmini verilerdir.

3.4. 1980 Sonrası Dönemi İçin Bütçe Açığı Enflasyon İlişkisinin Analizi

Türkiye’de bütçe açığı ile enflasyon arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Türkiye’de fiyatlar genel seviyesindeki değişmelerin % 75’i bütçe açığındaki değişmelerle ilgili bulunmuş, bütçe açığında meydana gelen % 10 civarındaki bir artışın enflasyonu % 2,2 oranında artıracığı tahmin edilmiştir.²²²

Bütçe açıklarının enflasyona yol açtığı yönünde ileri sürülen bir çok görüş bulunduğu gibi,²²³ bu açıkların finansman şekline bağlı olarak faiz oranları üzerinde baskı yaparak²²⁴ açıkları daha da artırdığı bilinmektedir. Aghevli-Khan, gelişmekte olan ülkelerde enflasyon ile bütçe açıkları arasında iki yönlü bir ilişki olduğu yönünde bulgulara ulaşmışlardır. Sheehey (1986) enflasyonun reel çıktı üzerindeki etkisini 16 Latin Amerika ülkesi üzerinde test etmiş ve enflasyonun reel çıktıyı etkilediğini göstermiştir. Darrat (1986), Kuzey Afrika ülkelerinin verilerini kullanarak enflasyon ve para stoku arasındaki ilişkileri incelemiş ve para stokundan fiyatlar genel seviyesine doğru tek taraflı bir etkileşim olduğu sonucuna varmıştır.²²⁵

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından bütçe açıkları, gelişmiş ülkelere oranla daha önemli ve sonuçları göz önünde bulundurulduğunda daha büyük baskılara neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin bütçe açıklarını finanse etmek için en çok kullandıkları yollardan birisi, merkez bankası kaynaklarına başvurmaktır. Örneğin Türkiye açısından durum değerlendirildiğinde 1980’lerin ilk yarısında bütçe açığının tamamına yakınının merkez bankası kaynakları kullanılarak finanse edildiği görülecektir.²²⁶ 1980’lerin son yıllarında ve 1990’ların başında bütçe açığının finansmanında iç borçlanmanın payında hızlı bir yükselme gözlenmiştir.²²⁷

²²²Türkmen Derdiyok, “Bütçe Açıkları, Para Arzı ve Fiyatlar Genel Düzeyi”, *Maliye Yazıları*, Sayı: 39, Nisan-Haziran 1993, s. 44.

²²³ Ayrıntılı bilgi için bakınız, Burç Ülengin, “Bütçe Açığı, Parasal Büyüme, Enflasyon, Döviz Kuru ve Üretim Arasındaki Nedensellik İlişkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1, Yıl: 1995, s. 102.

²²⁴ Erol Çakmak, “Uluslararası Karşılıklı Ekonomik Bağımlılık Çerçevesinde ABD Bütçe ve Cari İşlem Açıkları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1-2, 1992, s. 157.

²²⁵ Ülengin, a.g.m, s. 102.

²²⁶ Derdiyok, a.g.m., s. 44.

²²⁷ Ülengin, a.g.m., s. 110.

Bütçe açık verdiğinde, bu açığın atıl fonlardan beslenmesi, ekonomiye ilave satın alma gücü girmesine neden olacaktır. Bu ise, fiyatların artması anlamına gelecektir.²²⁸ Yine fiyat artışları kamu gelirlerini ve harcamalarını etkileyecektir. Kamu harcamaları enflasyona daha çabuk uyum gösterirken; kamu gelirleri vergi toplamada güçlükler gibi nedenlerden dolayı enflasyondan olumsuz yönde etkilenecektir. Dolayısıyla enflasyon süreci, bütçe açıklarında sürekli bir artış meydana getirecektir. Oluşan bütçe açıkları ise, bir sonraki dönemde enflasyona neden olmaktadır. Bunların sonucu olarak enflasyonun süreklilik kazandığı bir hal ortaya çıkacaktır.²²⁹ Diğer bir ifadeyle bütçe açıkları, enflasyona kaynaklık eden önemli bir unsur olacaktır.²³⁰

Yapılan ampirik çalışmaların sonuçları, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre, farklı finansman kaynaklarına farklı tepkiler verdiğini ortaya çıkmaktadır. Burada “razi olunan-benimsenen” enflasyon oranı ortaya çıkmakta ve ülkeden ülkeye değişse de, enflasyon vergisi bir mali araç olarak kullanılmaktadır. Bu durumda ekonomilerin en sağlıklı kaynak olan vergilere dönmesinden başka alternatif kalmadığı vurgulanmaktadır.²³¹

Bütçe açığının enflasyona yol açıp açmayacağı temelde, bu açıkların hangi yöntemle finanse edildiğine bağlıdır. Buna göre bütçe açıkları emisyon yoluyla finanse ediliyorsa, enflasyonist sonuçlar meydana getireceği kabul edilmektedir. Eğer açıkların finansmanında 10–20 yıl vadeli, düşük faizli bir iç borçlanma yöntemi kullanılmışsa, bu takdirde bütçe açıkları enflasyona yol açmayacağı ileri sürülmektedir. Ancak özellikle finansman bulmakta oldukça güçlük çeken az gelişmiş ülkeler için böyle bir borçlanma yapısı oluşturmak güçtür. Bütçe açıklarının finansmanı iç kaynaklardan karşılandığı takdirde, reel faizlerin yükselmesi sonucu

²²⁸ İzzettin Önder, “Enflasyon-Kamu Sektörü İlişkisi Üzerine Düşünceler”, *İktisat Dergisi*, Sayı: 230, Ocak 1984, s. 41.

²²⁹ Süleyman Özmucur ve Ziya Öniş, *Enflasyon Sorunu ve Türkiye’de Enflasyonu Önleme Politikaları*, İstanbul: TÜSES Yayını, 1989, s. 57.

²³⁰ İlhan İl, “1994 Yılında Kamu Açıkları ve Vergi Politikaları”, *Yaklaşım*, Yıl: 3, Sayı: 30, (Haziran) 1995, s. 80.

²³¹ Sönmez, “Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Enflasyon”, s. 601.

maliyet enflasyonu olarak ekonomiye yansiyacaktır.²³² Diğer taraftan bütçe açıklarının dış borçlanma ile karşılanması da ekonomideki para miktarını artırmak suretiyle enflasyonist olacaktır. Dolayısıyla çalışmanın bu kısmında, bütçe açıkları-enflasyon ilişkisini incelemek için teorik olarak da bütçe açıklarının enflasyonist finansman kaynağı olarak kabul edilen iç borçlanma, dış borçlanma ve para arzı ilişkisi incelenecektir.

3.4.1. Bütçe Açığı-İç Borçlanma-Enflasyon

İç borçlanma gelişmiş ekonomilerde “toplam talep” yönetimi aracı olarak kullanılmaktadır. Hükümetler toplam talep fazlasının yaşandığı dönemlerde bütçe fazlası yoluyla talebi kontrol etmek için iç borçlanma yoluna gitmektedir. Bunun yanında hükümetler üretken alt yatırımlarının finansmanı için de iç borçlanmaya başvurumaktadırlar. Türkiye’de ise iç borçlanma hiçbir zaman bir toplam talep yönetimi politikası olarak gündeme gelmemiştir. Kamu bütçe açık verdiği için, iç borçlanma bütçe açıklarının finansmanı için kullanılmaktadır. Son yıllarda yapılan yeni borçlanmalar, mevcut borç stokunun anapara taksiti ve faiz ödemelerini karşılama amacına yönelik hale gelmiştir.

Türkiye’de iç borçlanma ile ilgili göze çarpan sorunları aşağıdaki başlıklar halinde özetlemek mümkündür:

- Borç stoku ağır bir reel faiz yükü altında ve hızla büyümektedir.
- Kamu iç borçlanmasında ortalama vade çok kısadır.
- Kısa vadeli ve yüksek faizli iç borçlanma, kamu açıklarının ve enflasyonun yükünü toplum kesimleri arasında adaletli bir biçimde dağıtmamaktadır.
- Devlet tahvilleri ve hazine bonoları vergiden muaf oldukları gibi, tahvil ve bono faizleri de kurumlar vergisi matrahından düşülebilmektedir. Sağlanan bu ver avantajları nedeniyle kamu

²³² Ü. Erol, “Kamu Açıkları İle Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, 15. Maliye Sempozyumuna Sunulan Tebliğ, 15-18 Mayıs Antalya, 2000, s. 8.

kâğıtlarının efektif net gelirleri, net faiz oranının üzerindedir. Diğer bir ifadeyle yüksek iç borç faiz oranları, piyasadaki diğer faiz oranların gereksiz yere yukarı çekmektedir.²³³

Bütçe açıklarının finansmanında iç borçlanma, Hazine'nin sermaye piyasasının gelişimine bağlı olarak özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren yoğun olarak başvurduğu bir yöntemdir.²³⁴ İç borçlanmanın yoğun bir biçimde kullanılmasının ardına yatan en önemli sebep, bütçe açıklarının parasallaşmasını engellemektir. İç borçlanmaya başvurulduktan sonra alınması gereken en önemli tedbir, kamu gelirlerinin artırılmasıdır. Aksi takdirde Hazine, iç borçlanma araçlarının faiz ve anapara geri ödemeleri için yeniden borçlanmak zorunda kalacaktır. İç borçlanma oranlarına uygulanan faiz oranları ise, ekonominin büyüme oranını aştığında, Hazine borcu borçla ödeme çabası içine girecek ve reel iç borç stoku, ekonominin büyüme oranından daha hızlı artacaktır. Bu politikanın sonsuza kadar sürdürülmesi mümkün olmadığından borçların bir gün para basarak finansmanı kaçınılmaz olacaktır. Bu durum literatürde "Hoş Olmayan Monetarist Aritmetik"²³⁵ olarak bilinmektedir. Bu görüşe göre, bütçe açığının iç borçlanma ile finansmanı uzun dönemde para ile finansmana göre daha fazla enflasyonist etkiler oluşturmaktadır. Nitekim Türkiye'de de Hazine, kamu gelirleri yeterli miktarda artırılamadığı için iç borçlara yönelik faiz ve anapara geri ödemelerini finanse etmek amacıyla yüksek reel faiz oranlarından yeniden borçlanmak zorunda kalmaktadır. Fakat böyle bir borçlanma politikasının sonsuza kadar sürdürülmesi mümkün değildir. Artan fon talebinden dolayı reel faiz oranlarının ekonominin büyüme oranını aşma tehlikesi söz konusudur. Neticede, borç servisi ödemeleri, parasal taban artışıyla sonuçlanmaktadır.²³⁶ Dolayısıyla iç borçla enflasyon arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.²³⁷ Daha açık bir biçimde ifade etmek gerekirse, özellikle iç

²³³ Şeref Kalaycı, Levent Aytemiz ve Yeşim Helhel, "İç Borç, Faiz, Enflasyon ve Üretim Etkileşimleri: Türkiye Örneği", *İktisat İşletme ve Finans*, Yıl: 19, (Ağustos) 2004, s.

²³⁴ Egelı, "Bütçe Açıklarının Makro Ekonomik Etkileri ve Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Uygulanan Finansman Yöntemleri Açısından Değerlendirilmesi", s. 10.

²³⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız. Thomas Sargent, Neil Wallace, "Some Unpleasant Monetarist Aritmetic", *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*, Fall 1981.

²³⁶ Aklan, a.g.m., ss. 64-65.

²³⁷ James Buchanan, "Bütçe Açıklarının Ekonomik Sonuçları", *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, (Çev. Aytaç Eker), Cilt: 11, Sayı: 11, 1996, s. 52.

borçlanmanın ağırlıklı finansman aracı olarak kullanılması durumunda reel faiz haddinin yukarı tırmanması enflasyonist baskılara yol açabilmektedir.²³⁸

Türkiye için bütçe açıklarının iç borçlanma ile finansmanın enflasyon üzerindeki etkilerini incelemek için Tablo 5'in incelenmesi faydalı olacaktır. Tablo 5'de GSMH, iç borç stoku, iç borç stoku/GSMH, bütçe açığı, bütçe açığı/GSMH ve enflasyonun 1980–2004 dönemi verileri bulunmaktadır.

Tablo 5'te iç borç stoku incelendiğinde ele alınan dönem boyunca iç borçlanma miktarının sürekli olarak arttığı gözlenmektedir. 1980'de 721 Milyar TL olan iç borçlanma miktarı, 1990'da 57.180 Milyar TL, 1995'de 1.361.006 Milyar TL, 2000'de 36.420.620 Milyar TL ve 2004'de ise, 224.482.922 Milyar TL olmuştur.

Tablo 5'te iç borç stoku/GSMH oranına bakıldığında, ele alınan dönem boyunca milli gelir içinde iç borçlanmanın nispi ağırlığının giderek arttığı görülmektedir. 1980'de % 13,6 olan iç borç stoku/GSMH oranı, 1987'de % 22,95'e yükselmiş, 1990'da % 14,4'e düşmüştür. 1990'dan 1998'e kadar % 15 ile % 21 arasında değişen oranlarda seyreden iç borçlanma/GSMH oranı, 1999'dan itibaren GSMH'nin önemli bir kısmına karşılık gelmiştir. Gerçekten de 1999'da % 29,28 olan iç borç stoku/GSMH oranı, 2001'de % 66,11'e yükselmiş, sonraki yıllarda ise, % 50'nin altına düşmemiştir.

Bütçe açıklarının iç borçlanma ile finansmanının enflasyon üzerindeki etkisine incelemek için Tablo 5'de iç borç stokunda meydana gelen yüzde artış ile enflasyonda meydana gelen yüzde artışın karşılaştırılması açıklayıcı olacaktır. 1980'de % 115,6 olan enflasyon oranı 1981'de % 33,9'a düşmüştür. Aynı yıl bütçe açığı/GSMH oranı ve iç borç stoku/GSMH oranı bir önceki yıla göre düşüş göstermiştir. 1985'de iç borç stoku/GSMH oranında % 19,7'lik ve iç borç stokunda % 50,4'lük bir artış olurken enflasyon da % 45'e yükselmiştir. 1988'de iç borç stokunda % 65,2'lik bir artış olurken, enflasyonda % 73,7'lik bir artış olmuştur iç borç stokundaki artış oranının % 36,3'e düştüğü 1990 yılında enflasyon da % 60,4'e düşmüştür. 1994 yılına kadar benzer bir trend devam etmiş; ancak, 1994 yılında iç

borç stokunda % 123,6'lık bir artışa paralel olarak enflasyon oranında ise, % 125,5'lik bir artış olmuştur. 1995 yılında iç borç stokundaki azalışa paralel olarak enflasyon oranında da bir düşme yaşanmıştır. 1995'de iç borçtaki artış oranı % 70,2'ye düşerken, enflasyon oranı da % 76'ya düşmüştür. 1997'de iç borç stokunda % 99,5'lük bir artış yaşanmış, aynı yıl enflasyon oranı ise, % 99,1'lik bir artış göstermiştir. 2000 yılında iç borç stokundaki artış oranı düşerken, enflasyon oranında da paralel bir düşme yaşanmıştır. Yani 2000 yılında iç borçlarda % 58,9'luk bir artış yaşanırken, enflasyonda ise, % 39'luk bir artış olmuştur. Buna karşılık 2001 yılında, 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizi'nin de etkisiyle iç borç stokunda %235'lik bir artış yaşanmıştır. İç borç stokundaki artış, enflasyon üzerinde de etkisini göstermiş ve 2001 yılında % 69' yükselmiştir. Krizin etkisi ile kamu maliyesinde disiplini sağlayıcı politikalar uygulamaya sokulmuştur. Bu durum etkisini 2002 yılı verilerinde göstermiştir. 2002 yılında iç borç stoku % 22,7 artış gösterirken, enflasyon oranı ise, % 29,7'ye düşmüştür. Bu durum kendini 2004 verileri için daha belirgin bir biçimde göstermektedir. 2004 yılında iç borç stoku % 15,4'lük bir artış göstermiştir. İç borç stokundaki artış oranının düşmesine paralel olarak 2004 yılı enflasyon oranında bir düşme yaşanmış ve % 9,32 olarak gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak ele alınan dönem için iç borç stokundaki artış oranlarıyla doğru orantılı olarak enflasyon oranında bir değişme olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle iç borç stokunun artış gösterdiği yıllarda enflasyon oranında bir artış meydana gelmiş, iç borç stokunun artış hızının düştüğü yıllarda ise, enflasyon oranında bir düşüş olduğu gözlenmiştir.

²³⁸ Sinan Sönmez, "Türkiye'de Kamu (Açığının) Finansmanı ve Enflasyon Vergisi", ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 2, 1998, s. 362.

Tablo 5: Türkiye’de Bütçe Açığı-İç Borçlanma-Enflasyon Verileri (1980-2004)

Yıllar	Bütçe Açığı (Milyar TL)	Bütçe Açığı/GSMH (%)	İç Borç Stoku (Milyar TL)	İç Borç Stoku / GSMH	İç Borç Stoku (%)	TÜFE (%)
1980	- 167	-3,13	721	13.60	-	115.6
1981	- 123	-1,54	991	12.35	37,4	33.9
1982	- 157	-1,48	1.341	12.64	35,3	21.9
1983	- 312	-2,24	3.173	22.77	136,6	31.4
1984	- 979	-4,42	4.634	20.90	46	48.4
1985	- 786	-2,26	6.973	19.73	50,4	45.0
1986	- 1.407	-2,76	10.515	20.54	50,7	34.6
1987	- 2.598	-3,48	17.219	22.95	63,7	38.9
1988	- 3.860	-3,09	28.458	22.03	65,2	73.7
1989	- 7.502	-3,33	41.934	18.20	47,3	64.3
1990	- 13.288	-3,01	57.180	14.40	36,3	60.4
1991	- 33.516	-5,28	97.647	15.39	70,7	71.6
1992	- 47.434	-4,30	194.236	17.60	98,9	66.0
1993	- 133.587	-6,70	357.347	17.89	83,9	71.1
1994	- 152.180	-3,91	799.308	20.56	123,6	125.5
1995	- 316.622	-4,03	1.361.006	17.33	70,2	76.0
1996	- 1.238.128	-8,27	3.148.984	21.02	131,3	79.8
1997	- 2.240.652	-7,63	6.283.425	21.38	99,5	99.1
1998	- 3.697.824	-7,28	11.612.886	21.70	84,8	69.7
1999	- 9.151.620	-11,86	22.920.145	29.28	97,3	68.8
2000	- 12.846.189	-10,93	36.420.620	28.91	58,9	39.0
2001	-28.566.462	-16,91	122.157.260	66.11	235	69.0
2002	- 39.085.183	-15,25	149.900.000*	54,5	22,7	29,7*
2003	- 39.815.859	-11,15	194.400.000*	54,5	30,1	18,4*
2004	-30.313.211	7,1	224.482.922	52,3	15,4	9,32

Kaynak: www.hazine.gov.tr, www.dpt.gov.tr(03.09.2005)

3.4.2. Bütçe Açığı-Dış Borçlanma-Enflasyon İlişkisi

Bütçe açıklarının finansmanında dış borçlanma yolu tercih edildiğinde hem sağlanan dış kaynakların kullanımı, hem de borç servisinin yerine getirilmesi aşamasında ortaya çıkan etkilerin dikkate alınması gerekir. Dış borcun tutarı, vadesi ve faiz yükü olası sonuçları belirlemektedir. Dış borç alınması suretiyle ortaya bir emisyon artışı çıkmaktadır. Dış borçlanmadan dolayı ortaya çıkan para stoku artışının hacmi ve dış borçtan yararlanan sektörlerin niteliği fiyatlar genel düzeyi üzerinde etkili olabilmektedir.²³⁹ Borç servisinin gerçekleştirilmesi döviz sorunu ile ilgili olduğu gibi iç kaynak tahsisini de kapsadığı için, genel fiyat düzeyindeki oynamaları etkiler ortaya çıkarmaktadır.²⁴⁰ Dış borcun ekonomi üzerinde meydana getireceği sonuçlara etki eden faktörlerin çeşitliliği ve dış koşulların karmaşıklığı nedeniyle, dış borcun fayda ve maliyetinin sayısal olarak ölçülmesi oldukça güçtür.²⁴¹

Bazen alınan dış borçlar, üretken alanlarda kullanılmadan vadesi gelen bir başka dış borcun anapara ve faiz ödemesine gitmiş olabilir. Bu durumda bütçe açıklarını finanse etme özelliğini yitirmiş olacaktır. Ancak bir ülke bütçe açıklarını net dış borçlanma ile finanse etmesi durumunda, ülkeye dış kaynak girişi yaşanacak ve para stokunda bir artış olacaktır. Para stokunda meydana gelen artış ise, enflasyonist bir baskı oluşturacaktır.²⁴²

Türkiye'nin dış borç durumuna genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, 1970–1985 dönemi için bütçe finansman ihtiyacının büyük bir kısmı dış borç faiz ödemelerinden kaynaklanmıştır. 1985'den sonra da durum çok farklı olmamıştır. Türkiye'de dış borçların durumu ile ilgili olarak genel bir değerlendirme yapılması durumunda, hem ödemeler dengesi, hem de faiz yükleri açısından konsolide bütçe üzerinde yaratılan baskıların gitgide arttığı görülmektedir.²⁴³

²³⁹ Sönmez, "Türkiye'de Kamu (Açığının) Finansmanı ve Enflasyon Vergisi", s. 362.

²⁴⁰ Sönmez, "Bütçe Açığının Finansmanı ve Enflasyon", s. 581.

²⁴¹ İ. Erdem Sofracı, "Bütçe Açığı Finansmanı ve Enflasyon Vergisi", *M.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: XI, Sayı: 1-2, Yıl: 1995, s. 255.

²⁴² Demir, "Türkiye'de Kamu Açıkları ve Artış Sebepleri", s. 14.

²⁴³ Saroçoğlu, "Mali Açıkların Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Rolü ve Enflasyonla Mücadelede Etkili Politikaların Seçimi", s. 330.

Tablo 6'da bütçe açığı-dış borçlanma-enflasyon ilişkisi incelenmektedir. Bunun için Tablo 6'da GSMH, Bütçe açığı/GSMH, dış borç stoku, dış borç stokundaki yüzde değişme ve enflasyon oranları verilmektedir. Ele alınan dönem boyunca dış borç stoku sürekli artış göstermiştir. 1980'de 15.734 Milyon \$ olan dış borç stoku, 1990'da 49.035 Milyon \$'a, 2000'de 118.691 Milyon \$'a ve 2004'de ise, 161.748 Milyon \$'a yükselmiştir. 1980 rakamı veri alındığında 1980'den 2004'e dış borç stoku dolar bazında % 928 artış göstermiştir. Dış borç stokunda meydana gelen artışı, dış borç/GSMH oranına bakarak da incelemek mümkündür. 1980-1990 yılları arasında dış borç/GSMH oranı % 22 ile % 45 arasında seyretmiştir. Özellikle 1980'lerin ikinci yarısında dış borç/GSMH oranı bir artış göstermiştir. Bu oran 1990'dan 1994'e kadar % 30'lar seviyesinde seyrederken, 1994'de % 50'ye çıkmış ve bu tarihten sonra % 40'ların altına bir daha hiç inmemiştir. 1994'de dış borç artış oranı - %2,4 olmasına rağmen dış borç/GSMH oranının % 50'ye çıkmasının altında 1994 Krizi'nin etkisiyle GSMH'nin dolar bazında düşmesi yatmaktadır. 1993'de 181.994 milyon \$ olan GSMH, 1994'de 131.137 milyon \$'a düşmüştür. Dış borç/GSMH oranı 1998'e kadar % 40'lar civarında seyretmiş; 2000 yılında % 58,9'a, 2001 yılında ise, % 79'a yükselmiştir. Bu yüksek seviyesini 2002 yılında da % 72,2'lik seviyesi ile korumuştur. Bu durumda 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizi'nin de etkisi bulunmaktadır. Dış borç/GSMH oranı 2002 ve 2003 yılları için ise, sırasıyla % 61,7 ve % 53,6 şeklinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla dış borçların milli gelir içindeki yüzdesinin gittikçe artan bir eğilim izlediği görülmektedir.

Dış borç ile enflasyon arasındaki ilişkinin analizinde dış borç stokunun artışı ile enflasyon arasındaki ilişkiye bakmak açıklayıcı olacaktır. 1980 yılı veri alındığında 1981 yılında dış borç stokunda % 5,7'lik bir artış olmuştur. 1980'li yıllar boyunca dış borç stokundaki en yüksek artış % 26 olurken, 1993 yılı hariç bir daha % 20'ler seviyesine çıkmamıştır. Bu tarihten sonraki en yüksek dış borçlanma artışı ise, % 16,2'lik artışla 2000 yılında gerçekleşmiştir.

Tablo 6'da 1983 yılı için dış borç stoku artışı % 5.4, enflasyon oranı % 37'iken; 1984 yılında dış borç stoku artışı % 10,7'ye çıkmış, paralel olarak enflasyon oranı da % 37'ye çıkmıştır. Bununla birlikte 1985 ve 1986 yıllarında dış borç stoku

sırasıyla % 22,7 ve % 26'ye yükselmiş; enflasyon oranı ise tersine bir eğilim izleyerek 1985 ve 1986 yılları için sırasıyla % 44,19 ve % 30'a düşmüştür. 1987'den 1992'ye kadar ise, dış borç artışı ile enflasyon arasında tersine bir ilişki görülmektedir. Şöyle ki; 1987'de dış borç artışı % 25 ve enflasyon oranı % 55 olarak gerçekleşmiş; 1988 yılında ise dış borçlarda % 1'lik bir artış olmasına rağmen enflasyon oranı % 55'den % 61'e yükselmiştir. Benzer olarak 1989'da dış borç % 2,5 artış gösterirken, 1990'da bu artış oranı % 17,5 olarak gerçekleşmiş; fakat enflasyon oranı 1989'da % 64 iken, 1990'da % 60'a düşmüştür. Yine 1991 yılında dış borç artışı % 3 olarak gerçekleşmişken, enflasyon oranı % 71'e yükselmiştir. 1992 yılında bir önceki yıla göre % 7 daha fazla artış gösterirken, enflasyon oranı bir önceki yıla göre % 6 düşüş göstermiştir. Diğer taraftan 1993 yılında bir önceki yıla göre dış borç stoku % 10 daha fazla artmış, paralel olarak enflasyon oranı da bir önceki yıla göre % 6 artış göstermiştir. 1994 yılında ise, bir önceki yıla göre dış borç stoku azalmışken (- %2,6), enflasyon oranı % 125'e yükselmiştir. 1995 yılında dış borç stoku % 11'lik bir artış meydana gelmişken, enflasyon oranı % 76'ya düşmüştür. Kuşkusuz enflasyonun üç rakamdan iki rakama düşmesinde 5 Nisan Ekonomik Önlemler Paketi'nin rolü büyüktür. Enflasyon ile dış borç stoku arasındaki tersine ilişkiyi 2001 yılı için daha açık bir biçimde gözlemek mümkündür. 2001 yılında dış borç stoku -% 4,1 artmışken, yani bir önceki yıla göre azalmışken, enflasyon oranı % 39'dan % 68'e yükselmiştir. 2002 yılında ise, dış borç stoku % 15'lik bir artış gösterirken, enflasyon % 68'den % 29'a düşmüştür. 2003 ve 2004 yılları için dış borç stoku ile enflasyon arasında doğru orantılı bir ilişki görünmektedir. Her iki yıl için de dış borç stokundaki artış oranının düşmesine paralel olarak enflasyon oranında bir düşüş gözlenmiştir.

Sonuç olarak Tablo 6 incelendiğinde dış borçlanma ile enflasyon arasında zayıf bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Ele alınan dönemde bazı yıllar için dış borçlanmada artışa/azalışa paralel bir enflasyon artışı/azalışı görünürken, ele alınan dönemin çoğu yılı için enflasyon oranları dış borçlanmadan bağımsız bir seyir izlemiştir.

Tablo 6: Türkiye'de Dış Borçlanma-Bütçe Açığı-Enflasyon Verileri (1980-2004)

Yıllar	GSMH*	Bütçe Açığı/GSMH	Dış Borç Stoku*	Dış Borç/GSMH	Dış Borç Stoku Artışı (%)	TÜFE (%)
1980	69.749	-3,13	15.734	22,5		115,6
1981	72.775	-1,54	16.627	22,8	5,7	33,9
1982	65.937	-1,48	17.858	27	7,4	21,9
1983	62.193	-2,24	18.814	30,2	5,4	37,06
1984	60.759	-4,42	20.823	34,2	10,7	49,68
1985	68.199	-2,26	25.560	37,4	22,7	44,19
1986	76.464	-2,76	32.206	42,1	26	30,67
1987	87.734	-3,48	40.326	45,9	25,2	55,05
1988	90.975	-3,09	40.722	44,7	1	61,59
1989	108.679	-3,33	41.751	38,4	2,5	64,28
1990	152.393	-3,01	49.035	32	17,5	60,41
1991	152.352	-5,28	50.489	34	3	71,14
1992	160.748	-4,30	55.592	35	10,1	65,97
1993	181.994	-6,70	67.356	38	21,2	71,08
1994	131.137	-3,91	65.601	50	-2,6	125,50
1995	171.979	-4,03	73.278	43	11,7	76,05
1996	184.724	-8,27	79.222	43,05	8,7	79,76
1997	194.360	-7,63	84.236	43,58	6,6	99,09
1998	205.978	-7,28	96.411	47,01	13,5	69,73
1999	187.664	-11,86	102.979	55,26	5,3	68,79
2000	201.463	-10,93	118.691	58,94	16,2	39,03
2001	144.607	-16,91	113.818	79,02	-4,1	68,53
2002	182.929	-15,25	130.928	72,28	15,3	29,76
2003	238.409	-11,15	147.264	61,7	12,4	18,40
2004	301.636	7,1	161.748	53,6	9,8	9,32

Kaynak: www.hazine.gov.tr, www.die.gov.tr (03.09.2005)

*Milyon ABD Doları

3.4.3. Bütçe Açığı-Para Arzı-Enflasyon

En azından 1920'lerden bu yana parasal genişleme veya parasallaşmanın bütçe açıklarının finansmanında kullanılabileceği fark edilmiştir. Keynes, 1923'de Almanya ve Rusya'nın yaşadıkları hiperenflasyonu yorumlarken en güçsüz hükümetlerin bile borçlarını para basarak ödeme olanağına sahip olduklarını vurgulamıştır.²⁴⁴

Finansman biçimi ister parasal finansman, isterse bonoyla finansman olsun, bütçe açıklarının parasal büyüme üzerindeki etkileri para otoritesinin davranışıyla yakından ilgilidir. Diğer bir ifadeyle bütçe açıklarının artmasında, para otoritesinin parasal genişleme meydana getirerek uyum gösterip göstermemesi önemli bir unsurdur.²⁴⁵ Örneğin bütçe açıklarının finansmanı, parasal finansman yerine iç borçlanma ile karşılanmış olsa, kaynakların özel kesimden kamu kesimine transferi söz konusu olduğundan para arzı üzerinde doğrudan bir etki ortaya çıkmayacaktır. Yani bütçe açıkları hangi yöntemle finanse edilirse edilsin, parasal büyüme etkisi, mali otoritelerin tutumuna bağlı olarak ortaya çıkacaktır. Mali otoriteler, bütçe açığındaki artışlara, para arzındaki genişlemeyi kontrol ederek uyum sağlam imkânına sahiptirler. Bu durumun tersi de söz konusudur. Bu yüzden bütçe açıklarının ekonomide meydana getirdiği en önemli sorunlardan biri olarak, ekonominin paralaşması doğrultusunda enflasyonist baskıları şiddetlendirmesi gösterilmektedir. Bütçe açıkları ile parasal büyüme arasında direkt bir ilişki olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü bütçe açıkları genelde merkez bankası kaynaklarından ya da özel kesimde borçlanmak suretiyle finanse edilmektedir. Bütçe açıkları, Merkez Bankası'nın direkt avansları ya da Merkez Bankası'na tahvil satılarak finanse edildiğinde, para arzı veya baz para sürekli artış gösterecektir. Bütçe açıklarının faiz oranlarını yükseltici etkisini önlemek için Merkez Bankası parasal tabanı ve para

²⁴⁴ Sönmez, "Türkiye'de Kamu (Açığının) Finansmanı ve Enflasyon Vergisi", s. 363.

²⁴⁵ Ferhat Emil, "Kamu Açıklarının Finansmanında Merkez Bankasının Rolü", *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 26, 1998, s. 73.

stokunu artırma yoluna gidecektir. Bu da nihai olarak hızlı bir enflasyon olarak geri gelecektir.²⁴⁶

Hazine'nin bütçe açıklarının finansmanında monetizasyona başvurması, enflasyon oranını yükseltmektedir. Bütçe açığı para basarak finanse edildiğinde nominal parasal taban hızla artmaktadır. Diğer bir ifadeyle, nominal para arzı ve enflasyon yükselmektedir.²⁴⁷ Nitekim bu konuda Peru ekonomisi için rasyonel beklentiler makro modelini uygulayan Choudhary ve Parai (1991) bütçe açığı ve para arzının enflasyon üzerinde önemli bir belirleyici olduğu sonucuna varmışlardır. Türkiye ekonomisi için Kuru ve Özmen'in (2003) yaptığı çalışmada ise, para arzı ile enflasyon arasında birebir ve güçlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.²⁴⁸ Benzer şekilde Emsen, Aksu ve Başar'ın (2001) Türkiye için yaptığı çalışmada bütçe açıklarının parasallaşma eğiliminin yüksek olduğu ve bu durumun enflasyona yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.²⁴⁹

Bütçe açığı, para arzı ve enflasyon arasındaki ilişkiyi göstermek için Tablo 7 düzenlenmiştir. Türkiye'de para miktarı M1, M2, M2Y, M3, M3Y olarak hesaplanmaktadır. Bu para arzı tanımlamaları şu şekildedir.

$M1 = \text{Dolaşımdaki Para} + \text{Vadesiz Mevduattır.}$

$M2 = M1 + \text{Vadeli Mevduat}$

$M2Y = M2 + \text{Yerleşiklerin Döviz Mevduatları}$

$M3 = M2 + \text{Resmi Mevduat (Vadeli/Vadesiz) + Diğer TCMB mevduatıdır.}$

Tablo 7'de bütçe açığı-para arzı-enflasyon ilişkisini analiz etmek için M1, M2 ve M2Y ve emisyon verileri sunulmaktadır. 1981 yılında M2Y'de % 84'lük bir artış yaşanmış; enflasyon oranı ise, % 33,9 olarak gerçekleşmiştir. Bir sonraki yıl ise, M2Y'deki artış hızı % 56,6'ya düşmüş, paralel olarak enflasyon oranı da % 33,9'dan

²⁴⁶ Egeli, "Bütçe Açıklarının Makro Ekonomik Etkileri ve Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Uygulanan Finansman Yöntemleri Açısından Değerlendirilmesi", s. 15.

²⁴⁷ Robert Moore, "The Government Budget Deficits and the Banking System", Federal Reserve Bank of Dallas, October 1993, p. 33'den aktaran Nejla Adanur Aklan, "Bütçe Açıklarının Finansman Yöntemlerinin Etkinliği", *Maliye Yazıları*, Sayı: 64, (Temmuz-Eylül) 1999, s. 65.

²⁴⁸ Kalaycı,, Aytemiz ve Helhel, a.g.m., s. 81.

²⁴⁹ Ö. Selçuk Emsen, Hayati Aksu ve Selim Başar, "Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Enflasyon İlişkileri", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2-4, (Eylül) 2001, s. 23.

% 21,9'a düşmüştür. 1983 yılında % 29,7 olan M2Y artış oranı 1984 yılında % 66,7'ye yükselmiş; 1983 yılında % 37 olan enflasyon oranı ise, para arzı artışıyla doğru orantılı olarak 1984 yılında % 49'a yükselmiştir. 1985 ve 1986 yılında para arzı artış oranı bir önceki yıllara göre düşüş göstermiş, enflasyon oranı da bu düşmeye aynı yönde uyum göstermiştir. Benzer olarak 1987, 1988 ve 1989 yılları için aynı eğilim söz konusudur. Sözü geçen yıllarda M2Y'nin artış oranı bir önceki yıla göre artış gösterirken, enflasyon oranı da artış göstermiştir. 1989 yılında % 66,9 olan M2Y artış oranı 1990 yılında % 52,3'e düşmüş; 1989 yılında % 64 olan enflasyon oranı ise, 1990 yılında % 60'a düşmüştür. 1991 yılında ise M2Y'nin artış oranı % 79,9'a çıkmış; enflasyon oranı ise, % 71,1'e çıkmıştır. 1994 yılına gelindiğinde ise M2Y'nin artış oranı % 152,7'ye çıkarken, enflasyon oranı da % 125,5'e çıkmıştır. Kuşkusuz enflasyonun bu kadar yüksek rakamlara çıkmasının altında 1994 Krizi'nin payı büyüktür. Ancak krizinde etkisiyle parasal finansmana yönelilmesi, enflasyon oranlarının üç haneli rakamlara yükselmesi şeklinde sonuçlanmıştır. Ayrıca Tablo 8 incelendiğinde 1994 yılı için M2Y'nin GSMH'ya oranının da % 30,7 olduğu görülmektedir. 1995 yılında ise, M2Y'nin artış hızının düşmesine paralel olarak enflasyon hızında da bir düşme yaşanmıştır. 1996 yılında % 122,6 artış gösteren M2Y, 1997 yılında % 98,4 artış göstermesine rağmen, enflasyon oranı 1996 yılında % 79'iken 1997 yılında % 99'a çıkmıştır. Burada dikkati çeken bir husus enflasyondaki yükselişe paralel bir emisyon yükselişi yaşanmış olmasıdır. 1996 yılında % 70,7 artmışken, 1997 yılında % 98,5 artış göstermiştir. 1999'da % 98,7 olan M2Y artış oranı, 2000'de % 41,6'lık bir artış gösterirken, enflasyon oranı da % 68,7'den % 39'a düşmüştür. Diğer bir ifadeyle M2Y artış oranı yaklaşık % 50 düşerken, enflasyon oranı da % 45'ler civarında bir düşüş göstermiştir. Benzer olarak 2001'de M2Y'nin artış oranı % 87,5'e çıkarken, enflasyon oranı % 68,5'e çıkmıştır. 2002 ve 2003 yıllarında M2Y'nin artış oranı düşüş gösterirken, enflasyon oranı da gerilemiştir. 2003 yılı için M2Y'nin artış oranı %13 olurken, enflasyon oranı da % 18'e düşmüştür. 2004 yılı için ise, para arzı bir önceki yıla göre daha fazla artarken, enflasyon düşme eğilimini sürdürmüştür.

Sonuç olarak ele alınan dönemin geneli için bakıldığında, para arzının artış hızının yükseldiği yıllarda enflasyon oranı da artış göstermiş; para arzı artış hızının

azaldığı yıllarda enflasyon oranının da azaldığı görülmektedir. Dolayısıyla para arzı artışının enflasyona yol açtığı şeklindeki teorik beklentilerle uyumlu bir sonuç ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle, para arzı ile enflasyon arasında pozitif bir ilişki olduğu yönündeki teorik çerçeve, Türkiye için ele alınan veriler kapsamında doğru görünmektedir.

Tablo -7:Türkiye'de Bütçe Açığı-Emisyon-Enflasyon Verileri (Milyar TL)

Yıllar	M1	M1 (%)	M2	M2 (%)	M2Y	M2Y (%)	Emisyon	Emisyon (%)	TÜFE (%)
1980	739		924		924		266		115,6
1981	1.019	38,02	1.710	84,95	1.710	84,95	355	33,5	33,9
1982	1.407	38,04	2.679	56,69	2.679	56,69	543	53,0	21,9
1983	2.084	48,11	3.477	29,79	3.477	29,79	731	34,6	37,06
1984	2.448	17,45	5.493	57,97	5.774	66,07	919	25,7	49,68
1985	3.420	39,73	8.540	55,47	9.307	61,19	1.286	39,9	44,19
1986	5.255	53,65	12.173	42,55	14.609	56,97	1.908	48,4	30,67
1987	8.629	64,21	17.648	44,98	23.004	57,46	2.955	54,9	55,05
1988	11.312	31,09	27.195	54,10	36.707	59,57	4.485	51,8	61,59
1989	19.558	72,90	47.140	73,34	61.275	66,93	8.365	86,5	64,28
1990	31.398	60,54	71.570	51,82	93.363	52,37	14.074	68,2	60,41
1991	46.783	49,00	117.108	63,63	168.044	79,99	21.288	51,3	71,14
1992	78.341	67,46	190.736	62,87	293.970	74,94	36.838	73,0	65,97
1993	129.087	64,78	282.442	48,08	473.059	60,92	63.104	71,3	71,08
1994	230.847	78,8	630.348	123,2	1.195.353	152,7	120.212	90,5	125,50
1995	388.184	68,2	1.256.631	99,4	2.414.597	102,0	223.934	86,3	76,05
1996	896.855	131,0	2.924.894	132,8	5.373.710	122,6	382.243	70,7	79,76
1997	1.581.210	76,3	5.658.800	93,5	10.664.059	98,4	758.878	98,5	99,09
1998	2.562.478	62,1	11.423.198	101,9	20.212.650	89,5	1.328.542	75,1	69,73
1999	4.272.018	66,7	21.992.654	92,5	40.153.556	98,7	2.390.748	80,0	68,79
2000	7.549.243	76,7	31.912.095	45,1	56.849.061	41,6	3.772.411	57,8	39,03
2001	11.368.782	50,6	47.241.075	48,0	106.566.526	87,5	5.282.660	40,0	68,53
2002	15.827.629	39,2	61.879.758	31,0	133.664.544	25,4	7.635.622	44,5	29,76
2003	23.014.337	45,4	82.712.967	33,7	151.001.010	13,0	10.675.528	39,8	18,40
2004	28.793.392	25,1	108.539.246	31,2	184.403.562	22,1	13.465.237	26,1	9,32

Ynak: www.hazine.gov.tr, www.dpt.gov.tr (03.09.2005)

Tablo 8: Türkiye'de Parasal Büyüklükler GSMH Oranı

Yıllar	M1/GSMH (%)	M2/GSMH (%)	M2Y/GSMH (%)	Emisyon/GSMH (%)	Bütçe Açığı/GSMH	TÜFE (%)
1980	13,9	17,4	0,0	5,3	-3,13	115,6
1985	9,7	24,2	26,3	3,9	-2,26	44,19
1986	10,3	23,8	28,5	3,7	-2,76	30,67
1987	11,5	23,5	30,7	3,9	-3,48	55,05
1988	8,8	21,1	28,4	3,5	-3,09	61,59
1989	8,5	20,5	26,6	3,6	-3,33	64,28
1990	7,9	18,0	23,5	3,5	-3,01	60,41
1991	7,4	18,5	26,5	3,4	-5,28	71,14
1992	7,1	17,3	26,6	3,3	-4,30	65,97
1993	6,5	14,1	23,7	3,2	-6,70	71,08
1994	5,9	16,2	30,7	3,1	-3,91	125,50
1995	4,9	16,0	30,7	2,9	-4,03	76,05
1996	6,0	19,5	35,9	2,6	-8,27	79,76
1997	5,4	19,3	36,3	2,6	-7,63	99,09
1998	4,8	21,3	37,8	2,5	-7,28	69,73
1999	5,5	28,1	51,3	3,1	-11,86	68,79
2000	5,4	24,8	44,6	3,0	-10,93	39,03
2001	6,2	26,2	58,0	3,0	-16,91	68,53
2002	5,8	22,5	48,6	2,8	-15,25	29,76
2003	6,5	23,2	42,3	3,0	-11,15	18,40
2004	6,7	25,3	43,0	3,1	7,1	9,32

Kaynak: www.dpt.gov.tr (03.09.2005)

3.5. Türkiye İçin Bazı Öneriler

Fiyat istikrarının hedeflendiği bir ülkede, ayrıntılı bir biçimde de ele alındığı gibi bütçenin disipline edilmesi şarttır. Enflasyon ile mücadeleyi etmeyi amaçlayan bir bütçe ise, şu üç hedefe odaklanmalıdır²⁵⁰:

- Bütçenin giderlerini azaltmak: Bütçenin gelirleri üzerinde değişiklik yapılmayarak bütçe giderlerinde bir azalmaya gidilebilir. Bu suretle bütçe fazlası meydana getirilebilir.
- Bütçenin gelirlerini artırmak: Bütçenin giderleri sabit tutularak, mevcut vergiler artırılabilir veya vergilendirilmedik vergi kaynakları vergilendirilebilir.
- Daha küçük bir bütçe hazırlamak: bütçenin giderleri ve gelirleri azaltılarak, eskisine oranla denk, fakat daha küçük bir bütçe hazırlanması yoluna gidilebilir.

Enflasyonun kontrol altına alınabilmesi açısından klasik anlamda bütçe denkliğinin sağlanması, yani kamu gelirlerinin kamu harcamalarıyla eşit düzeye getirilmesi sağlanmalıdır. Bütçe denkliğini sağlayabilmek için kamu harcamalarında bir kısıntıya gitmek son derece zordur. Bundan dolayı, Türkiye için aşağıdaki hususlar önem arz etmektedir:

- Kamu maliyesinde ve geniş boyutuyla kamu ekonomisindeki dengesizlik ve finansman sorunlarının çözümü için mutlak biçimde enflasyonist baskının kırılması ve ekonominin finanse edebileceği bir düzeye indirilmesi gereklidir.
- Bütçe finansman sorununun çözüme kavuşturulabilmesi için reel vergi gelirlerinin artırılması gereklidir.
- Vergi gelirlerinde yapılacak yeni düzenlemeler, vergi yükünün mevcut dağılımındaki bozuklukları gidermeli, çalışan kesimler lehinde açılımları gerçekleştirmelidir.²⁵¹

- Bütçe açıklarının giderilmesinde ve denk bütçenin sağlanmasında bütçe gelirlerinin artırılmasının yanı sıra bütçe harcamalarının azaltılması gerekmektedir. Bu amaçla özelleştirmenin ne kadar gerekli ve önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.²⁵²
- Bütçenin yeniden maliye politikasının bir aracı olabilmesi için alınması gereken önlemlerin başında, bütçenin gerçekçi olarak hazırlanması gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, hazırlanarak uygulamaya konulan bütçelerde öngörülen başlangıç ödeneklerinin gerçeği yansıtması gerekir.²⁵³

²⁵⁰ Türk, a.g.e., s. 101

²⁵¹ Sönmez, "Türkiye'de Kamu (Açığının) Finansmanı ve Enflasyon Vergisi", s. 376.

²⁵² Harun Terzi ve İhsan Günaydın, "Bütçe Açıklarının Yapısı ve Artışı Üzerine Bir İnceleme", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Sayı: 5, Yıl: 34, (Mayıs) 1997, s. 57.

²⁵³ Rıfat Ortaç, "Kamu Maliyesinin Amaçlarına Gerçekten Ulaşılmak İsteniyorsa Araçlar Doğru Kullanılmalı" **Yeni Türkiye Dergisi Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı I**, Sayı: 27, Yıl: 5, (Mayıs-Haziran) 1999, s. 347.

SONUÇ

1980’li yıllardan sonra hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıkları ve enflasyon sorunu gündemi işgal etmiş ve hükümet programlarında bütçe açıklarına ve enflasyona son verilmesi yer almıştır. Nitekim günümüzde hemen hemen tüm ülkeler, artan bütçe açıklarından rahatsızlık duymakta ve bütçe açıklarının ekonomik faaliyet üzerinde olumsuz etkiler meydana getirdiğini kabul etmektedirler.

Bütçe açıklarının önemli boyutlara ulaştığı ekonomilerde bu açıkların kontrol altına alınabilmesi ancak hükümetin bütçe gelir ve giderleri konusunda önemli istikrar programlarının uygulanmasıyla ve ekonomide yapısal değişikliğe gitmesiyle veya bütçe denkliliği uygulanmasının yasal bir zorunluluk olarak görülmesiyle mümkün olacaktır.

Bütçe açıklarındaki artışa paralel olarak gerek gelişmiş ülkelerde, gerek de gelişmekte olan ülkelerde iktisadi şartlardaki bozulmanın etkisiyle açık finansman olgusu ortaya çıkmıştır. Ancak gelişmekte olan ülkelerdeki yapısal sorunlar, bu ülkelerde açıkların daha tehlikeli bir boyuta çıkmasına neden olmuştur. Açık finansman olgusuna paralel olarak bütçe açıkları en önemli enflasyon etkeni olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden, farklı ülkeler fiyat istikrarı hedefine yönelmişler ve bütçe disiplini sağlamaya yönelik uygulamalar başlatmışlardır.

Bütçe açıkları, Türkiye gibi birçok gelişmekte olan ülkenin makroekonomik dengesinin bozulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye 1970’lerden itibaren dünyadaki gelişmelere paralel olarak, hem enflasyonla, hem de bütçe açıklarıyla karşı karşıya kalmıştır.

Türkiye ekonomisinde 1970’li yılların sonlarına doğru ağırlaşan ekonomik koşullar birçok alanda kendini göstermiş ve neticesinde 1980’li yıllarda enflasyonun üç haneli rakamlara çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu gelişmeler dönemin hükümetini, yabancı sermaye çevrelerinin desteğini alarak, ekonomide köklü değişiklikler yapmak için 24 Ocak 1980’de IMF ile bir istikrar programı imzalamak zorunda bırakmıştır. Ancak 1990’lı yıllarda enflasyon üç haneli rakamları tekrar görmüştür.

Kronik enflasyon olgusu Türkiye’de uzun süredir varlığını korurken, dikkatler bütçe açıklarına çekilmiştir.

Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında bütçe denklığı ilkesine büyük önem verilmesine karşın, sonraki yıllarda teorideki gelişmelerin ve devleti daha çok harcama yapmaya zorlayan sanayileşme ve İkinci Dünya Savaşı’nın etkisiyle bu ilkedен sapılmıştır. Türkiye’de kamu harcamalarının diğer ülkelere kıyasla gösterdiği seyir, bütçe açıkları ile birlikte düşünüldüğünde sonuçlar çok daha ilginç görünmektedir. 1980 öncesinde dünya düzeyinde bütçe açıklarının GSMH içindeki payı % 3 civarında iken, 1980 sonrası dönemde bu oran % 6 civarına yükselmiştir. Yani, bütçe açıklarının GSMH içindeki payı bir kat artmıştır. Bu artış, Türkiye’de çok daha hızlı yaşanmıştır. Türkiye’de 1980 sonrası dönemde konsolide bütçe gelirlerindeki artışla birlikte konsolide bütçe harcamalarında da artış yaşanmıştır. Ancak konsolide bütçe harcamalarındaki artışın, gelirlerdeki artıştan büyük olması konsolide bütçe açıklarının yıldan yıla artmasına neden olmuştur. 1980-2004 dönemi incelendiğinde, konsolide bütçe harcamalarının GSMH içindeki payının sürekli arttığı görülmektedir. Aynı artış bütçe gelirleri için de söz konusudur. Ancak gelirlerdeki artışlar, harcamalardaki artışların gerisinde kalmıştır. Bu artış trendi, borç stoku için daha yüksek faiz ödenmesinin yanı sıra, bütçe açıklarının da yıldan yıla artışı anlamına gelmektedir. Nitekim bütçe açıklarındaki büyük artış, kamu borçlarının artmasına neden olmuş, kamuoyunda kamu borçlarının sürdürülebilirliği meselesini sıkça tartışılır bir konu haline getirmiştir. Büyük boyutlara ulaşan bütçe açıkları ve devlet borçlarını kontrol altına almak için, IMF’nin de önerisiyle, sıkı para ve maliye politikaları içeren çeşitli programlar uygulamaya konulmuştur. Bu programlar, genel olarak yüksek enflasyon oranlarını düşürme ve bütçe disiplini hedefi üzerine yoğunlaşmıştır.

1980 yılına gelinceye kadar devlet güdümlü bir ekonomi politikası yürütüldüğünden kamu açıkları çok dikkate alınmamış; ancak piyasalaşma süreci hızlanınca kamu açıklarının olumsuz etkileri daha kısa sürede ortaya çıkmış, ekonomik dalgalanmalar daha belirgin olmuş ve bazen krize dönüşmüştür. Yaşanan istikrarsızlıklar, Türkiye’de bütçe açıkları ve enflasyon üzerine dikkatlerin odaklanmasına neden olmuştur.

Bütçe açığı ile enflasyon arasındaki bağlantıların analizini yapabilmek için ise, finansman yöntemlerinin ele alınması gerekmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından bütçe açıklarını karşılamada vergi politikalarının yetersiz olması, bu ülkelerin, bütçe açıklarını finanse etmek için borçlanma ve merkez bankası kaynaklarına başvurmasına neden olmuştur. Türkiye için fiyat istikrarını sağlamada bütçe disiplininin inceleyen bu çalışmada da benzer olarak, bütçe açığı finansman yöntemleri ile enflasyon arasındaki ilişkiye bakılmıştır.

İç borçlanma, dış borçlanma ve merkez bankası kaynaklarına başvurmanın enflasyon üzerindeki etkisini analiz etmeyi amaçlayan bu çalışmanın III. Bölümünde ulaşılan sonuçlar şu şekildedir.

Türkiye için iç borç stoku incelendiğinde ele alınan dönem boyunca iç borçlanma miktarının sürekli olarak arttığı gözlenmektedir. 1980'de 721 Milyar TL olan iç borçlanma 2004'de ise, 224.482.922 Milyar TL olmuştur. Benzer biçimde, iç borç stoku/GSMH oranına bakıldığında, ele alınan dönem boyunca milli gelir içinde iç borçlanmanın nispi ağırlığının giderek arttığı görülmektedir. 1980'de % 13,6 olan iç borç stoku/GSMH oranı, 1999'da % 29.28, 2001'de % 66.11' lik en yüksek seviyesine yükselmiş, sonraki yıllarda ise, % 50'nin altına düşmemiştir.

İç borç stokunda meydana gelen yüzde artış ile enflasyonda meydana gelen artış karşılaştırıldığında ise, ele alınan dönem için iç borç stokundaki artış oranlarıyla doğru orantılı olarak enflasyon oranında bir değişme olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, iç borç stokunun artış gösterdiği yıllarda enflasyon oranında bir artış meydana gelmiş, iç borç stokunun artış hızının düştüğü yıllarda ise, enflasyon oranında bir düşüş olduğu gözlenmiştir.

Türkiye'nin dış borç stoku incelendiğinde ele alınan dönem boyunca dış borç stoku sürekli artış göstermiştir. 1980'de 15.734 Milyon \$ olan dış borç stoku, 2004'de, 161.748 Milyon \$'a yükselmiştir. 1980 rakamı veri alındığında 1980'den 2004'e dış borç stoku dolar bazında % 928 artış göstermiştir. Dış borç/GSMH oranına bakıldığında ise, 1980-1990 yılları arasında dış borç/GSMH oranı % 22 ile % 45 arasında seyretmiştir. Özellikle 1980'lerin ikinci yarısında dış borç/GSMH

oranı bir artış göstermiştir. Bu oran 1990'dan 1994'e kadar % 30'lar seviyesinde seyrederken, 1994'te % 50'ye çıkmış ve bu tarihten sonra % 40'ların altına bir daha hiç inmemiştir. Dış borç/GSMH oranı, 2001 yılında % 79'a yükselirken, 2003 yılı için, % 53,6 şeklinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, dış borçların milli gelire oranının gittikçe artan bir eğilim izlediği görülmektedir.

Dış borç ile enflasyon arasındaki ilişkinin analizi için dış borç stokunun artışı ile enflasyon arasındaki ilişkiye bakıldığında, dış borçlanma ile enflasyon arasında zayıf bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Ele alınan dönemde bazı yıllar için dış borçlanmada artışa/azalışa paralel bir enflasyon artışı/azalışı görünürken, ele alınan dönemin çoğu yılı için enflasyon oranları dış borçlanmadan bağımsız bir seyir izlemiştir.

Türkiye için para arzı verileri incelendiğinde, bir önceki yıla göre sürekli bir artış olduğu görülecektir. Ele alınan dönemin geneli için M2Y ve enflasyon oranı arasındaki ilişkiye bakıldığında, pozitif yönlü bir ilişki görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, para arzı artış hızının yükseldiği yıllarda enflasyon oranı artış göstermiş; para arzı artış hızının azaldığı yıllarda enflasyon oranı azalma eğiliminde olmuştur. Dolayısıyla para arzı artışının enflasyona yol açtığı şeklindeki teorik beklentilerle uyumlu bir sonuç ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle, para arzı ile enflasyon arasında pozitif bir ilişki olduğu yönündeki teorik çerçeve, Türkiye için ele alınan veriler kapsamında doğru görünmektedir.

Sonuç olarak Türkiye için bütçe açığı-enflasyon ilişkisinin analizi, açıkların geleneksel finansman yöntemleri olarak kabul edilen, iç borçlanma, dış borçlanma ve para arzı verilerine bakılarak incelendiğinde enflasyon ile iç borçlanma ve para arzı arasında güçlü bir ilişki, dış borçlanma ile zayıf bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Nitekim 2002, 2003 ve 2004 yılı verilerine bakıldığında bütçe disiplini konusunda alınan önlemlere paralel olarak, enflasyon başta olmak üzere makro göstergelerde olumlu etkiler olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AFTOLİN, Florin ve Patrice Poncet, **Monetarizm**, (Çev. Lerzan Özkale), İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- AKALIN, Güneri. "Kamu Kesimi Finansman Açıkları ve Ekonomik Dengeler Üzerine Etkileri", **Kamu Kesimi Finansman Açıkları**, X. Türkiye Maliye Sempozyumu 14-18 Mayıs 1994, Antalya, 1994.
- AKÇAY, Belgin ve Eren Öğretmen, "Kamu Açıkları ve Faiz Politikası", **G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1-2, 1994, ss. 75-89.
- AKDIŞ, Muhammed. "Para Arzının Enflasyon Üzerindeki Etkisi ve Milton Friedman'ın Yaklaşımı", **Maliye Yazıları**, Sayı: 38, Ocak-Mart 1993.
- AKDOĞAN, Abdurrahman. **Kamu Maliyesi**, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Ankara: Gazi Büro Kitabevi, 1996.
- AKKOYUNLU, Pınar. "Konsolide Bütçenin Önemi ve 1999 Bütçesi", **İktisat Dergisi**, Sayı: 2, Aralık 1998, ss. 5-9.
- AKLAN, Nejla Adanur. "Bütçe Açıklarının Finansman Yöntemlerinin Etkinliği", **Maliye Yazıları**, Sayı: 64, (Temmuz-Eylül) 1999, ss. 64-81.
- AKSOY, Şerafettin. **Kamu Maliyesi**, 2. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1994.
- AKSU, Hayati. Selçuk Emsen ve Selim Başar, "Türkiye'de Bütçe Açıkları İle Nominal ve Reel Faiz Oranları İlişkileri: 1985-2000", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 1-2, (Mart) 2001, ss. 43-53.
- AKTAN, Coşkun Can. "Çağdaş İktisadi Sistemler", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, Cilt: 5, Sayı: 1-2, 1990.
- ALESİNA, Alberto and Robert Perotti, "Fiscal Discipline and The Budget Process" **American Economic Review**, Vol: 86, No: 2, 1996.
- ALKAN, Nejla Adanur. Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Makro Ekonomik Etkileri ve Türkiye Örneği, (Basılmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.
- ALKİN, Emre. "Türkiye'de Milli Savunma ve Kamu Harcamalarının, Bütçe Açığı, İç Borçlanma ve Enflasyona Etkisi" **Yeni Türkiye Dergisi Türkiye**

- Ekonomisi Özel Sayısı I**, Sayı: 27, Yıl: 5, (Mayıs-Haziran) 1999, ss. 340-343.
- ALTINTAŞ, Nilsen. "Hiperenfasyon Olgusu", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı: 7, Temmuz 1989.
- ALTUĞ, Figen. "Konsolide Bütçe Açıkları", **X. Türkiye Maliye Sempozyumu**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları No: 554, 1996, ss. 193-203.
- ARASIL, Ömer. "Kamu Açıkları Ölçümünde Temel Sorunlar", **G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1-2, 1994, ss. 65-73.
- AREN, Sadun. **İstihdam, Para ve İktisadi Politika**, 10. b., Ankara : Savas Yayınları, 10. baskı, 1992.
- ASLAN, Erdal. "Devlet İç Borçlanması". **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, (Eylül) 1992.
- ATAÇ, Beyhan. **Maliye Politikası**, Gen. 4. Baskı, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No: 118, 1997.
- ATAÇ, Engin ve Tayfun Moğol (Edit), **Devlet Bütçesi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No:1513, 2003.
- ATAMAN, Pelin. "Kamu İç Borçlanması", **Bankacılar Dergisi**, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayını, Yayın No: 10, Sayı: 28, 1999.
- AYDOĞAN, Esenay. "1980'den Günümüze Türkiye'de Enflasyon Serüveni", **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt: 11, Sayı: 1, Yıl: 2004, ss. 91-110.
- BARRO, Robert J. "The Ricardian Approach to Budget Deficits", **Journal Of Economic Perspectives**, Volume: 3, Number: 2, Spring 1989.
- BASCH, Antonin. **Financing Economic Development**, New York, 1964
- BATIREL, Ömer Faruk. **Kamu Maliyesi Teorisine Giriş**, 3. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yay. No: 492, İİBF Yayın No: 388, 1990.
- BLEJER, Mario I. and Andrienne Cheasty, "How to Measure the Fiscal Deficit", **Finance & Development**, Vol: 1992, No: 3, (September) 1992.
- BUCHANAN, James. "Bütçe Açıklarının Ekonomik Sonuçları", **D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, (Çev. Aytaç Eker), Cilt: 11, Sayı: 11, 1996, ss. 45-54.

- BUCHANAN, James. "Devletin Gücü Üzerine Konulacak Anayasal Kısıtlamalar", (Çev. Zeynep Arıkan), şu kitapta: **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat**, (Ed. Aytaç Eker, Coşkun C. Aktan), İzmir, 1991.
- BÜLBÜL, Duran. Haydar Ejder ve Özgür Şahan, **Devlet Bütçesi**, Ankara: Gazi Kitabevi, 2005.
- CİNGİ, Selçuk. "İç Borçlanma Üzerine", **Vergi Dünyası Dergisi**, (Kasım) 1992.
- COŞAR, Nevin. **Türkiye'de Bütçe Açıklarının Nedenleri** (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.
- COŞKUN, Gülay. **Devlet Bütçesi**, Gözden Geçirilmiş 6. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi, 2000.
- ÇAKIR, Necip ve Sezai Temelli, "Türkiye Ekonomisinde Enflasyon", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 3-4-5, Yıl: 1993.
- ÇAKMAK, Erol. "Uluslararası Karşılıklı Ekonomik Bağımlılık Çerçevesinde ABD Bütçe ve Cari İşlem Açıkları Üzerine Bir Değerlendirme", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1-2, 1992, ss. 157-179.
- ÇETİNTAŞ, Hakan. "Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Vergi Oranları", **Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, (Ağustos) 2004, ss. 91-106.
- ÇUBUKÇU, Tuğrul. **Enflasyon Teorisi ve Türkiye'de Enflasyon**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi İİBF Yayınları, No: 2, 1983.
- DEMİR, Osman. "Türkiye Ekonominin Temel Bir Sorunu: Yüksek Kamu Açıklarının Uzun Süre Devam Etmesi" **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 1-2, (Nisan) 2003, ss. 75-89.
- DEMİR, Osman. "Türkiye'de Kamu Açıkları ve Artış Sebepleri", **D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 2, Yıl: 2001, ss. 11-30.
- DEMİR, Osman. **Ekonomide Devlet**, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No: 71, 1997.
- DEMİRKAN, Uçar. "Bütçe Açıklarının Nedeni", **Maliye Dergisi**, Sayı: 108, (Mayıs-Haziran) 1992, ss. 3-7.
- DERDİYOK, Türkmen. "Bütçe Açıkları, Para Arzı ve Fiyatlar Genel Düzeyi", **Maliye Yazıları**, Sayı: 39, Nisan-Haziran 1993.
- DİNLER, Zeynel. **İktisada Giriş**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2001.

- DOUGLAS, B. A. Bernheim, "Neoclassical Perspective On Budget Deficits", **The Journal Of Economic Perspectives**, Volume: 3, Number: 2, Spring 1989.
- DURAN, Mahmut. "Kamu Açıklarının Optimal Finansmanı", **X. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Kemer-Antalya. 14-18 Mayıs 1994.
- DURAN, Mahmut. "Kamu Finansman Açıklarının Optimal Finansmanı", **Kamu Kesimi Finansman Açıkları**, X. Türkiye Maliye Sempozyumu 14-18 Mayıs 1994, Antalya, 1994.
- EDİZDOĞAN, Nihat. **Kamu Bütçesi**, Bursa: Ekin Kitabevi, 2005.
- EGELİ, Haluk "Bütçe Açıklarının Makro Ekonomik Etkileri ve Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Uygulanan Finansman Yöntemleri Açısından Değerlendirilmesi", **Maliye Yazıları**, Sayı: 58, (Ocak-Mart) 1998, ss. 10-30.
- EGELİ, Haluk. "Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları", **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı: 4, Yıl: 1999, ss. 293-303.
- EĞİLMEZ, Mahfi ve Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, İstanbul: Om Yayınevi, 2002, s. 118.
- EĞİLMEZ, Mahfi. "Bütçe Gerçekçiliğinin Ölçülmesi ve Bütçe Sapmalarının Hazinesin Borçlanma Faizleri Üzerine Etkileri", **İktisat, İşletme ve Finans**, Sayı: 88, Yıl: 8, (Temmuz) 1993, ss. 7-11.
- EKER, Aytaç ve Mustafa Sakal, "1994 Krizi ve Hazinesin İç Borçlanma Politikası", **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı: 82, (Temmuz) 1995.
- EKİNCİ, Nazım Kadri. "Kamu Açıkları ve Para Politikası", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 3-4, 2000, ss. 557-573.
- EMİL, Ferhat. "Kamu Açıklarının Finansmanında Merkez Bankasının Rolü", **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 26, 1998, ss. 73-76.
- EMSEN, Ö. Selçuk. Hayati Aksu ve Selim Başar, "Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Enflasyon İlişkileri", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 2-4, (Eylül) 2001, ss. 17-26.
- ENÇ, Ercan. "Enflasyon: Tanımı, Ölçümü ve Sorumluları", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 4, Sayı: 8, 1993.

- ENGİN, İsmail. “Kamu Finansman Krizinin Aşılmasına Yönelik Önerilerin Değerlendirilmesi” **Türk-İş Yıllığı**, Ankara: Türk-İş Araştırma Merkezi Cilt: 2, 1999, ss. 417-428.
- ERÇEL, Gazi. “66. Hissedarlar Olağan Genel Kurul Toplantısı Açış Konuşması”, Ankara:TCMB,(15.08.2005),www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/1998/k5.html
- EROL, Ü. “Kamu Açıkları İle Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, **15. Maliye Sempozyumuna Sunulan Tebliğ**, 15-18 Mayıs Antalya, 2000.
- ERTUĞRUL, Ahmet. **Para Teorisi**, Ankara: Ajans Türk Matbaacılık, 1992.
- ESEN, Oğuz. “Hiperenflasyon Korkusu ve İstikrar Programları”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 4, Sayı: 8, 1993.
- EVGİN, Tülay. “90’lı Yıllarda Bütçe ve Bütçe Açığının Finansmanı”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 5, Sayı: 13, 1994, ss. 19-46.
- FRİEDMAN, Irving S. **Enflasyon**, (Çev. Haluk F. Gürsel), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Ekonomik Eserler Dizisi: 12, 1975.
- GREENSPAN, Alan. “Bir Defa Daha Bütçe Açıkları Üzerine”, (Çev. Gonca Kılınç), **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 15, 1995, ss. 62-64.
- GÜNAL, Mehmet. “Türkiye’de Kamu Finansmanı Dengesi (Ya da Dengesizliği) Sorunu ve Çözüm Önerileri”, **İktisat İşletme ve Finans**, (Eylül) 1996, ss. 4-16.
- GÜNAL, Mehmet. “Türkiye’nin Temel Ekonomik Sorunu: Kamu Açıkları ve Finansmanı”, **Yeni Türkiye Dergisi Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı I**, Sayı: 27, Yıl: 5, (Mayıs-Haziran) 1999, ss. 332-339.
- GÜNAYDIN, İhsan. “Gelir veya Harcama Ayarlamaları Yoluyla Bütçe Dengesi Sağlanabilir mi? Türkiye Örneği”, **İktisat İşletme ve Finans**, Yıl: 19, (Mayıs) 2004, ss. 84-98.
- GÜNAYDIN, İhsan. “Türkiye’de Bütçe Açıkları, Enflasyon ve Döviz Kurları Arasındaki İlişkilerin Analizi”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 172, (Temmuz) 2000, ss. 69-80.
- GÜNAYDIN, İhsan. “Türkiye’de Kamu Kesimi Açıkları ve Enflasyon”, **İktisat İşletme ve Finans**, Yıl:16, (Nisan) 2001, ss. 62-77.
- GÜRAN. Nevzat ve İsmail Aktürk. **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**. Isparta: 1999.

- HEPER, Fethi (Editör). **Türkiye Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1995.
- HEREKMAN, Aykut. **Kamu Maliyesi**, Cilt: 1, 2. Baskı, Ankara: Sevinç Matbaası, 1988.
- HİÇ, Mükerrer. **Para Teorisi ve Politikası**, 8. b., İstanbul: Mentş Kitabevi, 1992.
- IMF Survey, "Bütçe Yöntemleri ve Kurumlarının Bütçe Sonuçlarına Etkisi" **D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, (Çev. Kamil Güngör), Cilt: 13, Sayı: 1, 1998, ss. 43-48.
- İL, İlhan. "1994 Yılında Kamu Açıkları ve Vergi Politikaları", **Yaklaşım**, Yıl: 3, Sayı: 30, (Haziran) 1995, ss. 80-83.
- KAFAOĞLU, Arslan Başer. **Enflasyon Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkelerde**, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1979.
- KALAYCI, Şeref. Levent Aytemiz ve Yeşim Helhel, "İç Borç, Faiz, Enflasyon ve Üretim Etkileşimleri: Türkiye Örneği", **İktisat İşletme ve Finans**, Yıl: 19, (Ağustos) 2004, ss. 80-87.
- KAZGAN, Gülten. **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadin Evrimi**, 7. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997.
- KEPKEP, Naci. **Enflasyon: Kuramlar Politikalar ve Avusturya Keynesciliği**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1991.
- KIBRITÇIOĞLU, Aykut. "A Literature Survey with Special Reference to Theories of Inflation" **Office of Research Working Paper** Number:01115 <http://www.politics.ankara.edu.tr/~kibritci/publications.html>(10.05.2005)
- KILIÇBAY, Ahmet. **Türk Ekonomisinde Enflasyonun Anatomisi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, No: 507, 1984
- KILIÇKIRAN, Osman. **Dört İktisat Okuluna Göre Enflasyon Teorileri**, Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, 1991.
- KOLÇAK, Menşure. Türkiye'de Kamu Açıkları ve İç Borç İlişkisi", **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1-2, (Mayıs) 1998, ss. 27-37.
- KUMCU, Ercan. "Bir enflasyon düşmanı:Wim Duisenberg", **Hürriyet Gazetesi**, (13.8.2005)www.hurriyetim.com.tr/archive_articledisplay/0,,nvid~616358,00.asp (08.09.2005)
- KUMCU, Ercan. **İstikrar Arayışları**, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2000.

- KUTLAR, Aziz ve Muammer Şimşek, "Türkiye'de Bütçe Açıklarının Dış Ticaret Açıklarına Etkileri, Ekonometrik Bir Yaklaşım: 1984 (4)-2002(2), **D.E.Ü.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 1, Yıl: 2001, ss. 1-13.
- LİPSEY, G. Richard Peter. O. Steiner et. al, **İktisat 1**, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1984.
- MOORE, Robert. "The Government Budget Deficits and the Bankin System", **Federal Reserve Bank of Dallas**, October 1993
- MORGİL, Orhan. "Azgelişmiş Ülkelerde Enflasyonun Nedenleri ve Para Politikası Etkinliği", **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, Yıl: 1979.
- MORRISON, Thomas K. "Structural Determinants of Government Budget Deficits in Developing Countires", **World Development**, Volume: 10, Number: 6, 1982.
- MUSGRAVE, Richard, A. **Fiscal Systems**, New Haves London, 1969.
- NADAROĞLU, Halil. **Kamu Maliyesi**, 10. Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi, 1998.
- ORHAN, Osman Z. **Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları**, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1995.
- ORHANER, Eminer. **Kamu Maliyesi**, 3.Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 2000.
- ORTAÇ, Rıfat. "Kamu Maliyesinin Amaçlarına Gerçekten Ulaşılmak İsteniyorsa Araçlar Doğru Kullanılmalı" **Yeni Türkiye Dergisi Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı I**, Sayı: 27, Yıl: 5, (Mayıs-Haziran) 1999, ss. 344-352.
- OYAN, Oğuz. "Kamu Maliyesi Politikası", şu kitapta: **Türkiye Ekonomisi: Sektörel Analiz**, (Ed. Ahmet Şahinöz), 1998.
- ÖÇAL, Tezer. Ö. Faruk Çolak, **Para Teori ve Politika**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1999.
- ÖNDER, İzzettin ve Hülya Kirmanoğlu, "Kamu Açıklarının Tanımlanması, Ölçümü ve Etkileri", **Kamu Kesimi Finansman Açıkları**, X. Türkiye Maliye Sempozyumu 14-18 Mayıs 1994, Antalya, 1994.
- ÖNDER, İzzettin. "Enflasyon-Kamu Sektörü İlişkisi Üzerine Düşünceler", **İktisat Dergisi**, Sayı: 230, (Ocak) 1984.
- ÖZABA, Hasan. "Konsolide Bütçe Gelirleri İçerisinde Vergi Dışı Normal Gelirlerin Yeri ve Önemi", **Maliye Dergisi**, Sayı: 125, (Mayıs-Ağustos) 1997.

- ÖZBİLEN, Şevki. "Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Bu Açıkların Finansmanı", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Sayı: 11, Yıl: 33, 1996, ss. 43-53.
- ÖZBİLEN, Şevki. **Maliye Politikası**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1998.
- ÖZDEMİR, Biltekin. "Kamu Borçlanma Gereği ve Bütçe Açıkları", **Yeni Türkiye Dergisi Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı I**, Sayı: 27, Yıl: 5, (Mayıs-Haziran) 1999, ss. 305-309.
- ÖZEN, Ahmet. "Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Gelişimi", **Maliye Dergisi**, Sayı: 141, (Eylül-Aralık) 2002, ss. 21-41.
- ÖZER, İlhan. "Enflasyonu Önleme Gayretleri Nasıl Başarıya Ulaşırlar? Ne Gibi Sonuçlar Verirler?", **Maliye Yazıları**, Sayı: 33, (Kasım-Aralık) 1991, ss. 25-33.
- ÖZMUCUR, Süleyman ve Ziya Öniş, **Enflasyon Sorunu ve Türkiye'de Enflasyonu Önleme Politikaları**, İstanbul: TÜSES Yayını, 1989.
- PARASIZ, İlker. **Friedmancı Monetarizm**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1991.
- PARASIZ, İlker. **İktisat Teorisi**, (Ed. Mustafa Özer), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 1456, 2003.
- PARASIZ, İlker. **Makro Ekonomi**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1993.
- PAYA, Merih. **Makro İktisat**, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1997.
- PREST, A. R. **Public Finance in Underdeveloped Countries**, Second Edition, London, 1972.
- SAK, Güven. "Konsolide Bütçe Açıkları ve Kamu Açıklarının Finansal Piyasalardaki Ağırlığının Faiz Oranları ve Döviz Kurları Üzerine Etkileri: Sıcak Para Politikası mı İzleniyor? ", **İktisat, İşletme ve Finans**, Sayı: 110, (Mayıs) 1995, ss. 36-53.
- SAMUELSON Paul and William Nordhaus, **Economics**, New York: McGraw-Hill, 1992.
- SARAÇOĞLU, Bedriye. "Mali Açıkların Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Rolü ve Enflasyonla Mücadelede Etkili Politikaların Seçimi", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt: 25, Sayı: 2, 1998, ss. 329-359.
- SARAÇOĞLU, Bedriye. "Türkiye'de Kamu Açıkları ve Enflasyon", **İktisat, İşletme ve Finans**, (Ocak) 1999, ss. 49-61.

- SARGENT, Thomas. Neil Wallace, "Some Unpleasant Monetarist Arithmetic",
Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review, Fall 1981.
- SAVAŞ, Vural. **Kalkınma Ekonomisi**, Bursa: İTİA Yayınları, 1979.
- SAVAŞ, Vural. **Keynezyen İktisat Yıkılırken**, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1984.
- SAVAŞ, Vural. **Politik İktisat**, 2. Bası, İstanbul: Beta Yayınevi, 1994.
- SEVİĞ, Veysi. "Kayıt Dışı Ekonominin Kamu Kesimi Finansman Açıklarının Oluşumu ve Maliye Politikaları Üzerine Etkisi", **X. Türkiye Maliye Sempozyumu**, İstanbul, 1996.
- SEYİDOĞLU, H.alil. **Ekonomik Terimler, Ansiklopedik Sözlük**, Güzem Yayınları, 1992.
- SOFRACI, İ. Erdem. "Bütçe Açığı Finansmanı ve Enflasyon Vergisi", **M.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: XI, Sayı: 1-2, 1995, ss. 253-266.
- SONAT, Arslan. "Kamu Kesimi Finansman Açıkları ve Dış Denge", **Kamu Kesimi Finansman Açıkları**, X. Türkiye Maliye Sempozyumu 14-18 Mayıs 1994, Antalya, 1994.
- SÖNMEZ, Sinan. "Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Enflasyon", **IX Türkiye Maliye Sempozyumu**, Mersin, 1993.
- SÖNMEZ, Sinan. "Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Enflasyon", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Sayı: 21, 1994, ss. 579-603.
- SÖNMEZ, Sinan. "Türkiye'de Kamu (Açığının) Finansmanı ve Enflasyon Vergisi", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt: 25, Sayı: 2, 1998, ss. 361-377.
- SUSAM, Nazan. "Bütçe Açıklarının Harcamalar Açısından Değerlendirilmesi", **İktisat Dergisi**, (Aralık) 1998, ss. 44-49.
- ŞAHİN, Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi**, Bursa: Ezgi Yayınları, No: 167, 1995.
- ŞENER, Abdülatif. "Türkiye'nin Ekonomik Sorunları ve Bütçe Politikaları", **Yeni Türkiye Dergisi Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı I**, Sayı: 27, Yıl: 5, (Mayıs-Haziran) 1999, ss. 297-304.
- ŞENESEN, Gülay Günlük. "Türkiye'deki Bütçe Açıkları: Bütçe Harcamaları Yönünden Bir Değerlendirme", **Türk-İş Yıllığı**, Ankara: Türk-İş Araştırma Merkezi Cilt: 2, 1999, ss. 429-442.
- ŞİMŞEK, Muammer. "Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Ekonomik Etkileri", **E.Ü. İİBF Dergisi**, Sayı: 16, 2000, ss. 49-73.

- TAİT, Alan A. "IMF'nin Maliye Politikasıyla İlgili Önerileri", (Çev.Engin Öner), **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1-2, 1993, ss. 165-122.
- TERZİ Harun ve İhsan Günaydın, "Bütçe Açıklarının Yapısı ve Artışı Üzerine Bir İnceleme", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Sayı: 5, Yıl: 34, (Mayıs) 1997, ss. 53-58.
- TOKGÖZ, Erdinç. Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004), 7. Bası., Ankara: İmaj Yayıncılık, 2004
- TOPRAK, Metin. "Bütçe Dışı Kamu Kesim Analizi (1980-1993)", **G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1-2, 1994, ss. 35-63.
- TUNA, Yusuf. "Türkiye'de Kamu Kesimi Açıkları", **Yeni Türkiye Dergisi Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı I**, Sayı: 27, Yıl: 5, (Mayıs-Haziran) 1999, ss. 315-323.
- TUNCA, Zafer. **Makro İktisat**, Gözden Geçirilmiş 3. b., İstanbul: Filiz Kitapevi, 2001.
- TÜĞEN, Kamil "Bütçe Açıkları Finansmanı ve Sonuçları, Gelişmiş Ülkeler Yönünden Bir Değerlendirme", **DEÜ İİBF Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 1992.
- TÜĞEN, Kamil. "Bütçe Açıkları ve Finansman Sonuçları", **Maliye Dergisi**, (Ekim)1991, ss. 14-29.
- TÜĞEN, Kamil. "Bütçe Açıkları, Finansmanı ve Sonuçları", **Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 1991.
- TÜRK, İsmail **Maliye Politikası**, 12. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1998.
- TÜRK, İsmail. **Kamu Maliyesi**, 2. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1996.
- TÜRKAN, Ercan. "Alternatif Kamu Açığı Tanımları: İşlevsel Kamu Açığı", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 4, 1997, ss. 549-573.
- ULUATAM, Özhan. **Kamu Maliyesi**, Genişletilmiş Beşinci Baskı, Ankara: İmaj Yayıncılık, 1997.
- ULUATAM, Özhan. **Makro İktisat**, Genişletilmiş 9. Baskı., Ankara: Savaş Yayınları, 1998.
- ÜLENGİN, Burç. "Bütçe Açığı, Parasal Büyüme, Enflasyon, Döviz Kuru ve Üretim Arasındaki Nedensellik İlişkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt: 22, Sayı: 1, 1995, ss. 101-116.

ÜNSAL, Erdal. **Makro İktisat**, Genişletilmiş 5. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi, 2004.

VURAL, Mahmut. “Enflasyonsuz Yaşama Hazır mıyız?”, **Enflasyonsuz Yaşam Hazır mıyız? Konulu Hesap Uzmanları Paneli**, 28 Mayıs 2004, <http://www.huk.gov.tr/konusma1.html>(07.09.2005)

www.die.gov.tr

www.dpt.gov.tr

www.hazine.gov.tr

www.tcmb.gov.tr

YAY, Turan. “Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Kamu Harcamaları İlişkisi Üzerine Bir Test”, **Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi**, Sayı: 4, (Nisan) 1993, ss. 95-108.

YAY, Turan. “Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Kamu Harcamaları İlişkisi Üzerine Bir Test”, **Toplum ve Ekonomi Dergisi**, Sayı: 4, (Nisan) 1993.

YELDAN, Erinç. “Kamu Borç Stokunun Dinamikleri” www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Analiz02.pdf(03.08.2005)

YELDAN, Erinç. “Niyet Mektubu ve 2002 Başında Türkiye Ekonomisi”, http://www.bilken.edu.tr/yeldanbs/Yazilar_BSB/BSBSubat2002_tr.html. (03.08.2005)

YERELİ, Ahmet Burçin ve Haluk Egeli, “Konsolide Bütçe Gelirlerindeki Gelişmelerin İstikrarı Sağlamadaki Rolü”, **İktisat, İşletme ve Finans**, Sayı: 87, (Haziran) 1993, ss. 51-61.

YILDIRIM, Kemal ve Doğan Karaman, **Makroekonomi**, Üçüncü Basım, Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Yayın No: 145, 2003.

YILDIRIM, Oğuz. “Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyonu Düşürme Programı ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar Arayışları”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 27, (Ocak) 2003.

YILDIZ, Seyfi. “Konsolide Bütçe Harcama Analizi”, **Yeni Türkiye Dergisi Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı I**, Sayı: 27, Yıl: 5, (Mayıs-Haziran) 1999, ss. 374-387.

YÜKSELER, Zafer. “Bütçe Kanunları ve İç Borçlanma Politikası”, **İktisat, İşletme ve Finans**, (Nisan) 1996, ss. 16-36.